TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES.

NO. XXXI.

THE NÂNÂRTHÂRṆAVASAMKSHEPA

OF

KESAVASWÁMIN

EDITED

BY

T. GAṆAPATI SÂSTRÎ

Curator of the Department for the publication of Sanskrit manuscripts,

TRIVANDRUM.

Part III — 4th, 5th & 6th Kandas.

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF
HIS HIGHNESS THE MAHARAJAH OF TRAVANCORE.

TRIVANDRUM:

PRINTED BY THE TRAVANCORE GOVERNMENT PRESS.

1913.

॥ श्रीः ॥

राजराजीयापरनामा

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः ।

चतुरक्षरकाण्डः ।

स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथ प्रस्तूयते काण्डं नाम्नां चतुरचामिदम् ।
तत्रापि तावत् स्त्रीलिङ्गशब्दाध्यायः प्रदर्श्यते ॥ १ ॥

अक्षमाला स्त्रियां विद्यादरुन्धत्यां तथापि च ।
जपसङ्ख्यापरिच्छित्त्यै रुद्राक्षस्फटिकादिभिः ॥ २ ॥

सूत्रस्यूतैः कृते चापि वलयेऽथ निबोधत ।
अजमोदा यवानीति प्रसिद्धे भेषजान्तरे ॥ ३ ॥

शल्मलेऽपि निर्यासेऽथान्तशय्या स्मशानके ।
तथैव भूमिशय्यायामथो अपचितिः क्षये ॥ ४ ॥

व्ययनिष्कृतिपूजासु स्यादप्येकाहयज्ञयोः ।
अथ विद्यादनुमतिमनुज्ञायां तथैव च ॥ ५ ॥

पौर्णमास्यां कलाहीनचन्द्रायामजयः पुनः ।
आम्ले चेति पठत्येनामभिशस्तिपदं पुनः ॥ ६ ॥

प्रार्थने चाभिशापे च वैजयन्त्यां तु पठ्यते ।
दूषणे प्रार्थने चाथो अजयस्यार्थमुत्तरम् ॥ ७ ॥

---

१. 'म' क. च. पाठः.

काकजङ्घा पडश्रेति प्रसिद्धस्थावरान्तरे।
गुडासमाख्यवल्लयां च जङ्घायां करटस्य च ॥ १९ ॥

काकनासा तु विज्ञेया काकाङ्गाख्यलतान्तरे।
वगुभट्ट इति ख्यातपुष्पस्तम्बे तथैव च ॥ २० ॥

नासिकायां (चकोरस्य? च काकस्य) ज्ञेया **कुटिलिका**[1] पुनः।
मायायामपि चाङ्गारापकर्षण्यां च शिल्पिनाम् ॥ २१ ॥

कर्मारना(म?ङ्गा) धान्यं तु कर्षकाणां च मृद्गताम्।
धूलोत्क्षेपणवेणौ च परिव्राजां तु भूतले ॥ २२ ॥

निधानस्य निषिद्धत्वाद् दण्डानां धारणाय यत्।
स्यात् कश्चिग्रहणं तत्राप्यथ चोरजनस्य हि ॥ २३ ॥

यष्ट्यप्रतिबद्धो[3]ऽन्यशरणारोहणाय यः।
लोहकर्कटकस्तत्राप्यथ विद्यात् **कुनालिकाम्** ॥ २४ ॥

कुत्सितायां नालिकायां शालायामपि पक्षिणाम्।
अथ **गन्धफली** वृक्षे प्रियङ्गुरिति विश्रुते ॥ २५ ॥

कलिकायां च सा ज्ञेया चम्पकाभिख्यशाखिनः।
गिरिकर्णीलताजातिभेदे यस्यापराजिता ॥ २६ ॥

इति संज्ञा वैजयन्त्यां त्वस्य भेदे सितेऽपठीत्।
पृथिव्यां चाथ वादित्रकोणे **घर्घरिका** तथा ॥ २७ ॥

वाद्यभेदेऽप्यथो **तुण्डिकेरी** कण्ठरुजान्तरे।
कार्पास्यामपि बिम्बीति प्रसिद्धे च लतान्तरे ॥ २८ ॥

श्रीवेष्टे **तैलपर्णी** स्याद् धवलेऽपि च चन्दने।
गौरीदिशोर्दक्षकन्या **दीर्घवल्ली** तु वेत्रके ॥ २९ ॥

लतायामपि दीर्घायां **देवसेना** तु सैन्यके।
देवानां षण्मुखस्यापि देव्यां **देववधूः** पुनः ॥ ३० ॥

---

१. 'त्र' ग. पाठः. २. 'रा' क. ङ. च. पाठः. ३. 'द्ध' क. ङ. च. पाठः. ४. 'त' ग. पाठः.

अङ्कपालिः परीरम्भे पालौ धात्र्यां कटध्वनिः(?) ।
इत्येवमर्न[1]पालि[2]स्तु धात्र्यां पाल्यां गदद्रुहि ॥ ८ ॥
सेनामात्रे दशांशे चाप्यक्षौहिण्या अनीकिनी ।
अर्धसूची तु सूच्याः स्यादर्धे चाप्यासनान्तरे ॥ ९ ॥
तस्य लक्षणमप्याहुरित्थमासनवेदिनः ।
ऊर्ध्वज्ञो संहतौ पाणितलौ चेदित्युपक्रमे ॥ १० ॥
अर्धसूची तु तौ द्वौ चेत् प्रादेशान्तरतो मुखात् ।
इत्येवमिक्षुगन्धा तु कोकिलाक्ष इति श्रुते ॥ ११ ॥
आनू[3]पे कण्टकिस्तम्बे विदारीकाशयोरपि ।
भवेदितिकथापार्थवागश्रद्धेयवाक्ययोः ॥ १२ ॥
इरावती नदीमात्रे नदीभेदेऽप्यथोच्यते ।
उपचर्या चिकित्सायां पूजायां चेति मन्वते ॥ १३ ॥
प्रजनप्राप्तकालायामुपसर्या गवि स्मृता ।
व्याचष्टे कश्चिदप्येनां सामान्यजनसेवने ॥ १४ ॥
कल्लोलेऽपि तथोत्क (ण्ठे ? ण्ठ्ये) भवेदुत्कलिकाध्वनिः ।
उपलब्धिस्तु शेमुष्यां प्राप्तिविज्ञानयोरपि ॥ १५ ॥
रहस्यार्थे तूपनिषद् धर्मवेदान्तयोरपि ।
रहसीत्यपरे प्राहुः प्रथमर्तौ च योषिताम् ॥ १६ ॥
ऋक्षगन्धा तु शुक्लायां विदार्यां वृद्धदारके ।
छगलान्त्री(?)ति* विख्यातं भेषज्यं वृद्धदारकः ॥ १७ ॥
ऋष्यप्रोक्ता शतावर्यांमृ[4]द्धिसंज्ञे च भेषजे ।
आत्मगुप्तातिबलयोरोषध्योश्चाथ बुध्यताम् ॥ १८ ॥

---

१. 'म्र' क. च. पाठः. २. 'ली तु' ङ पाठः. ३. 'पक' क. ङ. पाठः ४. 'द्धी' क. च. पाठः.

---

* 'छगलान्त्री' इति पाठः स्यात् । "स्याद् ऋक्षगन्धा छगलान्त्र्यावेगी वृद्धदारक" इत्यमरसिंहः । 'छगलस्येवान्त्रमस्याः' इति भानुजिदीक्षितश्च । क्षीरस्वामी तु 'छगलस्येवाण्डानि अस्थीनि यस्या' इति व्युत्पाद्य छगलाण्डीत्याह ।

दिशि देवस्य वध्वां च **नागजिह्वा** तु बोधत ।
मनःशिलाशारिवयोर्नागस्य रसने तथा ॥ ३१ ॥

निदिग्धिका तु पठिता वैजयन्तीकृता यथा ।
गिरिप्रियेति विख्यातक्षुद्रवातिङ्गिनान्तरे ॥ ३२ ॥

कण्टकार्यां च विज्ञेया **प्रतिपत्तिस्तु** गौरवे ।
प्राप्तौ प्रवृत्तौ प्रागल्भ्ये प्रतिभाज्ञानयोरपि ॥ ३३ ॥

प्रायुङ्क्त प्रत्यये भक्तिर्विश्वासः प्रत्ययो मतः ।
प्रतिमायां **प्रतिकृतिः** प्रतिकारेऽप्यथो शृणु ॥ ३४ ॥

***प्रत्यक्छ्रेणी** नागदन्त्यां गिरिकर्ण्यां तथैव ताम् ।
विद्यान्मूषिकपर्ण्यामप्यथ ज्ञेया **प्रचोदनी** ॥ ३५ ॥

कण्टकार्यामना तु स्यात् प्रेरणायां प्रचोदना ।
गयायां स्वाम्रसे(के?को) ‡यस्तत्र ज्ञेया **पितृप्रपा** ॥ ३६ ॥

पितुः प्रपायामप्येषा **पीलुपर्णी** तु कथ्यते ।
मू(च्र्छा?र्वा)†यां बिम्बिकायां च **पुटग्रीवा** तु कथ्यते ॥ ३७ ॥

गर्गर्यां ताम्रघट्यां च मूर्वापविकयोः पुनः ।
ज्ञेया **मधुरसाथ** स्यान्मृगतृष्णाग्ब्यतेजसि ॥ ३८ ॥

मरीचिका तथा लिक्षासंज्ञमानेऽप्यदः पुनः ।
त्रसरेण्वष्टकं स्यात् तु हरिद्रायां **मनःशिला** ॥ ३९ ॥

ख्याते मनःशिलेत्येव धातावथ **महाशिला** ।
शस्त्रप्रभेदे तस्योक्तं लक्षणं शस्त्रवेदिभिः ॥ ४० ॥

शतघ्नी तु चतुस्ताला लोहकण्टकसञ्चिता ।
अयःकण्टकसञ्छन्ना शतघ्न्येव महाशिला ॥ ४१ ॥

---

* 'प्रत्यक्छ्रेण्यपराजिता' (पृ. ५६. श्लो. १३३) इति तु वैजयन्ती । अपराजिता = गिरिकर्णी । ‡ 'आम्रसेकस्तु यस्तत्र सा चारी सा पितृप्रपा' । (पृ.. ८८. श्लो. ६७) इति वैजयन्ती । † 'देव्यां मूर्वा वनुश्रेणी गोकर्णा पीलुपर्णिका ।' (पृ. ५४. श्लो. ११४) इति वैजयन्ती ।

इत्येवं पृथुपाषाणे प्रसिद्धैव महाशिला।
महासहा माषपर्ण्यां स्तम्बे चाम्लानसंज्ञके ॥ ४२ ॥

मधुपर्णी तु काश्मर्यगुडूचीनीलिनीषु च।
मन्दाकिनी स्यादाकाशगङ्गायामापगान्तरे ॥ ४३ ॥

मुखशोभा वेदशालिमुखे कान्तौ मुखस्य च।
रङ्गमाता तु कुट्टन्यां लाक्षायां चाजयोदिता ॥ ४४ ॥

राजकन्या तु कन्यायां राज्ञोऽपि च नपुंसके।
नपुंसकस्य संज्ञासु वररुच्युदिता ह्यसौ ॥ ४५ ॥

(शासे ?)केसरमालाख्ये स्यात् तु राजसभाध्वनिः।
राष्ट्रेऽपि राज्ञ आस्थाने व्याख्याकारेण केनचित् ॥ ४६ ॥

व्याख्यातोऽमरकोशस्य ह्यशालार्थेषु का कथा।
ललाटिका ललाटस्थपत्राङ्गुल्यां तथैव च ॥ ४७ ॥

सा भवेत् पत्रपाश्यायामथापि स्याद् वराङ्गना।
मुख्यायामङ्गनायां च तालीसंज्ञमहाद्रुमे ॥ ४८ ॥

वरस्त्रियां वरारोहा महोदर्याख्यमुस्तके।
मल्लिकाया विशेषे च देवमल्लीति विश्रुते ॥ ४९ ॥

अत्रोक्तं सज्जनेनेदं व्यर्था इत्यधिकृत्य यत्।
वरिवस्या परीष्टौ स्यादिति तत् संशयास्पदम् ॥ ५० ॥

विष्णुक्रान्ता तु सुमुखीगिरिकर्णिकयोरपि।
शतह्रदा तु तडिति तद्भेदे मरिचे पुनः ॥ ५१ ॥

श्यामवल्ली लतायां च श्यामायामथ कथ्यते।
मल्लिकायां (शेष ? श्लेष्म)†घना केतक्यां चाजयेन हि ॥ ५२ ॥

---

१. 'तु' ग. पाठः. २. 'नां' क. च. पाठः.

---

† 'अथ श्लेष्मघना मल्ल्यां केतक्यामपि योषिति' इति मेदिनी। 'श्लेष्मघना तु केतक्यां मल्ल्याम्' इति हेमचन्द्रश्च।

समुद्रान्ता तु दुःस्पर्शे कार्पासीस्पृक्कयोरपि ।
स्ववासिनी चिरण्ट्यां स्यान्नववध्वां च सज्जनः ॥ ९३ ॥
सामिधेनीति तस्यां स्याद् यया चाधीयते समित् ।
समिध्यप्यपठीदेनां शाश्वतः शब्दवित्तमः ॥ ९४ ॥
सिनीवाली तु पार्वत्यां दृष्टचन्द्रे च दर्शके ।
सुवर्चला तु सूर्यस्य प्रभादेव्यां क्षुमाह्वये ॥ ९५ ॥
धान्ये शाकविशेषे च सोमवल्ली स्ववल्गुजे ।
ब्राह्मीगुडूच्योश्चाथ स्याद् विद्युद्विद्युद्विशेषयोः ॥ ९६ ॥
सौदामनीति च चतुर(त्)स्त्र्यध्यायः समासवान् ॥ ९६[१] ॥

इति चतुरक्षरकाण्डे स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथ चतुरक्षरकाण्डे पुंल्लिङ्गाध्यायः ।

अथो चतुःस्वराः शब्दाः कीर्त्यन्तेऽत्र नृलिङ्गकाः ।
अपवर्गः क्रियासाध्यफलाप्तौ त्यागमोक्षयोः ॥ १ ॥
अपदेशस्तु लक्षे स्यान्निमित्तव्याजयोरपि ।
अपवादस्तु निन्दायामाज्ञायां च द्वयोरपि ॥ २ ॥
अपभ्रंशोऽपशब्दे स्याद् भाषाभेदप्रपातयोः ।
अभिमानस्त्वहङ्कारे हिंसाप्रणययोरपि ॥ ३ ॥
ऐश्वर्यहेतुके दर्पे ज्ञाने चाथाभिहारवाक् ।
अभियोगे सन्नहने चौर्ये वैरेऽपि सज्जनः ॥ ४ ॥
* + + + + + + + + + + + + परोऽभ्यधात् ।
गजशायनकालेऽपि गजशास्त्रेषु दृश्यते ॥ ५ ॥

---

१. 'तु चतुरच्य्यध्यायः पूर्णवानयम् ॥' ङ. पाठः.

---

* ग्रन्थपातस्थाने 'संश्लेषणेऽभिक्रमणे मेलने च' इति पठनीयं भाति ।

कुले त्वभिजनो जन्मभूमौ चाभिषवः पुनः ।
सवने मद्यसन्धाने (स्नाने चाथाभियो)गवाक् ॥ ६ ॥
अन्यायधर्षितनरैः प्राड्विवाकाय वेदने ।
अभिमाते(?)पृतनया परिक्षेपेवुणा तथा ॥ ७ ॥
तथा परिचयेऽपि स्यादभिषङ्गस्तु कथ्यते ।
आक्रोशशापाभिषवसङ्गेष्वाह तु सज्जनः ॥ ८ ॥
दुःखे पराभवे स्वाह सिंहोऽभिक्रमवाक् पुनः ।
आरोहणक्रियायां चाभिमुखक्रमणेऽपि च ॥ ९ ॥
अवग्रहो वृष्टिरोधे प्रतिबन्धे गजालिके ।
अवगाहो जलद्रोण्यां तैलाङ्कार्थेवगाहने ॥ १० ॥
अवगाथोऽक्षसङ्घाते रथयाने तथा पथि ।
स्यात् प्रातःसवने चापि केचित् त्ववगथध्वनिम् ॥ ११ ॥
अस्य स्थाने पठित्वाहुरस्यैवार्थान् विचक्षणाः ।
अवतारोऽवतरणे तीर्थे भूतादिके ग्रहे ॥ १२ ॥
इत्युक्तं शाश्वतेनापि तदयुक्तं यतो मुनिः ।
करणे चाधिकरणेऽप्यवतारं शशास सः ॥ १३ ॥
अवपातस्तु हस्त्यर्थे गर्ते छन्ने तृणादिना ।
शैलप्रपातेऽप्यन्ये तु गर्तमात्रे वदन्ति तम् ॥ १४ ॥
अवरोहोऽवतरणे पादपस्य लतोद्गमे ।
मूलादग्रं गतायां च लतायां किञ्च शाखिनः ॥ १५ ॥
शाखाजातशिफायां चाप्यथ स्यादवरोधवाक् ।
अन्तःपुरे स्वीकृतौ चाप्यवलेपस्तु लेपने ॥ १६ ॥
गर्वेऽथावक्रयो मूल्ये सूत्रनिर्दिष्टवैक्रये ।
क्रयभेदेऽप्यदत्तार्धाधिकमूल्ये परे विदुः ॥ १७ ॥

---

१. 'स्तेतपृतनाया' ग. पाठः. २. 'क्यान्यव' क. च. पाठः. ३. 'न्य' ङ. पाठः.
४. 'वि' क. च. पाठः.

सज्जनो हाटकेऽवादीदवष्टम्भस्तु काञ्चने ।
समालम्बे तथा स्तब्धे स्तम्भे चाप्यजयोऽवदत् ॥ १८ ॥

नैतद् रुचितमसभ्यं यतः षत्वस्य साधुता ।
आलम्बनादाविदूर्याचान्यत्र विषयेऽस्य न ॥ १९ ॥

अवस्करस्तु विष्ठायां गुह्ये चाथो धनञ्जयः ।
रहस्य इत्यभाषिष्ट वयं तु ब्रूमहे परम् ॥ २० ॥

मलप्रक्षेपणस्थानेऽप्यथावकर इत्ययम् ।
धर्मशास्त्रविदां ख्यातेऽवकीर्णित्वेऽवचूर्णने ॥ २१ ॥

सम्मार्जनीनिरस्तस्य तृणपांस्वादिवस्तुनः ।
राशावुत्ककटाभिख्येऽप्यथावस्कन्द इत्ययम् ॥ २२ ॥

सौप्तिकेऽपि नगर्यादेरपहारे बलोद्धतेः ।
अथावयव इत्येष एकदेशाप्रधानयोः ॥ २३ ॥

पृथग्भूते पृथग्भावेऽप्यव(घा?खा)*तस्तु गर्तके ।
जलाशये च कीर्णाख्ये वैजयन्त्यामभाषत ॥ २४ ॥

दोषोत्पादेऽनुबन्धः स्यात् प्रकृत्यादेर्विनश्वरे ।
मुख्यानुयायिनि शिशौ प्रकृतस्यानुवर्तने ॥ २५ ॥

क्रोधेऽपि सज्जनः प्राह दोषेऽप्यमरदत्तकः ।
अथानुद्दे(?)प इत्येष दीर्घद्वेषानुबन्धयोः ॥ २६ ॥

पश्चात्तापे च केचित् तु द्वेषमात्रे परः पुनः ।
व्याख्यातामरकोशस्य देशभेदेऽप्यभाषत ॥ २७ ॥

अनुषङ्गस्तु कारुण्ये प्रकृतस्यानुवर्तने ।
अनुकर्षस्त्वधस्थे स्याद् रथकाष्ठेऽनुकर्षणे ॥ २८ ॥

---

१. 'सम्भेदेऽप्य' क. च पाठः. २. 'काशा' क. ग. च. पाठः. ३. 'काबुत्कुटा' क. च. पाठः. ४ 'नि' क. ग. च. पाठः. ५. 'त्व' क ग. च. पाठः. ६. 'नुद्धय इ' क. च, 'यवाय इ' ग. पाठः.

---

* 'अवदातस्तु कीर्णः स्याद्' (पृ. १५४. श्लो. ७) इति वैजयन्ती ।

अनुतर्षस्तु चषके मद्ये चाथानुभाववाक् ।
सूचके चापि भावस्य सतां च मतिनिश्चये ॥ २९ ॥

प्रभावेऽप्यभिरामस्तु गन्धमूलादितं क्रतौ ।
निवासेऽप्यग्निमन्थस्तु श्रीपर्णमिति विश्रुते ॥ ३० ॥

वृक्षभेदेऽग्निमथनेऽप्यङ्गहारस्तु नृत्यताम् ।
अङ्गविक्षेपणेऽङ्गस्य हरणेऽथो अरुन्तुसः ॥ ३१ ॥

भेषजस्तम्भभेदे च प्रहस्ताख्ये च राक्षसे ।
अपांगर्भो मरुद्द्रुहयोरथाथर्वणिरित्ययम् ॥ ३२ ॥

पुरोहितेऽप्यथर्वज्ञेऽन्यथाश्वरिपुरित्ययम् ।
महिषे करवीरे चा(प्य ? प्या)वसथ्यस्त्वग्निः पुनः ॥ ३३ ॥

ज्ञेय आवसथे चाग्निभेदे चाहवनीयनः ।
प्राग्देशस्थेऽथात्मयोनिः स्मरे स्मरद्रोऽनिले ॥ ३४ ॥

विरिञ्चनेऽप्यथाग्नीन्ध्रो राशौचनिरिति ध्वनिः ।
इन्द्रवृक्षस्तु ककुभे कुटजे देवदारुके ॥ ३५ ॥

उपक्रमोऽथ चिकित्सायामुपधारम्भयोरपि ।
उपायपूर्वे त्वारम्भेऽमरसिंहः शरव्यथा ॥ ३६ ॥

अङ्गीकृतावुपगमः समीपगमनेऽपि च ।
अथो उपशयः स्थाने यत्र स्थित्वा हि लुब्धकाः ॥ ३७ ॥

गूढात्मानो मृगान् घ्नन्ति तत्र यूपे तु याज्ञिकाः ।
एकादशकरक्षे यः शेते दक्षिणतो भुवि ॥ ३८ ॥

दशानामपि यूपानां तत्रायुर्वेदिनः पुनः ।
औषधान्नविहाराणामुपयोगे[3] सुखावहे ॥ ३९ ॥

व्याधेः सात्म्यमितीदं च तदाख्यमभिधीयते ।
समीपशयने चापि विदन्ति विदितागमाः ॥ ४० ॥

---

१. 'भ्यथे ॥' क. ङ. च. पाठः.   २. 'हि' ग., 'नु' क. च. पाठः.   ३. 'ग' ङ. पाठः.

उपरागस्तु राहौ च स्वत्याख्यव्यसने तथा ।
सूर्यचन्द्रग्रहे च स्यादुपरक्तौ च कीर्तितः ॥ ४१ ॥
उपसर्गः क्रियायुक्तरागे संसर्ग एव च ।
उत्पाते चाप्यथोत्पाते ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ ४२ ॥
राहौ चोपप्लवोऽभ्यासे चेति धीराः प्रचक्षते ।
उपग्रहस्तु बन्दौ स्याद् ग्रहणेऽप्यनुकूलने ॥ ४३ ॥
स्यात् परस्मैपदेऽप्येष आत्मनेपद एव च ।
उपस्पर्शस्तु संस्पर्शे स्नानाचमनयोरपि ॥ ४४ ॥
उपकारस्तूपकृतौ विकीर्णकुसुमादिषु ।
इत्युक्तं कैश्चिदस्माकं भाति तदयुक्तवत् ॥ ४५ ॥
उपचारस्तु तत्र स्यान् सकारो यो विधीयते ।
विसर्जनीयस्य स्थाने प्राभृ(नौके) चानुपासने ॥ ४६ ॥
उपनाहस्तु वैरानुबन्धे वीणानिबन्धने ।
पक्ष्मलोचनसन्धिस्थ[3]रोगभेदे च मन्यते ॥ ४७ ॥
व्रणादि[4]भेषजे बीजेऽप्युपनाहस्तु कीर्त्यते ।
रोगे तापेऽप्यथ प्रोक्ता वारिवाहमहेन्द्रयोः ॥ ४८ ॥
ऋञ्जसानः श्मशाने च त्रिष्वर्थेषु मनीषिभिः ।
कारस्करो राजवृक्षे गिरिभेदे च दर्शितः ॥ ४९ ॥
कौरालिंको वृक्षमात्रे पठितः + [6]डिक्कयोः§ ।
कारो[7]त्तरः* सुरामण्डे कूपे कामोत्सवः पुनः ॥ ५० ॥

---

१. 'व' क. च. पाठः. २. 'दा' क. ग. च. पाठः. ३. 'रा' ङ. पाठः. ४. 'देभेषजैर्बीजे' क. ङ. च. पाठः. ५. 'क' ग. ङ. च. पाठः. ६. 'पि' ग. ङ. पाठः. ७. 'त' ग. पाठः.

---

§ खड्गिखड्गयोः' इति स्यात् । 'खड्गिनामौ कारालिङ्कः' (पृ. २६६. श्लो. २०) इति वैजयन्ती । * 'कारोतरो नाम वैदलश्छिद्रितो भाजनविशेषः, यस्मिन् सुरायाः स्रावणं' इति ऋग्भाष्यम् । 'कारोत्तरः सुरामण्डः' इति यादवामरसिंहौ ।

कामाद्धर्षे तथा कामस्योत्सवे चैत्रो दर्शितः ।
अथ कामगुणो रागे विषयाभोगयोरपि ॥ ५१ ॥

कालधर्म तु कालस्य धर्मेऽपि मरणेऽपि च ।
क्रियाकारः संविदि च क्रियायाः करणेऽपि च ॥ ५२ ॥

कुरुविन्दो रत्नभेदे मुस्तके हिङ्गुले तथा ।
आरण्यक्षुद्रधान्यानां रुक्षानामेकधान्यके ॥ ५३ ॥

ग्रहराजस्तु विज्ञेयो भास्करे चन्द्रमस्यपि ।
शक्रे घातुकमत्तेभे वर्षुकाब्दे घनाघनः ॥ ५४ ॥

घनसारस्तु कर्पूरे दक्षिणावर्तपारते ।
चन्द्रोदयः स्यादुल्लोचे शशाङ्कस्योदयेऽपि च ॥ ५५ ॥

चन्द्रहासोऽसिमात्रे स्याद् दशास्यस्याप्यसावसौ ।
खड्गभेदेऽपि तं प्राहुर्वैजयन्त्यां यथामरः ॥ ५६ ॥

चन्द्रहासोऽर्धचन्द्राग्र इति शब्दार्थवेदिनः ।
चित्रभानू रवौ वह्नौ देशे जनपदो जने ॥ ५७ ॥

जनक्षयस्तु सङ्ग्रामे जनस्यापि क्षये मतः ।
तमोनुदः सहस्रांशौ शीतांशौ पावकेऽपि च ॥ ५८ ॥

तनूनपात् तु यास्कोक्त आज्ये चाग्नौ च निश्चितः ।
तिरस्कारः परिभवेऽप्यन्तर्धेरुपचारतः ॥ ५९ ॥

अन्तर्धौ चाथ विज्ञेयस्त्रिकण्टक इति ध्वनिः ।
गोक्षुरे च त्रिपत्रायां स्नुह्यां चाथ निबोधत ॥ ६० ॥

हिन्तालतालद्रुमयोस्तृणराज इति ध्वनिः ।
दर्दरीकस्तु वादित्रविशेषे डाडिमे तथा ॥ ६१ ॥

अनिले चन्द्र इत्यन्ये दधिपाय्यस्तु सर्पिषि ।
पृषत्यपीति केषाञ्चिन्मतमेतन्न तच्छुभम् ॥ ६२ ॥

---

१. 'च निद' क. ङ. च. पाठः. २. 'रौ' क. ङ. च. पाठः. ३. 'भा' क. ख. पाठः. ४. 'भा' क. ख. पाठः. ५. 'दि' ग. पाठः. ६. 'चं' क. ग. ङ. पाठः.

द्रुमामयस्तु लाक्षायां द्रुमस्याप्यामये तथा ।
अथ देवरथो नाम्नैः ख्यातं रानस्य भूमिकाम् ॥ ६३ ॥

देवानां च रथे ज्ञेयो देवधूपस्तु गुग्गुलौ[1] ।
देवानामपि धूपे स्यादिति नानार्थविदो विदुः ॥ ६४ ॥

धनञ्जयस्तु शक्रेऽग्नौ तथा मध्यमपाण्डवे ।
शारीरवायुभेदे च काद्रवेये च भागुरिः ॥ ६५ ॥

धनाध्यक्षो वैश्रवणे धनाधिकृतपूरुषे ।
वैवस्वते च बुद्धे च धर्मराजो युधिष्ठिरे ॥ ६६ ॥

धन्वन्तरिः काशिराजे भास्करेऽप्यथ बुध्यताम् ।
कोशातक्यानगमार्गे धामार्गव इति ध्वनिः ॥ ६७ ॥

धूमकेतुस्तु विज्ञेय उत्पाते पावकेऽप्यथ ।
यज्ञे मन्त्रविशेषे च नाराशंसोऽनलेऽप्यथ ॥ ६८ ॥

सोमे समुद्रेऽवभृथे निचुम्पुण इति ध्वनिः ।
निषङ्गधिस्तु विज्ञेयो रुद्रेऽपि च धनुर्धरे ॥ ६९ ॥

नृपयज्ञस्तु सङ्ग्रामे राजसूयादिकेष्वपि ।
प्रतिग्रहः क्रियाकारे सैन्यपृष्ठे पतद्ग्रहे ॥ ७० ॥

द्विजेभ्यो विधिवद् देये तद्ग्रहे स्वीकृतावपि ।
प्रतिग्राहयते त्वर्थे प्रतिग्राहश्च तद्ग्रहे ॥ ७१ ॥

प्रतियत्नस्तु संस्कार उपग्रहणलिप्सयोः ।
प्रतिश्रयस्तु विज्ञेयः स्थाने गोष्ठ्यां च सूरिभिः ॥ ७२ ॥

प्रत्याहारे तथा सत्रशाले च विदितागमैः ।
आश्रये शाश्वतः प्राह मण्डपेऽप्यजयोऽपठात् ॥ ७३ ॥

---

१. 'ध' क. ङ. घ. पाठः. २. 'न' ग. पाठः.

...गुलुः पुरः' इति त्वमरः ।

अथ प्रतिक्रियामात्रे प्रतीकारो[1] ‡(पि? हि) भूभुजाम्।
वैरनिर्यातने चापि प्रतिहारस्तु कच्छपे ॥ ७४ ॥

द्वारे च द्वारपाले च प्रतीकाशस्तु[2] कथ्यते।
गजानां पूर्वपादस्य मूलस्याधःप्रदेशके ॥ ७५ ॥

सादृश्येऽप्युत्तरपदभूतोऽथायुधकोशके।
प्रत्याकृतौ प्रत्याकारः प्रत्याहारस्त्वणादिषु ॥ ७६ ॥

अप्यक्षरसमाम्नाये प्रत्यानयनकर्मणि।
वाद्यवादकसामग्रीविन्यासे[3] नाट्यगोचरे ॥ ७७ ॥

विषयेभ्यः समाहृत्यामिन्द्रियाणामथोच्यते[4]।
प्रत्यासारो व्यूहपार्ष्णौ[5] प्रत्यासेरणकर्मणि ॥ ७८ ॥

उक्तस्त्वमरदत्तेन चमूकव्यामिति ह्ययम्।
प्रजागमस्तु विज्ञेयः प्रजाया आगमे गमे ॥ ७९ ॥

एकाहाहीनसत्राख्ययज्ञक्रतुषु चाप्यथ।
पराशरो व्यासताते शक्रे चाथ प्रभाकरः ॥ ८० ॥

रविवह्न्योरथो पङ्करसः शीधौ[6] तथा रसे।
पङ्कस्याथाम्बुदे स्त्रीणां स्तने मु(क्ते? स्तें) *पयोधरः ॥ ८१ ॥

परिस्पन्दः परिजने स्पन्देऽथ परिवापवाक्[7]।
द्विर्दीर्घेण परीवापशब्देनैकात्मिका हि सा ॥ ८२ ॥

इयं तु लाजेष्वप्युक्ता शिष्टैरथ परिच्छदे।
पर्युप्तावालवाले च परिवापोऽत्र शाश्वतः ॥ ८३ ॥

---

१. 'ति' ग. पाठः. २. 'ति' क. ङ. च. पाठः. ३. 'ग्ये' क. च. पाठः. ४. 'न्त' क. ङ. च. पाठः. ५. 'सा' क. ख. पाठः. ६. 'पा' क. ग. च. पाठः. ७. 'पा' क. ग. च. पाठः.

---

‡ इत उत्तरं 'महीभुजाम्' इति स्यात्। * 'पयोधरः कोशकारे नारिकेले स्तनेऽपि च। कशेरुमेघयोः पुंसि' इति मेदिनी। कशेरु मुस्ताविशेषः।

आरोहेऽपीत्यभाविष्ट स्थाप्ये बीजेऽपि चाजयः ।
परिवारः परिजने प्रावारे खड्गकोशके ॥ ८४ ॥
स्याज्जङ्गमे **परीवारः** खड्गकोशे परिच्छदे ।
परिग्रहस्तु शपथे मूले परिजने तथा ॥ ८५ ॥
आदानपत्न्योरर्केन्द्वो राहुवक्त्रस्थयोरथ ।
वीणाया वादनोपाये निर्वादे परिवादवाक् ॥ ८६ ॥
परिणाहो विशालत्वे परितो बन्धनेऽपि च ।
अथ **प्रतिदिवाह्नि** स्यादपराह्णेऽपि पठ्यते ॥ ८७ ॥
पाञ्चजन्यो हरेः शङ्खे शङ्खमात्रे हुताशने ।
पारिजातस्तु पञ्चानामेकस्मिन् देवशाखिनाम् ॥ ८८ ॥
वृक्षभेदे च मन्दारपारिभद्रादिभिः पदैः ।
प्रसिद्धे **पारिभद्रस्तु** मन्दाराह्वयपादपे ॥ ८९ ॥
तद्भेदे देवदारौ चाप्यथ **पारस्कर**ध्वनिः ।
देशभेदे तथानर्तनीवृत्स्थनगरान्तरे ॥ ९० ॥
पादावर्तः पुनः पादस्यावर्तेऽप्यरघट्टके ।
प्राणनाथस्तु विज्ञेयो धर्मराजे तथा प्रिये ॥ ९१ ॥
पाणिग्रहो विवाहे स्यात् पाणेश्च ग्रहणे तथा ।
स्यात्तु **पुण्यजनो** यातुधाने साधुजनेऽपि च ॥ ९२ ॥
पुरुभोजास्तु मेघे च गिरौ चाथ **पृथग्जनः** ।
मूर्खे नीचे तथा **पोटगलस्तु** नडसंज्ञके ॥ ९३ ॥
आनूपस्तम्बभेदे च काशसंज्ञे च कीर्तितः ।
ब्रह्मगर्भस्तु विज्ञेयश्चतुर्वक्त्रे च मन्मथे ॥ ९४ ॥
अथो **मरुवको** वृक्षभेदे मदनसंज्ञके ।
फणिर्जकाख्यस्तन्वे च **मणिबन्ध**ध्वनिः पुनः ॥ ९५ ॥

... च. पाठः. २. 'त्स्थे' ग. पाठः. ३. 'प्या' ग. पाठः.

पाणिप्रकोष्ठसन्धौ च मणेर्बन्धेऽप्यथोदितः।
मनोरथोऽभिलाषेऽन्यैर्वाञ्छितार्थे तथा परैः ॥ ९६ ॥
महाकालस्तु किम्पाके हरे बाणासुरे तथा।
शाश्वतः प्रमथेऽप्याह महाराजस्तु कीर्तितः ॥ ९७ ॥
(म?न)खे† वैश्रवणे राज्ञि महत्यथ महाहुसः।
यवे हायनसंज्ञे च धान्येऽथ स्यान्महामुनिः ॥ ९८ ॥
रुद्राक्षे च महर्षौ च मृत्युपुष्पस्तु मस्करे।
इक्षौ चाथो मृगरिपुः सिंहे व्याघ्रेऽप्यथोदितः ॥ ९९ ॥
मेघनादो मेघघोष इन्द्रजित्तण्डुलीययोः।
वेणौ तु स्याद् यवफलस्तथा कुटजपादपे ॥ १०० ॥
महिषे स्याद् यमरथो यमस्य स्यन्दनेऽपि च।
यादःपतिस्तु वरुणे समुद्रेऽथ युधिष्ठिरः ॥ १०१ ॥
धर्मपुत्रेऽपि शक्रेऽथ रत्नाकर इति ध्वनिः।
रत्नानामाकरेऽम्भोधौ रञ्जसानस्तु वारिदे ॥ १०२ ॥
धर्मे च राजराजस्तु धनदे राजसत्तमे।
तृणजातौ तु दात्रे च काले चापि लवाणकः ॥ १०३ ॥
लक्ष्मीपतिर्नृपे विष्णौ लोकपालस्तु राजनि।
इन्द्रादौ वह्निगर्भस्तु समुद्रे पादपेऽपि च ॥ १०४ ॥
वनद्रुमस्त्वगुरुणि वनस्थविटपिन्यपि।
विषभेदे वत्सनाभो वृक्षभेदे च दृश्यते ॥ १०५ ॥
व्यवहारो वाक्प्रयोगे सम्बन्धे द्यूतदण्डयोः।
शासने वित्तसंवादे विवादेऽसिवणिज्ययोः ॥ १०६ ॥

---

१. 'च कथ्यते' क. ङ. च. पाठः.

---

† 'पुनर्भवः पाणिरुहो महाराजः पुनर्नवः' (पु. १७९. श्लो. ७६) इति वैजयन्ती।

व्यवच्छेदस्तु विज्ञेयो धनुषः शरमोक्षणे ।
व्यावर्तनायां चाथ स्याद् व्यसनव्यतिषङ्गयोः ॥ १०७॥

ज्ञेयो व्यतिकरोऽत्राह सज्जनः शब्दवित्तमः ।
व्याजप्रस्तावसम्पर्काद्युक्ति(व्य ? र्थ)तिकरध्वनिः ॥ १०८॥

इत्येवम(र्थ ? त्र)शब्दार्थो विविच्यन्तां मनीषिभिः ।
विनायको गणपतौ सुगतेऽथ विरोचनः॥ १०९॥

अर्केन्दुवह्निष्वसुरराजेऽप्यथ विभीषणः ।
पुरन्दरे रावणस्य कनिष्ठेऽप्यथ कथ्यते ॥ ११०॥

विप्रलापो विरोधोक्तौ विप्रलम्भोपमर्दयोः ।
विप्रस्य भाषणे चाथ विशोलिम इति ध्वनिः ॥ १११॥

चन्द्रे सूर्येऽप्यथो बिन्दुतन्त्र इत्यजयोऽपठीत् ।
चतुरङ्गे पाशके च विश्वगोप्ता तु शार्ङ्गिणि ॥ ११२॥

शक्रेऽप्यथो विश्वकर्मा देववर्धकिसूर्ययोः ।
अब्जजे वैजयन्त्याह विरिञ्चोऽब्जज उच्यते ॥ ११३॥

विश्वेदेवास्तु सूर्येऽग्नौ वृक्षधूपध्वनिः पुनः ।
श्रीपिष्टाह्वयनिर्यासे निर्यासे कृत्रिमाह्वये ॥ ११४॥

वृषसानस्तु पुरुषे मूर्त्यां भूमिधनेऽपि च ।
वेशवारः पिष्टमांसविशेषे चाप्युपस्करे ॥ ११५॥

शरवारिः शरमुखे पातक्ष्यशरजीविनोः ।
शिशिम्बिष्टस्तु मेघे स्याद् भारद्वाजेऽप्यभाषत ॥ ११६॥

समूहे स्यात् समुदयः समरे च समुद्गमे ।
समुदायस्तु युद्धे स्यात् समूहेऽथ समुच्छ्रयः ॥ ११७॥

---

१. 'द् व्यक्ति' क. ङ. च. पाठः. २. 'ज्ये' क. ग. च. पाठः. ३. 'स्वर्गे' क. ङ. पाठः. ४. 'ध' क. ङ. च. पाठः. ५. 'विद्रुस्तत्र इ' क. ङ. च. पाठः. ६. 'श्व' [illegible] पाठः. ७. 'दौ' ग. पाठः. ८. 'वातयक्ष्य' ग. पाठः. ९. 'क्ष्य' क. च. पाठः. [illegible] च., 'रिम्बिरस्तु' ङ. पाठः.

उन्नतौ च विरोधे च **समुन्नयपदं** पुनः।
समुत्क्षेपे समुदये पृष्ठस्थायिबलेऽपि च ॥ ११८ ॥
आचारे(नु? तु)**समारम्भः** सम्यगारम्भणेऽपि च।
(सा? स)म्परायस्तु सङ्ग्रामे विपदुत्तरकालयोः ॥ ११९ ॥
सम्प्रयोगस्तु सुरतेऽप्यन्वयेऽप्यभिधीयते।
संस्तुधानस्तु सोमे स्यान्महर्षौ चापि होतरि ॥ १२० ॥
कश्चिदुद्गातरीत्याह **संवत्सरपदं** पुनः।
अब्दमात्रेऽब्दभेदे च स्यात् तु **संवसथध्वनिः** ॥ १२१ ॥
ग्रामे संवसने चाथ **सत्यङ्कारः** करार्पणे।
सत्याकृतौ चाथो **सर्पराजो** राजिलभोगिनाम् ॥ १२२ ॥
भेदेष्वेकत्र भेदेऽपि सर्पभुक्संज्ञभोगिनि[२]।
वासुकौ **स्तनयित्नुस्तु** मेघे मेघस्य गर्जिते ॥ १२३ ॥
सुयामुनो[३] वत्सरा(ज?जे)* प्रासादवसुदेवयोः।
स्थूलोच्चयस्त्वसाकल्ये नागानां मध्यमे गते ॥ १२४ ॥
स्नेहपूरः क्षमायां स्यात् स्नेहस्यापि च पूरणे।
सोमवल्कस्तु धवलखदिरे कट्फले तथा ॥ १२५ ॥
हन्तकारस्तु भिक्षासु षोडशस्वपि भाषितः।
ग्रासमात्रौदनं भिक्षा हन्तशब्दकृतावपि ॥ १२६ ॥
हस्तिमल्लो गणपतौ महेन्द्रस्य च कुञ्जरे।
हस्तिकर्णो रोचकाख्यकम्बले हस्तिनः श्रुतौ ॥ १२७ ॥
निवारणार्थे शस्त्रस्य भटानां फलकान्तरे।
हस्तिचारो गजत्रासहेतौ शरभसन्निभे ॥ १२८ ॥

---

१. 'संस्तवेऽप्य' ग. पाठः. २. 'नाम्।' क. च. पाठः. ३. 'म' क. ङ. च. पाठः.

---

* 'सुयामुनो वत्सराजे प्रासादेऽभ्रान्तरेऽच्युते' इति मेदिनी।

शस्त्रभेदे हस्तिनश्च चारे स्यात् तु धनुर्भृताम् ।
हस्तावापः शरादाने व्यधनार्थेऽपि पाणिना ॥ १२९ ॥
आवापे धान्यबीजादेर्हराहरपदं पुनः ।
योग्याचारे[1] तथा प्राणवियोगावसरोत्थिते ॥ १३० ॥
निःश्वासे हरिमन्थस्तु पीतमुद्गे हरेरपि ।
मन्थेऽथ हरिरोमः स्यात् पुरुहूते विरिञ्चने ॥ १३१ ॥
हिमारातिस्तु विज्ञेयः पावके भास्करेऽपि च ॥ १३१½ ॥

इति चतुरक्षरकाण्डे पुंल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ चतुरक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथो चतुःस्वरनपामध्यायो वर्णयिष्यते ।
अधिष्ठानं तु नगरे रथचक्रप्रभावयोः ॥ १ ॥
अध्यासने चे[2] कै[3]श्मीरप्रसिद्धनगरान्तरे ।
कश्चित् त्वारोपणेऽप्याह व्यवस्थापन एव च ॥ २ ॥
अभ्याधानमभिन्यासे वह्न्यर्थं चेध्मसङ्ग्रहे ।
अत्याहितं महाभीत्यां प्राणानों[4]काङ्क्षिकर्मणि ॥ ३ ॥
*अवदातं कर्मणि स्यादितिवृत्तेऽवखण्डने ।
सज्जनस्त्वप्रधानेऽथो अरविन्दं जलेऽम्बुजे ॥ ४ ॥
अन्वाहार्यममावास्याश्राद्धमिष्टेश्च दक्षिणा ।
अपे[5]स्नानं मृतस्नाने येन स्नातं च वारिणा ॥ ५ ॥

---

१. 'यें' क. ङ. च. पाठः. २. 'तु' ङ. पाठः. ३. 'का' क. ङ. च. पाठः. ४. 'नां' ग. पाठः. ५. 'व' क. ग. च. पाठः.

---

* 'अपदानं कर्मणि स्यादितिवृत्तेऽवखण्डने' (पृ. २७३. श्लो. १) इति तु वैजयन्ती ।

त(स्या!त्रा)पि स्यात् तु भूतानां स्वपक्षप्रभवे भये।
भयमात्रेऽप्यहिभयमथो आयतनध्वनिः ॥ ६ ॥

देवालये शरण्ये च गृहमात्रे च तोरणे।
स्थानमात्रे च विज्ञेयमातञ्चनपदं पुनः ॥ ७ ॥

आप्यायने च जवने प्रतीवापेऽपि दृश्यते।
आस्कन्दनं स्यादास्कन्दे युद्धेऽप्यास्तरणं पुनः ॥ ८ ॥

आस्तीर्णो च कुथे चापि दर्भाद्यास्तीर्णवस्तुनि।
आयोधनं वधे युद्ध आवेशनपदं पुनः ॥ ९ ॥

‡कुवेशे शिल्पिशालायामथोद्धरणमुन्नये।
(खाता!वान्ता)न्ने* शाश्वतस्तून्मूलने भुक्तोज्झितेऽपि च ॥ १० ॥

अथोत्पतनमुत्पत्तावूर्ध्वं गमन एव च।
उत्सर्जनं तु दाने च परित्यागे च कीर्तितम् ॥ ११ ॥

उन्मीलनं स्यादुन्मेषे विकासे कुसुमस्य च।
उपधानमुपष्टम्भ उपष्टम्भनसाधने ॥ १२ ॥

उच्छीर्षकेऽथोपमानमुपमायां च येन च।
उपमीयेत तत्रापि कपिशीर्षं पुनः कपेः ॥ १३ ॥

मूर्ध्नि प्राकारशिखरेऽप्यथ कामपदं भगे।
कामस्यापि पदे कोकनदं तु कथितं बुधैः ॥ १४ ॥

रक्ताब्जे रक्तकुमुदेऽप्यथ ज्ञेयं गृहोदकम्।
काञ्जिके गृहसम्बन्धिजले गोदारणं पुनः ॥ १५ ॥

कुद्दाले लाङ्गले चाथ चामीकरमिति ध्वनिः।
चामरे कनके चाथ च्युतादानमिति ध्वनिः ॥ १६ ॥

---

१. 'का' क. ग. च. पाठः. २. 'ति' ग. ङ. पाठः.

---

‡ 'आवेशनं शिल्पिशाले भूतावेशप्रवेशयोः' इति विश्वमेदिन्यौ। * 'स्यादुद्धरणमुद्वान्तभक्तेऽप्युत्पाटनेऽपि च' (पृ. २७३. श्लो. ६) इति वैजयन्ती।

कन्दुकादानदण्डे स्याच्च्युतस्य ग्रहणे(न?ऽपि) च ।
जपापुष्पं कुङ्कुमे स्याज्जपायाः कुसुमेऽपि च ॥ १७ ॥

जलाञ्जलं स्रुतौ वारिनिर्गमे शैवलेऽपि च ।
त्रिवर्णकं त्रिगन्धे स्यात् त्रिफलायां कटुत्रये ॥ १८ ॥

षोडशाहोपवासे तु + + + + + + + + ।
+ +† नाम्नो देवमुनेः सत्रे चाप्यथ कीर्तितम् ॥ १९ ॥

देवधान्यं यावनाले देवानामपि धान्यके ।
निःश्रेयसं तु कल्याणे मोक्षे निःसरणं पुनः ॥ २० ॥

उपाये निर्गमे द्वारे मरणे भयनिर्गतौ ।
याने पुर[1]गृहादीनां मुखे निस्तरणं पुनः ॥ २१ ॥

उपाये तरणे चाथ स्यान्निर्हरणमित्यदः ।
निर्हृतौ मुष्टिमान्द्ये च वन्हुं निरसनं पुनः ॥ २२ ॥

निरासे च वधे चाथ मरणे स्यान्निमीलनम् ।
निमेषे मुकुलीभावेऽप्यथो निवसनध्वनिः ॥ २३ ॥

वसनक्रिययोर्वस्त्रे गृहेऽपि स्यात् त्वलक्तके ।
निर्भर्त्सनं खलीकारेऽप्यथ स्यान्निकुरुम्बवाक् ॥ २४ ॥

अङ्कुरे च समूहे च नृपलक्ष्म तु भूपतेः ।
छत्रे नृपस्य चिह्ने च प्रयोजनपदं पुनः ॥ २५ ॥

कार्ये हेतौ प्रवञ्चनं पुनर्व्याख्याने[2]वेदयोः ।
प्रशस्तवचने च स्याच्छास्त्र इत्याह सज्जनः ॥ २६ ॥

अथ प्रकरणं प्रोक्तं प्रकीर्णो[3] रूपके क्वचित् ।
दशानां रूपकाणां स्याद् दृश्यते च प्रघट्टके ॥ २७ ॥

स्यात् तु प्रहरणं शस्त्रे युद्धे प्रवहणं पुनः ।
कर्णीरथे प्रकृष्टे च वहने[4]ऽथ प्रमन्थने ॥ २८ ॥

---

१. 'गृहपुरादी' क. ङ. च. पाठः. २. 'क' च. पाठः. ३. 'प्रभेद' ग. पाठः. ४. 'च' क. च. पाठः.

---

† अत्र 'तुरसत्रपदं तथा । तुर' इति पाठः स्यात् ।

हिंसायां च **प्रमथनं** भवेत् **प्रजननं** पुनः।
उपस्थयोः प्रजातौ च विद्यात् **प्रहसनं** पुनः॥ २९॥

रूपकाणामन्यतमे प्रहासेऽथ **प्रदेशनम्**।
प्रदिष्टौ प्राभृते[1] दाने **प्रस्फोटनपदं** पुनः॥ ३०॥

शूर्पे शूर्पेण पवने **पद्मपत्रपदं** पुनः।
भवेत् पुष्करमूलाख्यभेषजेऽब्जस्य चच्छदे॥ ३१॥

प्रतिदानं परीवर्ते[2] न्यासद्रव्यस्य चार्पणे।
प्रतिमानं प्रतिकृतौ गजदन्तद्वयान्तरे॥ ३२॥

परिधानमधोवस्त्रे तदाच्छादनकर्मणि।
परासनं निरसने वधे चाथ **परायणम्**॥ ३३॥

चतुर्मासोपवासे च साकल्यासङ्गयोरपि।
अथ **पारायणं** ध्याने तत्परेऽधीष्ट आश्रये॥ ३४॥

साकल्यासङ्गयोश्च स्यादङ्कुशस्य च बन्धने[3]।
जलेन[4] चतुरो मासाञ्जीवनेऽप्यथ पाप्मनः॥ ३५॥

निष्कृतौ रुक्चिकित्सायां **प्रायश्चित्तमथोदितम्**।
पीतदारुपदं पीतचन्दने देवदारुणि॥ ३६॥

अथ **पुंसवनं** गर्भक्रियाः संस्कारकर्मणि।
क्षीरे पुंसश्च सवने विद्यात् **पुष्परजः** पुनः॥ ३७॥

कुङ्कुमे च परागेऽथ सरले देवदारुणि।
पूतिकाष्ठमथो शुण्ठ्यां लशुनेऽपि **महौषधम्**॥ ३८॥

विद्यादतिविषायां च शकटे तु **महानसम्**।
पाकस्थानेऽप्यथो भावकर्मणोर्मिथुनस्य च॥ ३९॥

मिथुनत्वं रते[5] चाथ कालशेये **रसायनम्**।
रसस्याप्ययने दीर्घजीवित्वकरभेषजे॥ ४०॥

---

१. 'तौ' क. च. पाठः. २. 'रि' ङ. पाठः. ३. 'खण्डने' ग. पाठः. ४. 'फ' क. च. पाठः. ५. 'थे' क. ग. च. पाठः.

अथो रत्नवरं स्वर्णे रत्नानां प्रवरेऽपि च ।
रतधिकं सुखे स्नाने दिनमङ्गलयोरपि ॥ ४१ ॥

रागसूत्रं तुलासूत्रे पट्टसूत्रेऽजयोऽब्रवीत् ।
शब्दशास्त्रे व्याकरणं ज्याटङ्कारे स्फुटीकृतौ ॥ ४२ ॥

विसर्जनं परित्यागे दाने विहननं पुनः ।
पिञ्जने च वधे च स्यात् पिञ्जनं प्रविसारणम् ॥ ४३ ॥

विद्यात् कार्पासतूलादेर्विघातेऽप्यथ कथ्यते ।
वैकक्ष्यकमुरःस्थानतिर्यग्विक्षिप्तमाल्यके[1] ॥ ४४ ॥

प्रावारे शृङ्गिवेरं तु शुण्ठ्यामप्यार्द्रकेऽप्यथ ।
संसारे स्यात् संसरणमसम्बाधे[2]चमूगतौ ॥ ४५ ॥

घण्टापथे जन्मनि च वारणेऽप्याह सज्जनः ।
संसार उक्त्वा भूयोऽपि संसृतावजयोऽब्रवीत् ॥ ४६ ॥

शरीरे स्यात् संहननं घटनेऽप्यथ कथ्यते ।
वशीकृतौ सं[3]वननं सम्भक्तौ याचनेऽप्यथ ॥ ४७ ॥

उत्क्षौ स्यात् स्वस्त्ययनं क्षेमेण गमनेऽप्यथ ।
मेखलायां सारसनमुरस्त्राणेऽपि केचन ॥ ४८ ॥

सकञ्चुका भटा मध्ये यद् बध्नन्त्यधिकाङ्गकम् ।
इति नाम्ना परे तत्र समाप्तोऽध्याय ईत्ययम् ॥ ४९ ॥

इति चतुरक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

---

१. 'न्यस्तमा' क. च. पाठः. २. 'धे' ग. ङ. च. पाठः. ३. 'ह' ग. पाठः
४. 'उत्तमः॥' ग. पाठः.

अथ चतुरक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथो चतुःस्वराः शब्दा भेद्यलिङ्गाश्च ये स्मृताः ।
तेषामयमिहाध्यायः स्पष्टः प्रस्तूयतेऽधुना ॥ १ ॥

अभिजातः कुलीने च न्याय्यपण्डितयोरपि ।
अभिनीतः संस्कृते च न्याय्ये चामर्षवत्यपि ॥ २ ॥

अभिरूपो बुधे चारावभिपन्नं त्वभिद्रुते ।
अभिग्रस्तेऽपराद्धे च तथैवोक्तं विपद्गते ॥ ३ ॥

अभियुक्तः परिचिते परिक्षिप्तेऽरिसेनया ।
व्यवहारप्रवृत्तानां तथैवोत्तरवादिनि ॥ ४ ॥

अभिशस्तोऽभिशस्ते स्याद् विवाद्युत्तरवादिनि ।
अत्यारूढं समारूढे दृश्यतेऽभ्यधिकेऽपि च ॥ ५ ॥

अधिक्षिप्तं प्रणिहिते प्रेक्षिते भर्त्सितेऽपि च ।
अथाध्यक्षेऽप्यधिकृतः स्वरितेनानुवर्तिते ॥ ६ ॥

अवदातः सिते पीते प्रधाने शुद्ध एव च ।
अविदूरे(ऽप्य?त्व)वष्टब्धमवलम्बित एव च ॥ ७ ॥

अपध्वस्तं धिक्कृते स्यादुज्झितेऽप्यवचूर्णिते ।
केचित् तु निन्दिते प्राहुर्धिक्कृतार्थमशासतः ॥ ८ ॥

निश्चिते स्यादवसितं समाप्त उषितेऽपि च ।
अवाचीनं विपर्यस्तेऽप्यवागर्थेऽपि दर्शितम् ॥ ९ ॥

अतिवेलं भृशे वेलामतिक्रान्तेऽप्यथोच्यते ।
सहाये स्यादनुचरस्तथैवाप्यनुगन्तरि ॥ १० ॥

असम्पृक्तस्त्वसंस्पृष्टे रहस्यन्तर्गतः पुनः ।
विस्मृतेऽन्तःप्रविष्टेऽथो अवकीर्णमिति ध्वनिः ॥ ११ ॥

अवज्ञाते[1]ऽप्यवाकीर्णेऽप्यथानूचान इत्ययम् ।
विनयावनते साङ्गवेदाधीतिनि च द्विजे ॥ १२ ॥

अभियोक्ता विवादेषु पूर्ववादिन्यपि द्विषः ।
परिक्षेप्तरि सैन्येन स्यादथो अनुजीविवाक् ॥ १२ ॥

सहाये सेवके चाथो आक्षारित इति ध्वनिः ।
विवादेष्वभियुक्ते चास्राविते चाभिशस्तके ॥ १४ ॥

अथो आपणिकः ख्यातो वणिक्पत्तनवासिनोः ।
शाकटायननिर्णीतस्तथैव व्यवहारके ॥ १५ ॥

उद्ग्राहितमुपन्यस्ते बद्धग्राहितयोरथ ।
उत्कीर्णे स्यादुल्लिखितमनुषक्ते तनूकृते ॥ १६ ॥

कक्ष्यापालस्त्वौपरिके शूरपालेऽजयोदितः ।
‡कौकूटिको[2] दाम्भिके च स्याच्चादूरेरितेक्षणे ॥ १७ ॥

*दशमीस्थो[3] नष्टबीजे स्थविरे च श्रृंताशने[4] ।
प्रतिशिष्टं निरस्ते स्यादाहूय प्रेषिते तथा ॥ १८ ॥

स्यात् तु प्रणिहितं प्राप्ते न्यस्तेऽपि च समाहिते ।
विद्विष्टे तु प्रतिहतं प्रतिस्खलितवस्तुनि ॥ १९ ॥

अथ प्रज्वलितं दग्धे दीप्ते दीपित एव च ।
अथो परिगतं व्याप्ते विज्ञाते परिवेष्टिते ॥ २० ॥

स्यात् तु पक्षचरो यूथभ्रष्टेऽप्येकचरेऽपि च ।
प्राप्तरूपः सुन्दरे स्यात् तथैव च विचक्षणे ॥ २१ ॥

---

१. ‘नु’ ग पाठः. २. ‘कु’ ग., ‘कूटीको’ क., ‘कुटीको’ च. पाठः. ३. ‘मि’ क. च. पाठः. ४. ‘वृ’ क. ङ. च. पाठः.

---

‡ ‘कौक्कुटिको दाम्भिकः स्याद् (पृ. २७५. श्लो. ६) इति तु वैजयन्ती । * ‘दशमीस्थस्तु स्थविरे नष्टबीजे मृताशने’ (पृ. २७५. श्लो. ७) इति तु वैजयन्ती ।

पुरस्कृतः पूजिते स्यादभियुक्ते च शत्रुभिः ।
अग्रतश्च कृते कश्चित् त्वभिषिक्तेऽप्यभाषत ॥ २२ ॥
पुण्यश्लोकः पुण्यकीर्तौ सज्जनस्तु प्रियंवदे ।
ब्रह्मबन्धुरधिक्षिप्य निर्देश्यं ब्राह्मणाधमे ॥ २३ ॥
मत्तनागे मर्दकलो मदेनाव्यक्तवाचि च ।
यातयामं तु जीर्णे स्यात् परिभुक्तोज्झितेऽपि च ॥ २४ ॥
लालाटिकः प्रभुच्छन्ददर्शिकार्यासमर्थयोः ।
विशारदो बुधे धृष्टे तथा विगतशारदे ॥ २५ ॥
विवक्षितं तु संचेरे वक्तुमिष्टे च भाषितम् ।
विलम्बितं वञ्चिते स्यान्मन्दे शाकुनिकः पुनः ॥ २६ ॥
वैतंसिके निमित्तज्ञे समाहितपदं पुनः ।
प्रतिज्ञाते समाधिस्थे तथा परिहृतेऽप्यथ ॥ २७ ॥
गर्विते पण्डितम्मन्ये समुन्नद्ध उदीरितः ।
समर्यादं समीपे स्यान्मर्यादासहिते तथा ॥ २८ ॥

इति चतुरक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथ चतुरक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

अथो चतुःस्वराः शब्दा नानालिङ्गाश्च ये स्मृताः ।
तेषामयमिहाध्यायः स्पष्टः प्रस्तूयतेऽधुना ॥ १ ॥
अम्बरीषः पुमान् सूर्ये राजर्षौ च चिरन्तने ।
तथाश्वसाधके तैलपर्ण्यां च स्त्री तु संयुगे ॥ २ ॥
तृणजातिविशेषे च वर्षे रोषसि वाससि ।
केचिच्चुल्ल्यां महाभ्राष्ट्रेऽप्याहुरन्ये कुलेऽपि च ॥ ३ ॥

---

१. 'षेकेऽप्य' ग. पाठः. २. 'शे' क. च. पाठः. ३. दं.' ग. पाठः. ४. 'स' क च. पाठः. ५. 'ह' क. च. पाठः.

अस्त्रियां आष्ट्रमात्रेऽन्ये किशोरे तु द्वयोरयम् ।
अकूपारस्तु नादित्ये समुद्रे कूर्मराजि च ॥ ४ ॥

अकूपारा तु कस्याञ्चित् पुत्र्यामाङ्गिरसः स्त्रियाम् ।
अनुरूपस्तु सदृशे स्मृतस्त्रिषु मनीषिभिः ॥ ५ ॥

स्याद् बहिष्पवमानस्य द्वितीये च तृचे[1] पुमान् ।
ना त्वव्यथिष[2] आदित्ये समुद्रे च सुखेऽपि च ॥ ६ ॥

क्षेत्रज्ञेऽव्यथिषी तु स्त्री पृथिव्यां रजनावपि ।
द्वयोस्त्वनिमिषो देवे मत्स्ये त्रिस्त्वनिमेषके[3] ॥ ७ ॥

अनिमेषो द्वयोर्देवे मत्स्ये त्रिस्त्वनिमेषके ।
अविशेषस्त्ववेः शेषे विशेषादितरत्र च ॥ ८ ॥

ना यस्य न विशेषोऽस्ति तत्र स्याद् भेद्यलिङ्गकः ।
अन्तरिक्षं तु गगने क्ली साम्नोरुभयोरपि ॥ ९ ॥

वैरूपाष्टकवर्गस्य ये साम्नी उपरि स्थिते ।
वास्तुदेवविशेषे तु पुंसि स्यात् सर्वदक्षिणे ॥ १० ॥

कोष्ठे यो वर्तते प्राच्यैकोष्ठपङ्क्तेर्हि वास्तुनः ।
क्ली त्वग्निशिखमाम्नातं कुसुम्भे कुङ्कुमेऽपि च ॥ ११ ॥

स्त्रियां त्वग्निशिखा शक्रपुष्पीति प्रथितौषधौ ।
लाङ्गलक्याह्वयायां च वह्नेश्चापि तथार्चिषि ॥ १२ ॥

अग्निज्वाला पुनः स्त्री स्याद् धातकीसंज्ञपादपे ।
स्त्रीपुंसयोस्तु वह्नेः स्याज्ज्वालेऽथो अग्निगन्धवाक् ॥ १३ ॥

कणजीरणनाम्ना स्यात् प्रसिद्धे सूक्ष्मजीरके ।
अग्नेर्गन्धे च पुंस्यग्नितुल्यगन्धे तु स त्रिषु ॥ १४ ॥

अग्निहोत्रं त्वाहिताग्नेर्नित्यहोमे नपुंसकम् ।
होमधेनौ त्वग्निहोत्री स्त्र्यवतंसस्तु पुन्नपोः ॥ १५ ॥

---

१. 'णे' ग. पाठः. २. 'धि' ग. पाठः. ३. 'के । अवि' ग. ङ. च. पाठः. ४. 'च्यः' क. ङ. च. पाठः.

शेखरे कर्णपूरे चाप्यथ स्यादवहारवाक् ।
ग्राहाख्ययादसि द्वे स्यात् त्रिपु चोरे पुमान् पुनः ॥ १६ ॥

निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्येऽवहरणेऽपि च ।
द्यूतयुद्धादि†विश्रान्तादथ स्यादवगीतवाक् ॥ १७ ॥

निर्वादे क्ली त्रिपु पुनर्मुहुर्दृष्टेऽपि गर्हिते ।
अवलग्नं तनोर्मध्ये न स्त्री सक्ते पुनस्त्रिपु ॥ १८ ॥

अवखातस्तु पुंसि §स्याच्छूरीसंज्ञजलाशये ।
खाते त्रिरातिमुक्तस्तु पुमांस्तिमिशपादपे ॥ १९ ॥

माधवीसंज्ञकुसुमलतायां चाप्यथ त्रिपु ।
अतीव मुक्तेऽत्याकारस्त्वधिक्षेपे परे पुनः ॥ २० ॥

अवज्ञायां त्रिपु पुनरत्याकृतिनि नप् पुनः ।
काञ्जिकेऽभिषवे चाभिपुतं स्यात् त्वन्यलिङ्गकम् ॥ २१ ॥

कर्मण्यभिपवस्याथो अभिपिक्तपदं द्वयोः ।
क्षत्रियायां समुद्भूते ब्राह्मणाद् व्यभिचारतः ॥ २२ ॥

कृताभिषेके तु त्रि स्यादभिधानं तु पुन्नपोः ।
नाम्नि क्लीबं तु वचने बन्धने च स्त्रियां पुनः ॥ २३ ॥

अभिधानी पशो रज्जावभिप्लवपदं पुनः ।
पुमानभिमुखप्लुत्यां यज्ञस्याहर्गणान्तरे ॥ २४ ॥

त्रिः पुनः सेवकेऽथ स्यादनुदात्तः पुमान् स्वरे ।
निघाताख्ये तद्वति तु त्रिरुदात्तात् परत्र च ॥ २५ ॥

अनुक्रोशः कृपायां ना स्यादनुक्रोशनेऽपि च ।
क्ली तु सामान्तरेऽथ स्यादस्थिखादः शुनि द्वयोः ॥ २६ ॥

---

१. 'प' क. ग. ङ. पाठः. २. 'प' क. ग. ङ. पाठः. ३. 'प्लुतप' ग. पाठः.

---

† 'विश्रान्तावथ' इति स्यात् । 'अवहारस्तु युद्धादिविश्रान्तौ ग्राहचौरयोः ।' इति हैमः ।
§ 'अवखातस्तु कीर्णः स्यादुत्कीर्णश्च पुरी स्त्रियाम् ।' (पृ. १५४. श्लो. ७) इति तु वैजयन्ती ।

त्रिष्वर्स्भः खादकेऽस्भस्तु खादने पुंस्त्रियोरथ ।
अहिच्छत्रं तु नपूलिङ्गं छत्राके स्यान्नृभूम्नि तु ॥ २७ ॥

*प्रत्यग्रथा इति ख्याते ख्यातो जनपदान्तरे ।
अनिरुद्धः पुमान् पत्यावुपायाम्नि त्ववारिते ॥ २८ ॥

अर्धहस्तस्तु ना पञ्चहस्तमाने नृनप् पुनः ।
हस्तस्यार्धेऽर्धचन्द्रा तु मसूरविदलाह्वये ॥ २९ ॥

लताभेदे स्त्रियां ना तु क्षुरप्राख्यायुधान्तरे ।
चन्द्रस्यार्धेऽप्यथो अम्बुप्रियो ना वेतसद्रुमे ॥ ३० ॥

त्रि तु प्रियजलेऽथाग्निप्रियो ना चूतनीपयोः ।
काकजम्बूसमाख्ये च जम्बूभेदे स्त्रियां त्वयम् ॥ ३१ ॥

अलेः प्रियायां त्रिषु तु प्रिये मधुलिहस्तथा ।
अलिर्यस्य प्रियस्तत्राप्यथो अश्वप्रियो यवे ॥ ३२ ॥

पुमान् समासभेदेषु त्वर्थो लिङ्गं च पूर्ववत् ।
अश्ववालस्तु काशे ना बाले त्वश्वस्य पुन्नपोः ॥ ३३ ॥

अश्वपण्यस्त्वनूढायां वैश्यायां क्षत्रिया(न्तः?न्त)रे ।
जाते द्वयोस्त्रिषु पुनर्बहुव्रीहौ नपि त्वदः ॥ ३४ ॥

ज्ञेयं तत्पुरुषेऽथ स्यादपक्रम इति त्रिषु ।
गेर्बक्रमयुते पुंसि त्वपगत्यां पलायने ॥ ३५ ॥

त्रिषु त्वपशदो नीचे द्वे तु षट्सु नृजातिषु ।
वर्णानामानुलोम्येन जातास्वथ पराक्रमे ॥ ३६ ॥

अपदानं नपि त्रिस्तु बहुव्रीहावथो पुमान् ।
अपसव्यः सूतकादौ प्रतिकूले तु स त्रिषु ॥ ३७ ॥

---

१. 'हर्मा' ङ. पाठः. २. 'गुह्मक' क. ङ. घ. पाठः.

---

* 'साल्वावयवप्रत्यग्रथकलकूटाश्मकादिञ्' (४. १. १७३) इति सूत्रानुरोधात् 'प्रत्यग्रथा' इति पाठो युक्तः प्रतिभाति ।

दक्षिणे च तनोर्ना तु चारभेदेऽपसर्पवाक्।
अपसृतौ बहुव्रीहौ त्वेष त्रिः क्ली त्वपासनम् ॥ ३८ ॥

वधे निरसने चापि बहुव्रीहौ तु तत् त्रिषु।
अपाश्रयस्तु ना मत्तवारणेऽपाश्रितावपि ॥ ३९ ॥

अन्येषु च समासेषु लिङ्गार्थौ पूर्ववत् स्मरेत्।
अ(पी्प्र)हृष्टस्तु काके द्वे त्रि त्वप्रमुदिते भवेत् ॥ ४० ॥

अष्टापदोऽस्त्री कनके तथा शारिफलेऽपि च।
अष्टवर्गस्तु ना राज्ञामारम्भाद्यष्टके तथा ॥ ४१ ॥

अष्टके भेषजानां च मेदादीनां भिषक्श्रुते।
समानामपि चाष्टानां समूहे भेद्यवत् पुनः ॥ ४२ ॥

बहुव्रीहावनीकस्थस्त्वनीके[1] स्थातरि त्रिषु।
ना तु राज्ञां रक्षिवर्गे *गजशिक्षाक्रमेऽपि च ॥ ४३ ॥

अधिकाङ्गं सारसनसंज्ञे कवचधारिभिः।
मध्यबद्धेऽधिके[2] चाङ्गे क्ली त्रि त्वन्यपदार्थकम् ॥ ४४ ॥

अङ्गारकस्तु ना भौमे द्वयोस्तु विहगान्तरे।
अश्मन्तकं तु नप्स्त्रीत्वे चुल्ल्यां वृक्षान्तरे तु ना ॥ ४५ ॥

अङ्गुलीयं तूर्मिकाख्ये क्लीबमङ्गुलिभूषणे।
स्यादङ्गुलिभवे तु त्रिरब्रह्मण्यं तु नप्यदः ॥ ४६ ॥

‡नाट्यावध्योक्तिषु[3] त्रिस्तु ब्रह्मण्यादन्यवस्तुनि।
अरोचको नारुच्याख्यरोगेऽरोचितरि त्रिषु ॥ ४७ ॥

---

१. 'क' ग. ङ. पाठः. २. 'न्धे' ग. ङ. पाठः. ३. 'ल्यो' ग. पाठः.

---

* 'नृपरक्षिष्वनीकस्थो हस्तिशिक्षाविचक्षणे' (पृ २९६. श्लो. १४) इति तु वैजयन्ती। ‡ 'अब्रह्मण्यमवध्यं स्याद्' (पृ. १४४. श्लो. १०९) इति वैजयन्ती। 'अब्रह्मण्यमवध्योक्तौ' इति त्वमरसिंहः।

यत् तु सर्वौषधिस्नानं तत्र क्लीबमलोचकम् ।
अलोचितरि तु त्रि स्यात् तथालोचयितर्यपि ॥ ४८ ॥

अमावास्या स्त्रियां दर्शे जाते त्वत्र त्रिषु स्मृता ।
त्रिषु त्वसहनः शत्रौ बहुव्रीहौ च नप् पुनः ॥ ४९ ॥

ज्ञेयं तत्पुरुषेऽधार्कपुष्पमर्कोख्यशाखिनः ।
पुष्पे नृशण्डयोः साम्नोस्तूभयोः स्यान्नपुंसकम् ॥ ५० ॥

अरुष्करस्तु पुंसि स्याद् भल्लातकमहीरुहे ।
त्रि तु व्रणकृति त्रि स्यादृजुगामिन्यजिह्मगः ॥ ५१ ॥

असर्पे तु द्वयोर्ना तु शरेऽथो अशंसानवाक् ।
नाम्नौ मनसि च द्वे तु ब्राह्मणे कश्चिदब्रवीत् ॥ ५२ ॥

अन्नपानस्तु पुंसि स्यादृषिभेदेऽस्त्रियां भुजे ।
अविसोढं त्ववेर्दुग्धे क्ली विसोढात् परे त्रिषु ॥ ५३ ॥

अशिरस्कः कबन्धे ना बाहौ चामूर्ध्नि तु त्रिषु ।
अवलोर्णं तु शण्डे स्यात् ताम्बूलस्य विचर्विते ॥ ५४ ॥

चूर्णे ना त्वस्फुटायां स्याद् वाचि त्रिषु पुनर्भवेत् ।
उपर्युदीच्यश्रेष्ठानां विपरीतेष्वनुत्तरः ॥ ५५ ॥

श्रेष्ठे च विपरीते तु प्रतिवाक्यस्य नप्ययम् ।
अयोमयस्त्वयस्कान्ते पुमान् स्त्रीपुंसयोः पुनः ॥ ५६ ॥

अयोमयमणौ त्रिस्तु नाथेऽधिपातिरित्ययम् ।
पुमांस्तु मूर्ध्न आवर्ते ब्राह्मणे त्वग्रजन्मवाक् ॥ ५७ ॥

द्वयोर्ज्येष्ठे च सहजे स्यादन्तेवासिवाक् पुनः ।
शिष्ये त्रिषु द्वे चण्डाले स्यादित्येवं विदुर्बुधाः ॥ ५८ ॥

आडम्बरोऽस्त्री संरम्भे गजगर्जिततूर्ययोः ।
युद्धवादित्रनिर्घोषे केचित् क्रोधे तु सज्जनः ॥ ५९ ॥

---

१. 'र्चि' ग. पाठः.

आभोगे चाभ[1] पुंसि स्यादारोहण इति ध्वनिः ।
रथे क्ली त्वधिरोहस्य साधने चाधिरोहणे ॥ ६० ॥
स्त्रियामाश्वयुजी पौर्णमासीभेदेऽश्वयुग्युते ।
ना तु मास्याश्विने त्रिस्तु जातेऽश्विन्याख्यकालके ॥ ६१ ॥
द्वयोस्त्वाखनिको वारिचरपक्षिणि सूकरे ।
तटाककारे तु त्रि स्यात् त्रिपु त्वापतिकध्वनिः ॥ ६२ ॥
पादोष्णके वणिजि च द्वे तु श्येनमयूरयोः ।
पुंसि कालेऽथापदिको वणिजि त्रि पुमान् पुनः ॥ ६३ ॥
इन्द्रनीले भवेदिन्द्रकीले चाथो पुमान् भवेत् ।
इन्द्रनीले चेन्द्रनीले* तथापनिक इत्ययम् ॥ ६४ ॥
वणिजि त्रिष्वथो आस्यप्रिया निष्पावसंज्ञके ।
धान्यभेदे स्त्रियां वक्त्रप्रिये तु त्रिष्वना पुनः ॥ ६५ ॥
आवर्तना स्यादभ्यासे सूत्रस्य लवने$ तथा ।
आवृत्तौ तु नपि स्यात् तु क्लीबमास्फोटनध्वनिः ॥ ६६ ॥
आस्फोटे स्त्री तु वेधन्यामास्फोटन्यथ नर्तने ।
रसभावाङ्गहाराद्यैः शास्त्रोक्तै रूपकाश्रये ॥ ६७ ॥
आभ्यन्तरं क्ली त्रि त्वेतदभ्यन्तरभवादिषु ।
आत्मनीनः सुते स्याले प्राणधारिणि दूषके ॥ ६८ ॥
अजयस्य त्वयं पाठः प्राणधारे[3] विदूषके ।
अर्थयोः पूर्वयोर्लिङ्गं द्वे त्रि तूत्तरयोर्भवेत् ॥ ६९ ॥
आत्मने च हिते ना तु यद्यर्थस्या विदूषकः(?)§ ।
अना त्वाकलना वन्धे सङ्ख्यानज्ञानयोरपि ॥ ७० ॥

---

१. 'व' ग. पाठः. २. 'वा' क. ङ. च. पाठः. ३. 'र' क. च., 'रणद्' ङ. पाठः.

---

* 'इन्द्रकीले' इति स्यात् । $ 'वलने' इति स्यात् । 'आवर्तनं तु वलनम्' (पृ. १३६. श्लो. ११) इति वैजयन्ती । § 'यद्यर्थः स्याद्विदूषकः' इति पाठः स्यात् ।

क्लीं शब्दने समूहे च स्यादथाराधना न ना ।
सन्तोषणायां तृप्तौ च संसिद्धौ चाप्यथो न ना ॥ ७१ ॥

आमन्त्रणं स्यादाह्वाने स्यादनुज्ञापनेऽपि च ।
कामचाराभ्यनुज्ञानेऽप्यथो आमन्त्रिता न ना ॥ ७२ ॥

सम्बोधनविभक्तौ स्यात् त्रि त्वनुज्ञापिते तथा ।
अनुज्ञाते च श(ब्द?ण्ड)स्तु स्यादामन्त्रणकर्मणि ॥ ७३ ॥

आघारणः स्रुवे पुंसि न तु ना क्षारणेऽथ ना ।
आवापकः †परीहार्ये स्यादावप्तरि तु त्रिषु ॥ ७४ ॥

आध्यात्मिकस्तु योगे स्यात् पुमान् ध्यानात्मके त्रि तु ।
स्यादध्यात्मभवेऽथ स्यादाथर्वणमिति ध्वनिः ॥ ७५ ॥

अथर्वणां समूहेऽपि तेषामाम्नायधर्मयोः ।
इदं शान्तिगृहेऽपि स्यात् साम(वे?भे)देऽप्यथर्वणा ॥ ७६ ॥

शन्नो देवीरिति यस्यामृचि दृष्टे नपुंसकम् ।
वाच्यलिङ्गं तु सम्बन्धिमात्रे विद्यादथर्वणः ॥ ७७ ॥

आयोगवो द्वे वैश्यायां शूद्राज्जाते निषादतः ।
शूद्रायामपि जातेऽथो त्रिष्वयोमयपात्रिणः ॥ ७८ ॥

सम्बन्धिनि स्त्रियां तु स्याद् विद्युत्याकालिकीपदम् ।
अह्नो वा रजनेर्वापि भागमारभ्य कञ्चन ॥ ७९ ॥

आ तस्मात् परतो भागाद् भवे ह्याकालिकं त्रिषु ।
आर्यपुत्रो द्वयोरार्यतनये ना तु भर्तरि ॥ ८० ॥

नाट्योक्तिविषयेऽत्रैव देवरेऽप्यथ वेष्टके ।
त्रि स्यादावेष्टको वाटे पुनर्नाथापुमानयम्* ॥ ८१ ॥

आयतस्तू(तू?ः) पुमान् कश्चित् त्वाचष्टे ब्राह्मणे द्वयोः ।
क्लीबमिन्द्रायुधं शक्रचाप इन्द्रायुधा पुनः ॥ ८२ ॥

---

† 'आवापकः पारिहार्ये' इत्यमरः । * इत उपरि कियांश्चिद् ग्रन्थोऽपेक्षित इव भाति ।

अचिकित्स्यविषायां स्यात् सविषाणां जलौकसाम् ।
षण्णामेकजलूकायां स्त्रियामश्वान्तरे पुनः ॥ ८३ ॥

कृष्णैर्नेत्रैः समायुक्ते द्वयोरिन्द्रमहः पुनः ।
शुनि द्वे ना तु शक्रस्य महेऽथो इन्द्रकोशवाक् ॥ ८४ ॥

तमङ्गकाण्ड्येऽवयवे गृहस्यास्त्री तथा हरेः ।
कोशेऽपीन्दीवरं तु स्यात् क्लीबं नीलोत्पलेऽथ सा ॥ ८५ ॥

इन्दीवरा शतावर्यां स्त्रियां ना त्विध्मवाहवाक् ।
दृढच्युतसंज्ञकमुनौ त्रिषु त्विध्मस्य वाहके ॥ ८६ ॥

इन्द्रवृद्धिस्तु निर्मुष्कहये पुंसि स्त्रियां पुनः ।
इन्द्रस्य वृद्धौ द्वे त्वीहामृगो वृक इति श्रुते ॥ ८७ ॥

मृगभेदे पुमांस्त्वेष दशरूपकमध्यगे ।
स्याद् रूपकप्रभेदेऽथो पुमानेष उदुम्बरः ॥ ८८ ॥

वृक्षे जन्तुफलाभिख्ये देहल्यां च नृभूम्नि तु ।
नीवृतः साल्वसंज्ञस्यावयवे क्षुद्रनीवृति ॥ ८९ ॥

क्ली तु ताम्रे च हेमाक्षेऽप्युग्रगन्धा पुनः स्त्रियाम् ।
वचायामजमोदायां सिते तु लशुने पुमान् ॥ ९० ॥

फलवल्लीविशेषे(ण ? च) चीर्णवृन्त इति श्रुते ।
उपह्वरोऽस्त्री रहसि समीपेऽथो उपासना ॥ ९१ ॥

शुश्रूषायां शराभ्यासे समीपासन एव च ।
न नाथो उपकार्या स्त्री राजगेहे त्रिषु त्विदम् ॥ ९२ ॥

उपकर्तव्यकेऽथ स्यादुपग्राह्यं त्रिषु स्मृतम् ।
विद्यादुपग्रहीतव्ये प्राभृते तु नपुंसकम् ॥ ९३ ॥

उपोदका स्त्रियां शाकवल्लिभेदे सुताह्वये ।
जलं तूपगते त्रे स्यात् पुमांस्तु स्यादुपद्रवः ॥ ९४ ॥

चतुर्थ्यौ सामभक्तौ स्याड्डमरे चाप्युपद्रुतौ ।
प्रधानरोगानुचरे रोगभेदे त्रिषु त्वयम् ॥ ९५ ॥

उपयाते द्रवं क्लीं तु द्रवस्य स्यात् समीपके ।
उपलिङ्गं तु डमरे क्लीं लिङ्गोपगतादिषु ॥ ९६ ॥

लिङ्गार्थौ पूर्ववज्ज्ञेयावुपसर्गस्तु ना बुधैः ।
डमरेऽपि क्रियायुक्तप्रादिप्रभृतिषु स्मृतः ॥ ९७ ॥

संसर्गे च समासार्थलिङ्गाद्यन्यानि पूर्ववत् ।
उपप्लवस्तु डमरे राहौ चान्यत् तु पूर्ववत् ॥ ९८ ॥

उपरक्तौ तु पुंसि स्तो राहुग्रस्तेन्दुसूर्ययोः ।
उपरक्तं पुनस्त्रि स्याज्जपापुष्पादिवस्तुनः ॥ ९९ ॥

प्रभोपरञ्जिते द्रव्ये स्फटिकादावथ स्त्रियाम् ।
न्यग्रोधीसंज्ञगुल्मे स्यादुपचित्रात्र कश्चन ॥ १०० ॥

नागदन्तीपृश्निपर्ण्योरोषध्योरिति पूर्ववत् ।
समासाद्युपकण्ठं तु सामीप्याख्यगुणे नपि ॥ १०१ ॥

अश्वस्यास्कन्दिताभिख्यगतौ च त्रि तु तद्वति ।
समीपगुणयुक्ते च स्यादुपाध्यायवाक् पुनः ॥ १०२ ॥

अध्यापके पुमांस्तस्य पत्न्यां रूपद्वयं भवेत् ।
उपाध्यायान्युपाध्यायीत्यथ स्यात् स्वयमेव या ॥ १०३ ॥

अध्यापयित्री तस्यां स्यादेवं रूपद्वयं तथा ।
उपाध्यायाप्युपाध्यायीत्युपाहितपदं तु ना ॥ १०४ ॥

अग्न्युत्पाते त्रिषु त्वेतत् स्यादारोपितवस्तुनि ।
उरुक्रमस्तु ना विष्णौ विक्रमत्रयशालिनि ॥ १०५ ॥

अर्थलिङ्गसमासादि पूर्वत्रेवात्र तर्कयेत् ।
स्यादुद्धननमुत्खातौ क्लीबं स्त्रीशण्डयोः पुनः ॥ १०६ ॥

स्फ्यसंज्ञकाष्ठकुद्दाले भवेदुद्धननीत्यथ ।
उदास्थितस्तु भिक्षाकवेषधारस्पशे पुमान् ॥ १०७ ॥

अजयः शूरभेदेऽमुं प्राह द्वाःस्थे पुनस्त्रिपु ।
उत्साहना (न) नाङ्कार्थवाचघोपे तथैव च ॥ १०८ ॥

उत्साहहेतुव्यापारेऽप्यथो उत्सादना न ना ।
उद्वर्तने मलस्य स्यादुन्नत्युच्छेदयोरपि ॥ १०९ ॥

उद्वर्तना न नाङ्गस्य मलोन्मर्दनकर्मणि ।
उद्वृत्तहेतुव्यापारे क्ली तूद्वृत्तावथो न ना ॥ ११० ॥

उद्वासना वधेऽन्यत्र न्यासेऽन्यत्र स्थितस्य च ।
आवाहितस्य देवादेरुत्सर्जनविधावपि ॥ १११ ॥

उदञ्चनं क्ली स्थाल्यादिपिधाने स्यात् तथोद्गमे ।
स्त्रीनपुंसकयोस्तूर्ध्वं गमनायामुदञ्चना ॥ ११२ ॥

उन्मीलितं त्रि स्यात् फुल्ले सोन्मेषे चापि नप् पुनः ।
उन्मीलनेऽथोन्मिषितं त्रिः सोन्मेषे च फुल्लिते ॥ ११३ ॥

क्लीबं तून्मेषणे क्ली तु चित्त उत्कलितं[1] त्रिपु ।
उत्कम्पितेऽथोत्तराङ्गं द्वारस्योपरिदारुणि ॥ ११४ ॥

तिर्यङ्न्यस्ते समासादि पूर्वेष्विव समुन्नयेत् ।
उष्णवीर्यो जलकपौ द्वे समासादि पूर्ववत् ॥ ११५ ॥

उलूखलं तु सन्धौ क्ली कक्षाया वङ्क्षणस्य च ।
उलूखलो[2] स्त्री त्वश्वस्य दन्तच्छिद्र उलूखली[3] ॥ ११६ ॥

पुमांस्तु व्रतिनो दण्ड उदुम्बरतरूद्भवे ।
पुमांस्तूपनिधिर्न्यासे धनस्यार्थादि पूर्ववत् ॥ ११७ ॥

उच्चैःश्रवास्तु नेन्द्राश्वे घोटमात्रे तु स द्वयोः ।
इहापि पूर्ववज्ज्ञेयमर्थलिङ्गादि पुंसि तु ॥ ११८ ॥

---

१. 'कं' ग. पाठः. २. 'ल' क. च. पाठः. ३. 'लिः' ङ. पाठः.

ऊर्ध्वमूलः स्तम्बभेद ‡उलूकाख्येऽत्र पूर्ववत् ।
समासाद्यूर्ध्वधन्वा तु नेन्द्रे लिङ्गादि पूर्ववत् ॥ ११९ ॥
ऋषिसृष्टा त्वृद्धिसंज्ञभेषजे स्त्री तथात्र च ।
लिङ्गाद्यमृश्यजिह्वं तु कुष्ठव्याध्यन्तरेऽपि च ॥ १२० ॥
स्त्रियां त्वृश्यस्य जिह्वायां स्त्रियां §त्वेकपदेऽपठीत् (?) ।
इहापि पूर्ववज्ज्ञेयं समासाद्यव्ययं पुनः ॥ १२१ ॥
वियादेकपदेशब्दमेकारान्तममुष्य च ।
तत्क्षणे इत्यसावर्थे *एकाक्षीला पुनः स्त्रियाम् ॥ १२२ ॥
पोठायां ना तु विख्याते शिवमल्लीति पादपे ।
एकादशस्तु त्रिष्वेकादशानां पूरणे भवेत् ॥ १२३ ॥
एकादशी तु स्त्रीन्द्रस्य तिथौ वीणान्तरे तथा ।
स्यादेकादशतन्त्रीक एकदेशः पुनः पुमान् ॥ १२४ ॥
विज्ञेयोऽवयवेऽत्रापि स्युरर्थादीनि पूर्ववत् ।
अथो एकायनं त्रि स्यादेकाग्रे स पुनर्नपि ॥ १२५ ॥
शास्त्रे भागवतानां [2]तत् [3]कैश्मीरेष्वेवं विश्रुतम् ।
अथो एणीकृतः पुंसि वर्णदोषे त्रि तद्वति ॥ १२६ ॥
आपादितैणभावे च क्ली त्वेणीकरणेऽथ ना ।
ऐरावतो महेन्द्रस्य कुञ्जरे पादपान्तरे ॥ १२७ ॥
नागरङ्गाह्वये क्ली तु तत्फलेऽपि शचीपतेः ।
ऋजुदीर्घे व्योमचापे स्थाने च व्योमगोचरे ॥ १२८ ॥

१. 'चारेयां' ग. ङ. च. पाठः. २. 'च क' ग. पाठः. ३. 'का' क. ङ. च. पाठः. 'क' क. ङ. च. पाठः.

‡ 'उलूकस्तूलगो दर्भ ऊर्ध्वमूलः' (पु. ६४. श्लो. २२९) इति तु वैजयन्ती । § 'त्वेकपदी पथि' इति स्यात् । * 'एकाष्ठीला पापचेली स्थापनी वनतिक्तिका । पाठाम्बष्ठा' (पृ. ५५. श्लो. १३०, १३१) इति, 'शिवमल्लिका.........एकाष्ठीलोऽम्बुको वसुः' (पृ. ६१. श्लो. १९३. १९४) इति च वैजयन्ती ।

अश्विन्याद्यृक्षनवकक्लप्तवीथीत्रयात्मनः ।
दे(वया)नाख्यमार्गस्य स्त्रियां त्वैरावती भवेत् ॥ १२९ ॥

वीथ्यां पुनर्वस्वाद्यैश्च क्लृप्तायामुडुभिस्त्रिभिः ।
आचक्षते च तामेनां विद्युद्विद्युद्विशेषयोः ॥ १३० ॥

सम्बन्धिनि त्विरावत्यास्त्रिप्वर्थे।दुम्बरं नपि ।
कुष्ठरोगान्तरे केचित् पुनस्ताम्रेऽप्यधीयते ॥ १३१ ॥

वानप्रस्थविशेषे तु पुमानस्याह लक्षणम् ।
औदुम्बरस्तु षण्मासससङ्गृही तुर्यकालभुक् ॥ १३२ ॥

उदुम्बरस्य सम्बन्धिन्येतत् स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ।
और्वशेयस्त्वगस्त्यर्षौ ना द्वयोस्तूर्वशीसुते ॥ १३३ ॥

कलधौतं रूप्यहेम्नोः क्ली त्रि'तु स्यात् कलध्वनौ ।
कलकण्ठः कोकिले द्वे समासार्थादि पूर्ववत् ॥ १३४ ॥

कलक्वाणस्तु दात्यूहे भ्रमरे च द्वयोः स्मृतः ।
तत्राप्यर्थसमासादि पूर्ववत् तर्कयेदथ ॥ १३५ ॥

पारावते **कलरवो** द्वे समासादि पूर्ववत् ।
कलहंसस्तु कादम्बसंज्ञके विहगे द्वयोः ॥ १३६ ॥

राजहंसेऽप्यथो पुंसि विज्ञेयः श्रेष्ठभूभुजि ।
कलेवरं तु क्ली काये शवे त्वन्ये स्त्रियां पुनः ॥ १३७ ॥

नवानां शम्भुशक्तीनामेकस्यां स्यात् कलेबरा ।
कर्णपूरस्तु पुष्पाद्यैः कृतकर्णविभूषणे ॥ १३८ ॥

अशोकवृक्षे च तथा तिलकाख्यतरौ च ना ।
कर्णपूरा तु कर्णस्य पूर्तौ स्त्रीपुंसयोर्भवेत् ॥ १३९ ॥

नपुंसकं तु विज्ञेयं स्यात् सौगन्धिक उत्पले ।
ना तु **कङ्कमुखो** ज्ञेयः सन्दंशे लोहकारिणाम् ॥ १४० ॥

अत्रापि पूर्ववद् विद्यात् समासार्थादि पण्डितः ।
कङ्कपत्रस्तु ना बाणभेदेऽत्रार्थादि पूर्ववत् ॥ १४१ ॥

कङ्कणीकस्तु ना घण्टाजाले प्रतिसरे पुनः ।
कङ्कणीका स्त्रियामेतदौणादिकनिरूपितम् ॥ १४२ ॥

कलविङ्कस्तु चटके तद्भेदे पीतमुण्डके ।
द्वयोः स्यात् कमनीयस्तु चम्पकाख्यमहीरुहे ॥ १४३ ॥

नाथ कामयितव्ये त्रिः स्त्रियां तु स्यात् कपिप्रिया ।
तिन्त्रिणीकाख्यवृक्षे स्यात् प्रियायां च कपेस्तथा ॥ १४४ ॥

अर्थलिङ्गसमासांस्तु विद्यादत्रापि पूर्ववत् ।
कपीतनस्तु ना ज्ञेयस्त्रिषु वृक्षेषु सूरिभिः ॥ १४५ ॥

गर्दभाण्डाह्वयप्लक्षेऽप्याम्रातकशिरीषयोः ।
फलप्रसूनयोस्तेषां विद्यादेतन्नपुंसकम् ॥ १४६ ॥

करमर्दस्तु ना ज्ञेयो मर्दने करवस्तुनः ।
कृष्णपाकाख्यवृक्षे च करमर्दी तु सा स्त्रियाम् ॥ १४७ ॥

तस्य जात्यन्तरे स्वल्पे *कलहाट[2]ः पुनर्नरि ।
मदनाख्यद्रुमे पद्मकन्देऽप्याह तु शाश्वतः ॥ १४८ ॥

पुष्पजातौ[3] च लिङ्गं तु तत्र क्ली मदनस्य च ।
प्रसूनफलयोः पुंसि करवीरो महीरुहे ॥ १४९ ॥

अश्वमारकसंज्ञेऽस्य पुनः पुष्पे नपुंसकम् ।
मनःशिलायां तु भवेत् करवीरा स्त्रियामियम् ॥ १५० ॥

---

१. 'ङ्ग' ग. पाठः. २. 'लः' ग. पाठः ३ 'ते' क. च. पाठः.

---

* 'करहाटः' इति स्यात् । 'करहाटः शिफाकन्दे पद्मस्य मदनद्रुमे' इति मेदिनी ।

†[आढकीसंज्ञधान्ये चाप्यथो ना करपल्लवः।
बाहौ किसलयप्रख्यकरे[1] त्वेष[2] नृशण्डयोः॥]

करपाली स्त्रियामीलीसंज्ञे शस्त्रे[3] पुमान् पुनः।
करपालो भवेत् ग्वङ्गे पालके तु करस्य सः॥ १५१॥

त्रि स्यात् पुनर्नवायां तु रक्तायां स्यात् कठिल्लकः।
कारवेल्ले च (टस्तु ? नप् तु) स्यात् फलेऽस्याथो नपुंसकम्॥ १५२॥

कश्मीरजं कुङ्कुमे स्यात् त्रि तु कश्मीरसम्भवे।
क्रमेलको द्वे स्यादुष्ट्रे मर्त्यजात्यन्तरे तथा॥ १५३॥

उग्र्यां निष्टयात् समुद्भूते स्यात् तु कर्षफला स्त्रियाम्।
आमलक्यां *पुनस्त्वेष विभीतकमहीरुहे॥ १५४॥

कुलत्थे स्त्री कफहारिः श्लेष्मघ्ने तु त्रिपु स्मृता।
कदम्बकं समूहे क्ली सर्षपे तु पुमानयम्॥ १५५॥

कटूत्कटं तु क्ली व्योषेऽप्यार्द्रकेऽपि त्रिपु त्वदः।
उत्कटे कटुनाऽथो ना शालिभेदे कलापकः॥ १५६॥

कलमाख्ये नपि त्वेतज्ज्ञानीयाद् विश्वभेषजे।
स्याद् विद्रुमलतायां तु कपोताङ्घ्रिः स्त्रियामियम्॥ १५७॥

कपोतस्य तु पादे ना द्वयोस्तु स्यात् कमण्डलुः।
चतुष्पाज्जातिभेदे क्लीपुंसोः कुण्ड्यां द्वयोः पुनः॥ १५८॥

स्यात् कालकण्ठो दात्यूहे समासार्थादि पूर्ववत्।
कालकुण्डस्तु ना विष्णौ यमे चापि द्वयोः पुनः॥ १५९॥

मनुष्यजातिभेदे स्यात् क्षत्रियायां निषादजे।
कालस्कन्धस्तमाले ना तिन्दुके चाथ कश्चन॥ १६०॥

---

१. 'तरौ त्वे' ग. पाठः. २. 'ष्वे' ङ. पाठः. ३. 'त्रेऽस्त्रियां पुनः' ङ. पाठः.

---

† इहास्य श्लोकस्य पाठो लेखकप्रमादायात इति भाति। पञ्चाक्षरस्य करपल्लवपदस्य चतुरक्षरकाण्डपाठासङ्गतेः। * 'पुमांस्त्वेषः' इति पाठः स्यात्।

आह च श्यामखदिरे क्लीबं त्वेषां फले भवेत् ।
अत्रापि लिङ्गमर्थश्च समासश्चापि पूर्ववत् ॥ १६१ ॥
स्त्रियां तु कालमेषी स्यान्मसूरविदलाह्वये ।
लताजात्यन्तरे सोमराजिमञ्जिष्ठयोरपि ॥ १६२ ॥
द्राक्षायां च द्वयोस्तु स्यात् काले[2] मेषे द्वयोः पुनः ।
कालपुच्छो हि चमरमृगे स्यात् कृष्णवालधौ ॥ १६३ ॥
पूर्वत्रैवात्र लिङ्गादि कालशेयं तु गोरसे ।
क्ली भेद्यवत् तु कलशिभवेऽथो काकतुण्ड्यसौ ॥ १६४ ॥
तापिञ्छे स्त्री पुमांस्त्वेषोऽगुर्वाख्ये गन्धवस्तुनि ।
काकशीर्षस्तु ना पुष्पस्तम्बभेदे शिवप्रिये ॥ १६५ ॥
वसुभट्ट इति ख्याते क्ली तु काकस्य मूर्धनि ।
काकोदरस्तु द्वे सर्पमात्रे सर्पान्तरे तथा ॥ १६६ ॥
षड्विंशतेरन्यतमे दर्वीकरफणाभृताम् ।
ना तु कापटिकश्छात्रवेषधारे स्पशान्तरे ॥ १६७ ॥
संस्थाचराणां पञ्चानामेकस्मिंस्त्रि तु दाम्भिके ।
कामिकान्तं तु माध्वीकसंज्ञे मद्यान्तरे नपि ॥ १६८ ॥
पूर्ववच्चात्र लिङ्गादि तर्क्यं[1] कामध्वजस्तु ना ।
ज्ञेयो वादित्रनिर्घोषे तथा कामोत्सवेऽप्यथ ॥ १६९ ॥
ध्वजे कामस्य नृनपोः कामरूपास्तु नीवृति ।
प्राग्ज्योतिषाख्ये पुम्भूम्नि लिङ्गाद्यत्रापि पूर्ववत् ॥ १७० ॥
कारस्करो ना स्त्रीत्येके वृक्षभेदे परे पुनः ।
क्ली नगर्यन्तरे प्राहुः काकपीलुस्त्वसौ स्त्रियाम् ॥ १७१ ॥
गुञ्जायां ना तु †काकेजुसंज्ञे स्यात् त्रि खुरान्तरे ।
कामरूपी द्वयोर्नानावर्णे च कृकलासके ॥ १७२ ॥

---

१. 'र्जी' क. ग. च. पाठः. २. 'ल' क. च. पाठः.

---

† 'काकेन्दुसंज्ञे' इति स्यात्। 'काकेन्दी काकपीलुः स्यात्' (पृ.४१.श्लो.५१) इति वैजयन्ती।

बिम्बाख्ये पूर्ववद् विद्यादत्राप्यर्थादिकं बुधः ।
अथ **किम्पुरुषो** द्वे स्यात् किन्नरे क्ली तु भारतात् ॥ १७३ ॥

उत्तरेऽनन्तरे वर्षे हेमकूटापराह्वये ।
किकिदीविस्तु ना वर्णे द्वे तु चाषाह्वये खगे ॥ १७४ ॥

क्षीरशुक्ला विदार्यां स्त्री ना तु शृङ्गाटकाह्वये ।
कन्दार्थजलजस्तम्बे लिङ्गाद्यत्रापि पूर्ववत् ॥ १७५ ॥

कुटन्नटस्तु ना गुण्डुसंज्ञवृक्षे नपि त्वदः ।
गोनर्दसंज्ञके मुस्ताभेदे **कुरवकः** पुनः ॥ १७६ ॥

पुमानरुणझिण्ट्यां स्यात् पीतझिण्ट्यां तथैव च ।
शोणाम्लाने च केचित् तु प्राहुः कुरवकेऽपि तम् ॥ १७७ ॥

क्लीबं त्वेषां भवेत् पुष्पे स्त्रियां तु स्यात् **कुलत्थिका** ।
कुलाल्यादिपदैः ख्याते भेषजे नृस्त्रियोः पुनः ॥ १७८ ॥

कुलत्थधान्ये द्वे तु स्याद् दर्वीकरफणाभृताम् ।
एकत्र भेदेऽथ स्त्री स्यात् **कुम्भका(रस्त्व[1]रीत्य)**यं ध्वनिः ॥ १७९ ॥

कुलत्थि[2]काख्यभैषज्ये कुलाले तु द्वयोरथ ।
कुम्भीनसः सर्पमात्रे द्वयोर्दर्वीकरान्तरे ॥ १८० ॥

कुशीलवस्तु द्वे मर्त्यजातिभेदे यथावदत् ।
वैदेहाज्जनितेऽम्बष्ठ्यां लङ्घनप्लवनादिना ॥ १८१ ॥

वर्तमाने नटानां च प्रसिद्धे चारणे तथा ।
कुशीसंज्ञायोविकारलवे तु स्यात् पुमानयम् ॥ १८२ ॥

अथोत्पले **कुवलयं** क्ली समासादि पूर्ववत् ।
कुशेशयं तु पद्मे क्ली वासुदेवे तु पुंस्ययम् ॥ १८३ ॥

कुचन्दनोऽस्त्रियां पीतचन्दने रक्तचन्दने ।
कुक्कुटाक्षः पुमानल्पतुम्ब्यामर्थादि पूर्ववत् ॥ १८४ ॥

---

१. 'ग' च. पाठः. २. 'त्थि' ग. पाठः. ३. 'त्थि' ग. पाठः. ४. 'ह्ये' ङ. पाठः.

कूलङ्कषा स्त्रियां नद्यां त्रि तु कूलस्य काषके ।
कृतमालस्तु ना गन्धद्रव्ये तक्कोलसंज्ञके ॥ १८५ ॥
आरग्वधे च द्वे तु स्यादुलूकाह्वयपक्षिणः ।
विशेषे कृष्णवर्णे च मृगभेदे च पूर्ववत् ॥ १८६ ॥
अर्थाद्यथो कृष्णफला सोमराज्याह्वयौषधौ ।
स्त्री ना तु करमर्दाख्यतरावर्थादि पूर्ववत् ॥ १८७ ॥
कृष्णवर्णस्तु ना धान्ये *चराख्येऽर्थादि पूर्ववत् ।
कृष्णवृन्ता तु पाटल्यां माषपर्ण्याह्वयौषधौ ॥ १८८ ॥
कार्ष्मर्ये च स्त्रियां ना तु कुलत्थेऽर्थादि पूर्ववत् ।
कृष्णसर्पस्तु कृष्णेऽहौ द्वयोर्दर्वीकरान्तरे ॥ १८९ ॥
कृकवाकुः कुक्कुटे द्वे कृकलासे च केचन ।
खञ्जरीटे क्षेपणीयः पुनर्ना भिण्डिपालके ॥ १९० ॥
क्षेप्तव्ये त्रिः केशपाशी पुनश्चूडार्थके स्त्रियाम् ।
ना तु केशकलापेऽथ पुमान् केलिकिलः स्मृतः ॥ १९१ ॥
कूश्माण्डाख्ये भृत्यगणे हेरम्बस्य प्रियङ्करे ।
स स्यात् केलिसहाये च क्रीडाशीले तु स त्रिषु ॥ १९२ ॥
स्त्री तु कोशफला राजकोशातक्याह्वये भवेत् ।
कोशातकीविशेषे सा तिक्तकोशातकीति च ॥ १९३ ॥
प्रसिद्धे ना तु सामान्ये कोशातक्या नपि त्वदः ।
तक्कोले स्याज्जातिफलेऽप्यथ स्यात् कोटिवर्षवाक् ॥ १९४ ॥
देविकोट इति ख्याते पुरभेदे नपुंसकम् ।
स्त्री कोटिवर्षा स्पृक्कायामत्राप्यर्थादि पूर्ववत् ॥ १९५ ॥

---

१. 'र्ष्म' क. ङ. च. पाठः. २. 'पु' क. ङ. च. पाठः.

---

* 'चणाख्ये' इति स्यात् । 'कृष्णवर्णः संवर्ता वातुलश्चणः' (पृ. १२६. श्लो. ४३) इति वैजयन्ती ।

कौलेयकः शुनि द्वे स्यात् कुलीने त्रिर्द्वयोः पुनः।
कौलटेयः कौलटेरः पर्या(ये?यौ) बन्धकीसुते ॥ १९६ ॥

कुलान्यटन्त्या भिक्षुक्याः सत्या एव च यः सुतः।
तस्मिन् कौलटिनेयाख्ये कुलटायाः सुतेऽप्यथ ॥ १९७ ॥

कुलस्थे ना **खलकुलः** खलस्य तु कुले नपि।
खरच्छदः पुमानूर्ध्वमूलसंज्ञे तृणान्तरे ॥ १९८ ॥

अत्रापि पूर्ववज्ज्ञेयमर्थलिङ्गाद्यथो नपि।
शृङ्गवाद्ये **खरमुखं** लिङ्गाद्यत्रापि पूर्ववत् ॥ १९९ ॥

स्त्रियां तु स्यात् **खरकुटी** शालायां वपनस्य हि।
अत्रापि पूर्ववज्ज्ञेयमर्थलिङ्गादि सूरिभिः ॥ २०० ॥

स्त्री तु **गन्धवहा** घ्राणे ना तु वायौ मृगे द्वयोः।
गन्धवाहस्तु ना वायावत्राप्यर्थादि पूर्ववत् ॥ २०१ ॥

गर्वाधुका तु स्त्री क्षुद्रधान्यभेदे पुरे तु नप्।
गवादिनी[1] स्त्री गिरिकर्ण्यभिधानलतान्तरे ॥ २०२ ॥

अर्थादि पूर्ववत् स्त्री तु सल्लक्यां स्याद् **गजप्रिया**।
श्यामाके तु पुमानत्राप्यर्थलिङ्गादि पूर्ववत् ॥ २०३ ॥

गजच्छाया स्त्रियां सूर्यग्रहणे कैश्चिदीरिता।
सांवत्सरास्तु ब्रुवते गजच्छायां सलक्षणाम् ॥ २०४ ॥

हस्तनक्षत्रगे सूर्ये कृष्णपक्षे त्रयोदशी।
मघाभिश्च समायुक्तेत्यपुमांस्तु गजस्य सा ॥ २०५ ॥

छायायामत्र पूर्वत्रेवार्थाद्यथ **गलस्तनी**।
अजायामर्थलिङ्गादि पूर्वत्रैवात्र बुध्यताम् ॥ २०६ ॥

गदयित्नुस्तु पर्जन्ये पुमांस्त्रिर्वावदूकके।
गार्हपत्यः पश्चिमाग्नौ पुमान् गृहपतेः पुनः ॥ २०७ ॥

---

१. 'द' क. ङ. च. पाठः.

भावे कर्मणि च क्लीबमथ स्त्री स्याद् गिरिप्रिया ।
सन्धानीसंज्ञके क्षुद्रफलवातिङ्गनान्तरे ॥ २०८ ॥

पूर्ववच्चात्र लिङ्गादि द्वयोस्तु स्याद् गुहाशयः ।
ऋक्षाखुसिंहकूर्मेषु समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ २०९ ॥

दीपे गृहमणिः पुंसि स्त्री गृहस्य मणावसौ ।
पुमान् गृहपतिर्वह्नौ गार्हपत्याह्वये तथा ॥ २१० ॥

कृषीवले छद्मवेषस्पशे स्यात् सत्रयाजिनाम् ।
प्रधाने यजमाने च गृहस्य त्वधिपे त्रिषु ॥ २११ ॥

गोवन्दनी फलिन्यां स्त्री गोस्तु गोवन्दना न ना ।
वन्दनेऽथ द्वयोर्गोलाङ्गूलः कृष्णमुखे कपौ ॥ २१२ ॥

नपुंसकेस्तु पुच्छे गोरथो घनरसो नृनप् ।
जले पूर्ववदत्रापि समासादि स्त्रियां पुनः ॥ २१३ ॥

घण्टारवा प्रसिद्धायां *चणपुष्पीति चौषधौ ।
पूर्ववत् स्यात् समासाद्यमथ क्ली घोषसंज्ञके ॥ २१४ ॥

लोहे घण्टास्वनं लिङ्गसमासाद्यत्र पूर्ववत् ।
चराचरं क्ली भुवने जङ्गमे तु त्रिषु स्मृतम् ॥ २१५ ॥

चरस्याप्य चरस्यापि समासाद्यत्र तर्क्यताम् ।
चतुरन्ता [1]स्त्र्यां भूमौ समासादिकमूह्यताम् ॥ २१६ ॥

अथो चतुर्दशार[2]' त्रिः पूरणे स्याच्चतुर्दशः ।
स्त्रियां तु वीणाभेदे स्याद् यस्य तन्त्र्यश्चतुर्दश ॥ २१७ ॥

चतुर्दशी सा तत्रासौ महेशस्य तिथावपि ।
चतुष्पथं क्ली शृङ्गाटे ब्राह्मणे तु पुमानयम् ॥ २१८ ॥

---

१. 'ला' ग. पाठः. २. 'कं तु पु' ग. पाठः.

---

* 'अथो घण्टारवायां शणपुष्पिका' (पृ. ५३. श्लो. ९८) इति तु वैजयन्ती ।

चतुर्वर्गः पुमान् धर्मकामार्थादिचतुष्टये ।
समासादिकमुन्नेयं **चक्रपाद**स्तु ना रथे ॥ २१९ ॥
गजे द्वे **चक्रवाल**स्तु लोकालोकगिरौ पुमान् ।
क्ली तु दिङ्मण्डलेऽथ क्ली **चतुःसम**मिति ध्वनिः ॥ २२० ॥
चन्दनागरुकर्पूरकुङ्कुमैः कृतकर्दमे ।
अर्थलिङ्गसमासाश्च कल्प्यन्तामत्र पूर्ववत् ॥ २२१ ॥
चतुर्गतिर्द्वयोः कूर्मे समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
चक्रवर्ती तु ना सार्वभौमे स्त्री चक्रवर्तिनी ॥ २२२ ॥
स्थावरे ‡जन्तुकृत्संज्ञे समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
चन्द्रभागस्तु ना शैलविशेषेंऽशे च शीतगोः ॥ २२३ ॥
स्त्रियां तु देवताभेदे[1] चन्द्रभागाथ केचन ।
चन्द्रभागा चन्द्रभागीत्येवं द्वैरूप्यमभ्यधुः ॥ २२४ ॥
अवृद्धप्रातिपदिकान्नदीभेदे च केचन ।
चान्द्रभागा चान्द्रभागीत्येवं वृद्धाद् द्विरूपताम् ॥ २२५ ॥
नदीभेदे विदुश्चा**न्द्रभागं** तु त्रिषु भूभृतः ।
चन्द्रभागस्य सम्बन्धिन्यत्राप्यर्थादि पूर्ववत् ॥ २२६ ॥
चाटुकारस्तु ना हारभेदे हेमगुडैः कृते ।
यष्टिमात्रे त्रिषु त्वेष विज्ञेयः स्यात् प्रियंवदे ॥ २२७ ॥
चारुनालं रक्तपद्मे क्ली समासादि पूर्ववत् ।
मत्स्यभेदे **चिलिचिमो** द्वयोर्हैमवते तु ना ॥ २२८ ॥
वृक्षभेदे तस्य पुष्पफलयोः स्यान्नपुंसकम् ।
*चन्द्रे **चित्ररथः** पुंसि राजभेदे चिरन्तने ॥ २२९ ॥

---

१. 'विद्याद्' क. ग. च. पाठः. २. 'गस्तु त्रि' क. ग. च. पाठः.

---

‡ 'जतुकृत्संज्ञे' इति स्यात्। 'जनी जतूका रजनी जतुकृच्चक्रवर्तिनी' इत्यमरः, 'जन्या........जतुकृच्चक्रवर्तिनी' (पृ. १३०. श्लो. ८९) इति वैजयन्ती च। * 'अथ चित्ररथः सूर्यगन्धर्वान्तरयोः पुमान्' इति तु मेदिनी।

पूर्ववत् स्यात् समासादि चित्रपर्णी पुनः स्त्रियाम् ।
लताजात्यन्तरे पृश्निपर्ण्याख्येऽर्थादि पूर्ववत् ॥ २३० ॥

चित्रपक्षः पक्षिभेदे द्वे कपिञ्जलसंज्ञके ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि चिरजीवी विरिञ्चने ॥ २३१ ॥

पुंसि द्वयोस्तु काके स्यात् समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
चिरमेही गर्दभे द्वे समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ २३२ ॥

चूडामणिः स्त्री गुञ्जायां पुंस्त्रियोस्तु शिरोमणौ ।
उद्याने राजराजस्य क्लीबं चैत्ररथं विदुः ॥ २३३ ॥

अहीनक्रतुभेदे तु द्विरात्रे मन्मथे च ना ।
त्रि तु चित्ररथस्य स्यात् सम्बन्धिन्यथ ना भवेत् ॥ २३४ ॥

छायाकरश्छत्रधारे समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
जलाशयमुशीरे क्ली जलाधारे तु पुंस्ययम् ॥ २३५ ॥

जडाभिप्रायके तु त्रिरथ द्वे स्याज्जलप्रियः ।
वराहेऽत्र समासादि पूर्ववत् स्यादथ स्त्रियाम् ॥ २३६ ॥

गवेधौ स्याज्जतुफला पुंसि तूदुम्बरद्रुमे ।
अथ †जन्तुरथः क्षुद्रमृगभेदे द्वयोरपि ॥ २३७ ॥

कोद्रङ्ग इति विख्याते समासादीह पूर्ववत् ।
जघन्यजस्तु द्वे शूद्रे त्रि तु स्यादनुजे तथा ॥ २३८ ॥

जाते जघन्यादथ ना ताते जनयिता तथा ।
जनयित्री मातरि स्त्री त्रि तूत्पादकमात्रके ॥ २३९ ॥

जातरूपं सुवर्णे क्ली रूप्ये चार्थादि पूर्ववत् ।
जालपादो द्वयोर्हंसे राजहंसे तु दत्तकः ॥ २४० ॥

---

१. 'ला' क. ङ. पाठः.

---

† 'कोद्रङ्गः स्याज्जन्तुधरो मार्जारी चमराकृतिः' (पृ. ६७. श्लो. ३४) इति तु वैजयन्ती ।

कुक्कुटे वैजयन्त्यां तु तं पठत्यम्बुकुक्कुटे ।
जालाकारस्तु पादोऽस्ति येषां त्रिस्तेषु पक्षिषु ॥ २४१ ॥

जारद्गवी तु स्त्री योगियानमार्गस्य दक्षिणा ।
या वीथिस्तत्र मार्गस्य पुनस्तस्यान्तरिक्षगे ॥ २४२ ॥

स्थाने जारद्गवं क्लीबं त्रिर्जरद्गवयोगिनि ।
जीवनीया तु जीवन्तीसंज्ञशाकलतान्तरे ॥ २४३ ॥

काकाङ्गीसंज्ञके च स्त्री जीवितव्ये जले च नप् ।
जीवितेशः प्रेतनाथे दयिते द्रविणागमे ॥ २४४ ॥

पुँल्लिङ्गोऽत्राप्यर्थलिङ्गसमासाः पूर्ववत् स्मृताः ।
जुहुराणस्तु ना वह्नावध्वर्यावनडुह्यपि ॥ २४५ ॥

अश्वे द्वे कुटिले तु त्रिरथ **जैवातृकः** पुमान् ।
चन्द्रे च परिखायां च परिघेऽथ द्वयोः शुके ॥ २४६ ॥

धने तु क्ली त्रिरायुष्मत्कृशीवलभिषक्षु सः ।
तपनीयं सुवर्णे क्ली शालिभेदे तु पुंस्ययम् ॥ २४७ ॥

तप्तव्ये त्रिरथो **तन्तुवायो** लूताक्रिमी द्वयोः ।
कुविन्देऽप्यथ कामस्य तिथौ स्त्री स्यात् **त्रयोदशी** ॥ २४८ ॥

स्यात् त्रयोदशतन्त्रीके वीणाभेदेऽप्यथ त्रिषु ।
त्रयोदशानां वस्तूनां पूरणेऽथाह यादवः ॥ २४९ ॥

तरवारिः स्त्रियां यष्टिनामधेयायुधान्तरे ।
पुमांसं सायके प्राह शैषिकोऽथोष्णदीधितेः ॥ २५० ॥

त्रसरेणुः प्रभाख्यायां (पत्न्यां) स्त्री रजसि त्वयम् ।
जालसूर्यमरीचिस्थे त्रिरथो **तालपर्ण्यसौ** ॥ २५१ ॥

स्त्री मुरासंज्ञभैषज्ये समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
तालपत्री स्त्रियां वाद्यविशेषे तालसंज्ञके ॥ २५२ ॥

कर्णाभरणसंज्ञे तु नप्स्त्रियोः सादि पूर्ववत् ।
स्थावरे त्रायमाणा स्त्री त्रायन्तीसंज्ञके त्रिषु ॥ २९३ ॥

रक्षके ताम्रचूडस्तु द्वयोः कुक्कुटपक्षिणि ।
पूर्ववच्चात्र लिङ्गादि ताम्रवृन्तस्तु पुंस्ययम् ॥ २९४ ॥

कुलत्थेऽत्र समासादि पूर्ववच्चात्र(?)तर्कयेत् ।
†तिन्दिडीका स्त्रियां पुंसि चिञ्चासंज्ञकपादपे ॥ २९५ ॥

क्लीबे तु वैजयन्त्याह वृक्षे तस्मात् त्रिलिङ्गता ।
क्ली तु वृक्षाम्लसंज्ञेऽस्य फले स्याच्चाम्बुवेतसे ॥ २९६ ॥

त्रिसुगन्धं तु जानीयादेलात्वक्पत्रकत्रये ।
नपुंसकं *समासाद्यलिङ्गान्यत्रापि पूर्ववत् ॥ २९७ ॥

त्रिविक्रमस्तु ना विष्णोरवतारान्तरेऽत्र च ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि पुंलिङ्गस्तु त्रिकण्टकः ॥ २९८ ॥

शृङ्गाटक इति ख्याते जलजस्थावरान्तरे ।
गोक्षुरेऽपि स्त्रियां स्नुह्यामत्राप्यर्थादि पूर्ववत् ॥ २९९ ॥

त्रिवलीकं गुदे क्लीबमत्राप्यर्थादि पूर्ववत् ।
तिर्यग्गामो तु ना शुक्रग्रहेऽर्थाद्यत्र पूर्ववत् ॥ २६० ॥

तीक्ष्णगन्धस्तु ना शिग्रौ तथा श्वेतकठिञ्जरे ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि तुलाकोटिस्तु नूपुरे ॥ २६१ ॥

पुमानत्रापि लिङ्गादि पूर्ववत् स्यादथो पुमान् ।
वसुभट्ट इति ख्याते तूलपुष्पो द्रुमान्तरे ॥ २६२ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि तृणराजस्तु पुंस्ययम् ।
हिन्ताले तालवृक्षे च समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ २६३ ॥

---

† तिन्तिडीका तिन्त्रिडीका इति च दृश्यते । * 'समासार्थं' इति स्यात् ।

तृणशून्यं मल्लिकायां क्ली समासादि पूर्ववत्।
पुंसि त्वम्लगुणे दन्तशठो भव्यकपित्थयोः ॥ २६४ ॥
जम्बीरे च स्त्रियां तु स्याच्चाङ्गेरीतिन्तिडीकयोः।
इयं ‡दन्तशरेऽमीषां वृक्षाणां स्यात् फले नपि ॥ २६५ ॥
त्रिषु त्वम्लगुणोपेतद्रव्ये दधिमुखस्तु ना।
सुग्रीवानुचरे क्वापि कपिमात्रेऽपि स द्वयोः ॥ २६६ ॥
स्त्रियां तु स्याद् दधिमुखी कालरात्र्यामथो नपि।
दण्डाहतं कालशेये दण्डेन त्वाहते त्रिषु ॥ २६७ ॥
दक्षिणस्थः सारथौ ना समासाद्यत्र पूर्ववत्।
दन्दशूको द्वयोः सर्पे दंशके तु त्रिषु स्मृतः ॥ २६८ ॥
दर्वीकरो द्वयोः सर्पे सर्पजात्यन्तरेऽपि च।
अत्रापि पूर्ववत् सादि दाक्षायणपदं पुनः ॥ २६९ ॥
दक्षापत्ये द्वयोः स्त्री तु पार्वत्यामवनौ स्त्रियाम्।
दाक्षायणी स्यादश्विन्याद्युडौ च क्ली तु हाटके ॥ २७० ॥
दाक्षिणात्यस्तु ना नालिकेरसंज्ञमहीरुहे।
दक्षिणापथजातादिष्वेर्षे त्रि स्यादथ स्त्रियाम् ॥ २७१ ॥
द्राक्षायां स्याद् दारुफला समासाद्यत्र पूर्ववत्।
दिवाचरस्तु ना शुके समासादि च पूर्ववत् ॥ २७२ ॥
दिवाभीत उलूके द्वे पुमांस्तु कुमुदाकरे।
त्रिस्तु चोरे व्यवहितेऽप्यथ दिव्येलको द्वयोः ॥ २७३ ॥
त्रयोदशसु भेदेषु राजिलाख्यफणाभृतः।
एकत्र भेदे सर्पस्य वैकरञ्जाह्वयस्य च ॥ २७४ ॥

---

१. 'तत् त्रि' ङ. पाठः. २. 'न्त' क. ङ. पाठः.

---

‡ 'दन्तशठा' इति स्यात्।

एकत्र त्रिषु भेदेषु द्विजपोतः पुनर्द्वयोः ।
शूद्रे पक्षिशिशौ चात्र समासार्थादि पूर्ववत् ॥ २७५ ॥
चण्डाले नापिते चापि दिवाकीर्त्तिर्द्वयोर्मतः ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि दीर्घवृन्तस्तु पुंस्ययम् ॥ २७६ ॥
टुण्डुसंज्ञद्रुमेऽत्रापि समासार्थादि पूर्ववत् ।
अथो पुनर्नवाजातिभेदेऽल्पे दीर्घपत्रचसौ ॥ २७७ ॥
कदल्यां च स्त्रियां ना तु दीर्घपत्रः पलण्डुके ।
दशस्वेकत्र लिङ्गार्थसमासाश्चात्र पूर्ववत् ॥ २७८ ॥
दीर्घनादो द्वयोः कङ्कसमाख्ये विहगान्तरे ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि दीर्घनादो द्वयोः शुनि ॥ २७९ ॥
अत्रापि पूर्ववत् सादि दीर्घनिद्रा मृतौ स्त्रियाम् ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि दीर्घरोमा पुनर्द्वयोः ॥ २८० ॥
ऋक्षाख्यश्वापदेऽत्रापि समासार्थादि पूर्ववत् ।
दुरोदरस्तु नृनपोः पणे द्यूते नपुंसकम् ॥ २८१ ॥
ना तु द्यूतकरेऽथामौ पुल्लिङ्गः स्याद् दुरासदः ।
दुष्प्रापे त्रिरथो पुंसि शिशिरर्तौ द्रुमार्दनः ॥ २८२ ॥
अत्रापि पूर्ववत् सादि दूरदर्शी पुनर्द्वयोः ।
गृध्रसंज्ञखगे त्रिस्तु (दूर)दर्शमनीषिणोः ॥ २८३ ॥
स्त्रियां दृढदला तालीपादपे वल्वजेषु च ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि देशरूपस्तु पुन्नपोः ॥ २८४ ॥
‡न्यासे पूर्ववदत्रापि देवभिन्नस्त्वयं द्वयोः ।
षड्विंशतौ स्याद् भेदेषु मण्डलाह्वयभोगिनः ॥ २८५ ॥
एकत्र भेदे विद्यात् तु समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
देवदण्डस्तु नृनपोर्दण्डाकारायुधान्तरे ॥ २८६ ॥

---

‡ 'न्याये' इति स्यात् । 'न्यायो देशरूपं समञ्जसम्' (पृ. १०८ श्लो. ४८) इति वैजयन्ती ।

अरत्निमात्रे लिङ्गादि पूर्ववत् स्यादिहापि च।
ना तु देवमणिर्घोटगलदेशसमुद्भवे ॥ २८७ ॥

रोमावर्ते समासादि पूर्ववत् स्यादथ स्त्रियाम्।
स्याद् देवसिन्धुर्गङ्गायां समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ २८८ ॥

अष्टाङ्गुलप्रमाणे तु पुल्लिङ्गः स्याद् धनुर्ग्रहः।
चापस्य ग्रहणे चाथ त्रिर्ग्रहीतरि धन्वनः ॥ २८९ ॥

चतुर्हस्तप्रमाणे तु धनुर्दण्डः पुमानयम्।
पूर्ववत् स्यात् समासादि धर्मपाल तु खड्गके ॥ २९० ॥

पुल्लिङ्गः स्यात् समासादि पूर्ववेयात्र कल्पयेत्।
त्रिराढ्ये स्याद् धनपती राजराजे तु पुंस्ययम् ॥ २९१ ॥

धार्तराष्ट्रो द्वयोश्चञ्चूचरणैरसितैः सिते।
हंसभेदेऽप्यपत्ये च धृतराष्ट्रस्य ना पुनः ॥ २९२ ॥

नागराजे सुरे त्रिस्तु धृतराष्ट्रस्य योगिनि।
धामार्गवस्त्वपामार्गे कोशातक्यां च पुंस्ययम् ॥ २९३ ॥

तत्प्रसूने तु शण्डः स्यात् पुंसि तु स्याद् धुरन्धरः।
धवसंज्ञद्रुमे त्रिस्तु धूर्वहे स्यादथो पुमान् ॥ २९४ ॥

विन्यासभेदे वेश्मादेर्नन्द्यावर्तोऽपि नामभिः।
तगराद्यैः प्रसिद्धे च पुष्पगुल्मे नपि त्वयम् ॥ २९५ ॥

तत्पुष्पे नन्दयन्तस्तु पुमान् राज्ञि स्त्रियां पुनः।
नन्दयन्ती मृडान्यां स्यात् सुपर्णेऽपि सुखेऽपि च ॥ २९६ ॥

त्रि तु नन्दयितर्येष क्लीबे तु स्यान्नदीभवम्।
लवणे सैन्धवाभिख्ये समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ २९७ ॥

नवनीतं तु शण्डे स्याद् घृतप्रकृतिवस्तुनि।
अत्रापि पूर्ववत् सादि नमस्कारी पुनः स्त्रियाम् ॥ २९८ ॥

---

१. 'द' इ. पाठः. २. 'द' इ. पाठः.

खदिरीसंज्ञके शाके नमस्कारस्तु ना नतौ ।
नक्तञ्चर उलूके द्वे राक्षसे च त्रिषु त्वयम् ॥ २९९ ॥
स्याद् रात्रिचरमात्रे च नकूबारस्तु देवरे ।
पुमान् निराश्रये तु त्रिर्ना तु नारायणो हरौ ॥ ३०० ॥
तस्यावतारभेदे च नरस्य सहचारिणि ।
स्त्री तु नारायणी लक्ष्म्यां पार्वत्यां चाथ पठ्यते ॥ ३०१ ॥
सुपार्श्वस्थानवासिन्यां पार्वत्यां च विशेषतः ।
महेश्वरस्यायतनं सुपार्श्वाख्यं प्रतीयताम् ॥ ३०२ ॥
नारायणी शतावर्यामपि नागोदरी पुनः ।
स्त्रियां भटानामुदरत्राणसन्नाह ईरिता ॥ ३०३ ॥
अत्रापि पूर्ववत् सादि नागदन्तस्तु पुंस्ययम् ।
निर्यूहसंज्ञके वेश्मभित्तिशङ्कौ तथा दरे* ॥ ३०४ ॥
नागस्य क्लीबलिङ्गं तु जानीयादासनान्तरे ।
लक्षणं चोक्तमूर्ध्वज्ञोर्जानुस्थौ प्रसृतौ भुजौ ॥ ३०५ ॥
इत्येवं नागदन्ती तु स्त्री निकुम्भादिनामभिः ।
प्रसिद्धे भेषजस्तम्बे द्वयोस्तु स्यान्निशाचरः ॥ ३०६ ॥
सर्पे च राक्षसे चापि स्त्रियां तु स्यान्निशाचरी ।
सृगालजातिभेदे च शिवाख्ये दुष्टयोषिति ॥ ३०७ ॥
स्यान्निशाचारिमात्रे त्रि स्त्रियां तु स्यान्निरञ्जना ।
एकत्र शक्तौ शक्तीनां नवानामपि शार्ङ्गिणः ॥ ३०८ ॥
पौर्णमास्यां द्वयोस्तु स्यात् कृष्णसाराह्वये मृगे ।
त्रिर्निर्गताञ्जनादौ स्यादथ निर्भर्त्सनं नपि ॥ ३०९ ॥

---

१. 'पा' ग. पाठः. २. 'णे' ग. च. पाठः. ३. 'र्थो' क. ग. पाठः.

---

* 'रवे' इति स्यात्।

अलक्तकेऽथ सीत्कारे न ना निर्भर्त्सनाथ वै।
बहुव्याकरणज्ञेन शाश्वतेनेदमीरितम् ॥ ३१० ॥
दर्शनेऽपि च मित्संज्ञामङ्गीकृत्य शमेर्यथा।
दर्शने श्रवणे चापि *नता निशमनेत्यथ ॥ ३११ ॥
रज्जुत्रयप्रमाणे स्यात् क्लीबलिङ्गं निवर्तनम्।
उक्ताष्टहस्ता रज्जुश्च निवृत्तौ च निवर्तनम् ॥ ३१२ ॥
निवर्तना तु न पुमान् निवर्तयतिकर्मणि।
नियामकस्तु ना पोतवाहे त्रि तु नियन्तरि ॥ ३१३ ॥
निघातिका त्वयस्कारैर्यत्र निक्षिप्य हन्यते।
कूटेन लोहं तत्र स्त्री त्रिषु तु स्यान्निहन्तरि ॥ ३१४ ॥
निदेशनस्तु पुंसि स्याद् दशहस्ते प्रमाणके।
क्ली त्वाज्ञायां च दाने च न तु ना ण्यन्तकर्मणि ॥ ३१५ ॥
निषद्वरस्तु ना पङ्के वह्नाविन्द्रे च मन्मथे।
निषद्वरी तु स्त्री दृश्या प्रभायां रजनावपि ॥ ३१६ ॥
निरूपणा तु न पुमान् विचारे दर्शनेऽपि च।
निश्वारकस्तु पुँल्लिङ्गः पुरीषोत्सर्जिमारुते ॥ ३१७ ॥
निर्गन्तरि तु स त्रि स्यादथ निर्वापणा न ना।
तापप्रशमनायां च वधे चाप्यपुमान् पुनः ॥ ३१८ ॥
निर्वासना वधे चापि पुरादेश्च बहिष्कृतौ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि निर्यातनपदं पुनः ॥ ३१९ ॥
न्यासद्रव्यार्पणे दाने वैरशुद्धावथापरे।
आहुः प्रतीकारमात्रे नानार्थोऽत्र पूर्ववत् ॥ ३२० ॥
क्ली तु निर्व्यथनं रन्ध्रे समासाद्यत्र पूर्ववत्।
त्रिर्निराकृतिराकृत्या हीने स्वाध्यायवर्जिते ॥ ३२१ ॥

---

* 'मता' इति स्यात्।

स्त्री निराकरणे नित्यशङ्की तु स्याद् द्वयोर्मृगे ।
नित्यं यः शङ्कते तत्र त्रिरथो नीलकण्ठवाक् ॥ ३२२ ॥

पुमान् हरे मूलकाख्यशाके च द्वे तु बर्हिणे ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि नीलग्रीवस्तु ना हरे ॥ ३२३ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि नीलशीर्षः पुनर्द्वयोः ।
गोलाङ्गूलाह्वयकपौ समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ३२४ ॥

नीलकेशी स्त्रियां नील्यां समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
नीलवासास्तु पुंस्येव बलभद्रे शनैश्चरे ॥ ३२५ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि स्त्रियां तु स्यान्नृपात्मजा ।
कटुतुम्ब्यां पुमांस्तु स्यात् कूश्माण्डे द्वे तु भूपतेः ॥ ३२६ ॥

पुत्रे प्रतिसरस्तु स्याद्धस्तसूत्रे नृशण्डयोः ।
स्याच्चमूजघने चापि ना त्वारक्षे च मण्डने ॥ ३२७ ॥

व्रणशुद्धौ च केचित् तु स्त्रियां प्रतिसरां विदुः ।
असतीच्छन्नदूत्यामप्येकदेशे[1] च वेश्मनः ॥ ३२८ ॥

भेद्यवत् तु नियोज्ये स्यात् त्रिपु तु स्यात् प्रतिष्कशः ।
प्रतिगन्तरि प्रष्ठे च सहायेऽप्यथ पुंस्ययम् ॥ ३२९ ॥

वैजयन्ती समाम्नासीद् द्यूते प्रतिभयं पुनः ।
भये नपुंसकं विद्यात् त्रिपु तु स्याद् भयानके ॥ ३३० ॥

प्रतिहारो द्वारपाले द्वारे प्रतिहृतावपि ।
साम्नस्तृतीयभक्तौ च ना स्त्री तु प्रतिहार्यसौ ॥ ३३१ ॥

तत्र या स्त्री महीपालं सम्भावयति सर्वदा ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि प्रत्याहारस्त्वणादिपु ॥ ३३२ ॥

अप्यक्षरसमाम्नाये[2] प्रत्यानयनकर्मणि ।
वाद्यवादकसामग्रीविन्यासे नाट्यगोचरे ॥ ३३३ ॥

---

१. 'ति' ग. घ. पाठः. २. 'य' ग. पाठः.

विषयेभ्यः समाहृत्यामिन्द्रियाणामथेह च ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि **प्रचलाकः** पुनः पुमान् ॥ ३३४ ॥
मयूरस्य शिखण्डे स्यात् कृकलासान्तरे पुनः ।
नानावर्णकरे द्वे स्याद् बिम्बाख्ये च **प्रभञ्जनः** ॥ ३३५ ॥
पुमान् समीरणेऽत्रापि समासार्थादि पूर्ववत् ।
उत्से **प्रस्रवणं** क्लीबं प्रसूतौ चाथ पर्वते ॥ ३३६ ॥
माल्यवानिति विख्याते समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
प्रतारिका तु स्त्री नाभौ वञ्चके त्रिः प्रतारकः ॥ ३३७ ॥
अत्रापि पूर्ववत् सादि पुमांस्तु स्यात् **प्रजाकरः** ।
§खड्गेऽत्रापि समासार्थलिङ्गान्यूह्यानि पूर्ववत् ॥ ३३८ ॥
प्रतापसो ना श्वेतार्के द्वयोस्तु स्यान्मृगान्तरे ।
*मृगशृङ्गे समासार्थलिङ्गाद्यत्रापि पूर्ववत् ॥ ३३९ ॥
प्रद्योतनस्तु ना सूर्ये दीप्तौ क्लच्यर्थादि पूर्ववत् ।
न ना **प्रसरणी** ख्यात आसारे युद्धकारिणाम्[1] ॥ ३४० ॥
क्लीबं विसरणेऽत्रापि समासार्थादि पूर्ववत् ।
प्रकीर्णकं चामरे क्ली द्वयोस्त्वश्वे त्रिषु त्विदम् ॥ ३४१ ॥
सङ्कीर्णे पूर्ववत् सादिरत्राथ स्यात् **प्रवासना** ।
न ना विवासने चापि वधेऽप्यर्थादि पूर्ववत् ॥ ३४२ ॥
प्रमापणा तु न पुमान् ज्ञापने (उ? च) वधेऽपि च ।
प्रबोधना तु न पुमान् ज्ञापनेऽप्यनुबोधने ॥ ३४३ ॥
आलेपविषये क्ली तु प्रबुद्धौ सादि पूर्ववत् ।
प्रसाधना तु न पुमानभ्यङ्गप्रतिकर्मणोः ॥ ३४४ ॥

---

1. 'णः' क. पाठः.

---

§ 'ऋष्टिः खड्गः प्रचारोऽसिर्धर्मपालः प्रजागरः' (पृ. ११७ श्लो. १५८) इति तु वैजयन्ती । * 'मृदुशृङ्गे' इति स्यात् । 'मृदुशृङ्गः प्रतापसः' (पृ. ६६. श्लो. १४) इति वैजयन्ती ।

शुश्रूषायां च नृस्त्री तु कङ्कते स्यात् प्रसाधनी ।
प्रसादनस्तु प्रासादे पुमान् स्यादोदने तु नप् ॥ ३४५ ॥

न ना प्रसन्नीकरणे स्त्री तु प्रसहनी भवेत् ।
लताबृहत्यां क्लीबे तु भवेत् प्रसहनं तथा ॥ ३४६ ॥

अभिभूतौ समासादि पूर्ववत् स्यादथो पुमान् ।
प्रसर्पको दर्शनाय यज्ञस्थानमुपागते ॥ ३४७ ॥

प्रसर्तरि पुनस्त्रि स्यादर्थालिङ्गादि पूर्ववत् ।
प्रवङ्गमः कपौ भेके द्वे द्वे तु कपिभेकयोः ॥ ३४८ ॥

प्लवङ्गमोऽथ स्त्री दण्डहीनस्रुचि परिप्लवा ।
चञ्चले पुनरेष त्रिरथो परिणतः पुमान् ॥ ३४९ ॥

तिर्यग्दन्तप्रहारे स्याद् गजे प्रौढे तु स त्रिषु ।
†परिशुष्कं पुनर्मांसे घृते सिक्तोष्णवारिणि ॥ ३५० ॥

पक्के मृदुनि युक्ते स्यात् कणादिभिरिदं नपि ।
शुष्कमात्रे तु तत् त्रि स्यादथोपकरणे पुमान् ॥ ३५१ ॥

परिच्छदो जातिभेदे शबरीविप्रजे द्वयोः ।
पटच्चरं तु जीर्णे क्ली वस्त्रे भ्राम्नि तु पुंस्यदः ॥ ३५२ ॥

मध्यदेशगते नीवृद्विशेषे स्युः पटच्चराः ।
परम्परा तु वस्तूनां सन्ताने स्त्री द्वयोः पुनः ॥ ३५३ ॥

पुत्रपौत्रादिमालायां स्याद् गृहस्थस्य पञ्चमे ।
षष्ठे च मृगभेदे च गोकर्ण इति विश्रुते ॥ ३५४ ॥

पलङ्कपा पुनः स्त्री स्याद् गोक्षुरे गुल्गुलौ तु ना ।
पचम्पचा तु स्त्री दार्व्यां ना तु चम्पकपादपे ॥ ३५५ ॥

---

१. 'दी' क. ग. च. पाठः.

---

† 'मांसं बहुघृतैर्भ्रष्टं सिक्तं चेदम्बुना मुहुः । जीरकाद्यैः समायुक्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥' इति शब्दचन्द्रिका ।

पर्परीकस्तु ना वह्नौ भक्षे च द्वे तु कुक्कुरे ।
कुररे पर्परीकौ[1] तु पुंस्य§नापाकरे(?) त्रि तु ॥ ३५६ ॥

अप्रत्तौ(?) परजातस्तु द्वे दासे सादि पूर्ववत् ।
परैधितस्तु द्वे दासे लिङ्गाद्यत्रापि पूर्ववत् ॥ ३५७ ॥

पञ्चाङ्गुलस्तु पुंसि स्यादेरण्डाह्वयपादपे ।
पञ्चाङ्गुलिप्रमाणे तु त्रिष्वथो वह्निवातयोः ॥ ३५८ ॥

पवमानो विशेषाच्च गार्हपत्याख्यपावके ।
यज्ञस्तोत्रविशेषेषु त्रिष्वप्येष पुमांस्त्रि तु ॥ ३५९ ॥

कारके पवनाख्यस्य कर्मणोऽथ नपुंसकम् ।
पर्याणे स्यात् पल्ययनं द्वे तु पुत्रस्य पञ्चमे ॥ ३६० ॥

परम्पराख्ये सन्ताने पलगण्डस्तु लेपके ।
भित्त्यादेः सुधया मर्त्यजातिभेदेऽपि च द्वयोः ॥ ३६१ ॥

किरातात् करणीजाते पट्टबन्धः पुनर्द्वयोः ।
पत्यौ जीवति जारेण जनितः क्षत्रियेण यः ॥ ३६२ ॥

क्षत्रियायां भवेत् तस्मिन् नाम्ना क्षत्रियकुण्डके ।
पूर्ववत् स्यात् समासाद्यमथो परकुलो द्वयोः ॥ ३६३ ॥

†मन्त्राख्ये जलमार्जारे समासार्थादि पूर्ववत् ।
पयोगर्भस्तु ना मेघे समासार्थादि पूर्ववत् ॥ ३६४ ॥

पचेलिमस्तु ना वह्नौ माषे च द्वे तुरङ्गमे ।
पद्मासनो विरिञ्चे ना स्त्री तु स्यादासनान्तरे ॥ ३६५ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि *प्रत्यग्दृष्टिः पुनः स्त्रियाम् ।
मीमांसने समासादि पूर्ववत् स्यादथो पुमान् ॥ ३६६ ॥

---

१. 'कास्तु' ङ. पाठः.

---

§ 'पामाकरे' इति स्यात्। † 'उद्राख्ये' इति स्यात्। 'उद्रस्तु जलमार्जारः पारी परकुलो वशी' (पृ. १५२. श्लो. ५४) इति वैजयन्ती। * 'प्रत्यग्दृष्टिः' इति स्यात्। 'मीमांसा तु विजिज्ञासा प्रत्यग्दृष्टिर्विकुण्ठना।' (पृ. ९७. श्लो. १७५) इति वैजयन्ती।

यस्याकृतविवाहस्य कनीयान् दारसङ्ग्रही ।
परिवित्तिः स्मृतस्तस्मिन् स्त्रियां तु परिवेदने ॥ ३६७ ॥

प्रतिहर्ता त्रिषु ज्ञेयः प्रतिनेतरि तस्करे ।
साम्नस्तु प्रतिहाराख्यभक्तेर्नर्त्विजि गातरि ॥ ३६८ ॥

अथो परशुभृद् विघ्नराजे ना त्रिः कुठारिणि ।
परमेष्ठी विरिञ्चे ना स्त्र्युमायां परमेष्ठिनी ॥ ३६९ ॥

त्रिरुत्तमेऽन्यः कश्चित् तु निर्वृतेऽन्यो हरादिषु ।
परिवादिध्वनिस्तु स्यात् परिवादवति त्रिषु ॥ ३७० ॥

तथापवादशीले च स्त्रियां तु परिवादिनी ।
वीणायामथ पुंसि स्यात् पारावत इति ध्वनिः ॥ ३७१ ॥

अतस्यां व्रीहिभेदे च तरुभेदेन्द्रनीलयोः ।
पारावते वर्णभेद ईषत्पाण्डावथ त्रिषु ॥ ३७२ ॥

तद्युक्तार्थे च नीचे च क्ली तु (वेर्मेऽपि?) शाखिनः ।
अत्रोक्तस्य फले द्वे तु कपोते गृहवर्तिनि ॥ ३७३ ॥

द्वे तु पारशवो विप्रस्योढशूद्रासुतेऽथ ना ।
मौक्तिके नृनपोस्तु स्याल्लोहे कालायसाह्वये ॥ ३७४ ॥

शस्त्र इत्यभिधेयोक्तिर्दृष्टा पारशवध्वनेः ।
पूर्वशास्त्रेषु (शञ्च? शस्त्रे च) तत्रायोर्थो विवक्षितः ॥ ३७५ ॥

अनालोच्यैव कथितं यादवैरिदमीदृशम् ।
अयोर्थमुक्त्वा भूयोऽपि ह्यर्थमस्त्रतया पृथक् ॥ ३७६ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि ना तु पाशुपतध्वनिः ।
भूरुहे शिवमल्लीति प्रसिद्धे (ब)कसंज्ञके ॥ ३७७ ॥

व्रतभेदे त्वदः क्लीबं तथा पशुपतेः पुनः ।
सम्बन्धिनि त्रिर्ना त्वब्धौ पारावारो नपि त्विमे ॥ ३७८ ॥

---

१. 'प' क. पाठः. २. 'तो' ग. पाठः. ३. 'च' क. च. पाठः.

पारावारे परार्वाचोः कूलयोरसमाहृतौ।
समाहारे त्वेकवचः प्राजापत्यं पुनर्नपि ॥ ३७९ ॥
द्वादशाहकृते कृच्छ्रे गर्भाधानाख्यसंस्कृ(ते?तौ)।
प्रजापतित्वे पत्यन्ताद् यक्प्रत्ययविधानतः ॥ ३८० ॥
केपुचित् सामभेदेषु कृतोद्वाहद्विजे तु ना।
विवाहभेदेष्वष्टासु द्वितीये गौतमोदिते ॥ ३८१ ॥
प्रजापतेस्त्वपत्ये द्वे तत्सम्बन्धिनि तु त्रिषु।
पत्युत्तरपदण्येन प्राणिद्यूतं तु पुन्नपोः ॥ ३८२ ॥
युद्धे पश्वहिपक्ष्याद्यैर्युद्धमात्रेऽप्यथो पुमान्।
प्रावृषेण्यः कदम्बद्रौ त्रिषु प्रावृड्भवादिषु ॥ ३८३ ॥
जातार्थादितरत्राथ प्राचेतस इति ध्वनिः।
ना वाल्मीकिमुनौ त्रिस्तु सम्बन्धे स्यात् प्रचेतसः ॥ ३८४ ॥
पितामहो विरिञ्चे ना पितुश्च जनके तथा।
पितामही तु स्त्री तत्र जनयित्र्यामथ द्वयोः ॥ ३८५ ॥
प्रियापत्यः कङ्कसंज्ञे शकुनौ सादि पूर्ववत्।
प्रियंवदा पुष्पवल्ल्यां मालतीनाम्नि सा स्त्रियाम् ॥ ३८६ ॥
प्रियस्य वक्तरि त्रि स्यादथ पिण्डफला स्त्रियाम्।
अलाबुवल्ल्यामत्रापि समासादिकमुन्नयेत् ॥ ३८७ ॥
पिण्डारको ना पिण्डीकसंज्ञवृक्षे द्वयोः पुनः।
चित्राङ्ग इति विख्याते व्याघ्रभेदे द्वयोः पुनः ॥ ३८८ ॥
पक्षिणि स्यात् पिपतिषत् पतितुं त्विच्छति त्रिषु।
पीनस्कन्धो वराहे द्वे समासादि तु पूर्ववत् ॥ ३८९ ॥
पीतपुष्पस्तु ना कासमर्दे कूश्माण्डकेऽपि च।
अत्रापि पूर्ववत् सादि पीलुपर्णी पुनः स्त्रियाम् ॥ ३९० ॥

---

१. 'ग' ङ. पाठः. २. 'त्व' क. ङ. च. पाठः.

दूर्वायां तुण्डिकेर्यां च समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
पीतदारु पुनः क्लीवं देवदारुणि चन्दने ॥ ३९१ ॥

ताम्रसारेऽथ लिङ्गादि पूर्ववत् कल्पयेदिह ।
पुण्डरीकं सिते छत्रे कुष्ठव्याध्यन्तरे तथा ॥ ३९२ ॥

पद्ममात्रे सिताम्भोजे वालुकाख्यविषान्तरे ।
स्यादाम्रस्य फले गन्धद्रव्ये मदनकाह्वये ॥ ३९३ ॥

क्लीवं ना त्वग्निदिग्भागगजे हस्तिज्वरान्तरे ।
इक्षुजातिप्रभेदे च शालिजात्यन्तरेऽपि च ॥ ३९४ ॥

इतिहासप्रसिद्धे च विष्णुभक्ते द्विजान्तरे ।
द्वयोस्तु सर्पभेदाः स्यू राजिलाख्यास्त्रयोदश ॥ ३९५ ॥

तेषामेकत्र भेदे च व्याघ्रे च कथितो बुधैः ।
अनूपमांसवर्गस्य मध्ये यः प्लवसंज्ञकः ॥ ३९६ ॥

हंसादिर्गण उद्दिष्टस्तत्र चैकत्र पक्षिणि ।
पुष्पदन्तस्तु ना वायुदिग्गजे शार्ङ्गधन्वनः ॥ ३९७ ॥

चतुर्णामपि चाश्वानामेकस्मिंश्चन्द्रसूर्ययोः ।
सहोक्तौ पुष्पदन्तौ स्तः समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ३९८ ॥

कपित्थे ना पुष्पफलः क्ली तु द्वन्द्वे समाहृतौ ।
कूश्माण्डे तु पुमान् पुष्पफलो लिङ्गादि पूर्ववत् ॥ ३९९ ॥

पुनर्वसुर्वररुचौ पुमान् नारायणे तथा ।
अदितेस्त्वपि नक्षत्रे द्विवचोन्तः पुनर्वसू ॥ ४०० ॥

तद्युक्ते कालमात्रे च तत्र जाते त्रिषु स्मृतः ।
तस्मिन्नर्थे यथायोगं सर्वाणि वचनान्यपि ॥ ४०१ ॥

पुरोगामी शुनि द्वे स्यात् त्रिषु तु स्यात् पुरस्सरे ।
पूर्णपात्रस्तु नृनपोरुत्सवेषु सुहृज्जनैः ॥ ४०२ ॥

गृह्यते वस्त्रमाल्यादि बलादाकृष्य तत्र यत्।
यस्य प्रमाणमुष्टीनां षट्पञ्चाशच्छतद्वयम् ॥ ४०३ ॥

तत्रापि तण्डुलाद्येऽथ पूर्णे पात्रे जलादिना।
लिङ्गत्रयं स्यादत्रार्थे पूर्णानकपदं पुनः ॥ ४०४ ॥

उत्सवेषु सुहृद्भिर्यद् बलादाकृष्य गृह्यते।
वस्त्रमाल्यादि तत्र क्ली न तु स्त्री पूर्ण आनके ॥ ४०५ ॥

पूर्णकोशा प्रशस्तायां क्वचित् स्यादोषधौ स्त्रियाम्।
अपूपे तु पुमानत्र समासादीनि पूर्ववत् ॥ ४०६ ॥

पूर्णकूटो द्वयोः कूटपूरिसंज्ञे विहङ्गमे।
चापसंज्ञे च लिङ्गार्थसमासाः पूर्ववत् स्मृताः ॥ ४०७ ॥

पूतिपुष्पी मातुलुङ्गयां स्त्री समासादि पूर्ववत्।
स्त्री तु पूतिफली सोमराजीति प्रथितौषधौ ॥ ४०८ ॥

पूर्वत्रेवात्र लिङ्गादि पुंल्लिङ्गस्तु पृपातकः।
साज्ये दध्नि क्ली तु दुग्धे निषिक्तघृतके भवेत् ॥ ४०९ ॥

पृथुच्छदस्तु ना शाकसंज्ञवृक्षेऽथ पूर्ववत्।
समासादिकमत्रापि पृथुहस्तस्तु हस्तिनः ॥ ४१० ॥

ऊर्ध्वं कृत्वाङ्गुलेः सप्त भागान् भागे च सप्तमे।
पूर्ववत् स्यात् समासादि पृथुचित्रः पुनर्नरि ॥ ४११ ॥

कुण्डप्रमितधान्यस्य गृहस्थे सङ्ग्रहीतरि।
सादि पूर्ववदत्रापि पृथुरोमा पुनर्झषे ॥ ४१२ ॥

पूर्ववत् स्यात् समासादि ना तु पेतालयो द्रुमे।
शाकोटाख्ये समासादि पूर्ववन्ना पुनर्नडे ॥ ४१३ ॥

काशे च स्यात् पोडगलो वैकरञ्जाख्यभोगिनाम्।
भवेत् त्रयाणामेकत्र द्वे अथो पोषयित्नुवाक् ॥ ४१४ ॥

ना मेघे कोकिले तु द्वे पौरुषेयं पुनस्त्रिषु ।
पुरुषेण कृते तस्य विकारे च वधेऽथ नप् ॥ ४१५ ॥

वृन्दे पौरोहितं तु त्रि सम्बन्धिनि पुरोधसः ।
अथर्ववेदे तु क्लीबं द्वयोस्तु स्यात् फलाशनः ॥ ४१६ ॥

शुके पूर्ववदत्रापि पाटल्यां तु फलेरुहा ।
स्त्री ना तु तालवृक्षे स्याद् बन्धुजीवः पुनर्नरि ॥ ४१७ ॥

बन्धूके तस्य पुष्पे क्ली समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
शतावर्यां बहुसुता स्त्री समासादि पूर्ववत् ॥ ४१८ ॥

बहुरूपो महादेवे पुंस्यराल इति श्रुते ।
स्यान्निर्यासविशेषे च समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ४१९ ॥

बहुप्रजो द्वे वराहे समासादि च पूर्ववत् ।
बलिपुष्टो द्वयोः काके समासादीनि पूर्ववत् ॥ ४२० ॥

ब्रह्मघोषस्तु गरलविशेषे पुन्नपुंसकम् ।
वेदघोषे तु पुल्लिङ्गः समासादीनि पूर्ववत् ॥ ४२१ ॥

ब्रह्मदण्डः पुनः पुंसि धनुर्भेदे स्त्रियां पुनः ।
भार्ङ्गीसंज्ञौषधे ब्रह्मदण्डी स्यादोषधौ क्वचित् ॥ ४२२ ॥

सादि पूर्ववदत्रापि ब्रह्मपुत्रस्तु ना विषे ।
ब्रह्मवालुकसंज्ञे स्याद् रुद्रे केतुग्रहेऽपि च ॥ ४२३ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि ब्रह्मचारी पुनर्नरि ।
उपनीते तथा स्कन्दे स्त्रियां तु ब्रह्मचारिणी ॥ ४२४ ॥

दुर्गायां त्रिषु तु ज्ञेयः स्यादमैथुनकारिणि ।
बाहुलेयस्तु ना स्कन्दे द्वयोस्तु बहुलासुते ॥ ४२५ ॥

बालवत्सो द्वयोरुक्तः कपोताख्यविहङ्गमे ।
पारावताख्यादन्यस्मिन् समासादीनि पूर्ववत् ॥ ४२६ ॥

‡बिलखण्डं रक्तपद्मे क्ली समासादि पूर्ववत्।
बिलेशयो द्वे नकुले मूषिके भुजगेऽपि च ॥ ४२७ ॥
बिलेशया तु गोधायां स्त्री स्याद् बृन्दारकः पुनः।
द्वे देवे त्रि तु मुख्येऽपि सुन्दरेऽथ बृहच्छदः ॥ ४२८ ॥
ना शोथशत्रुसंज्ञे स्यात् स्तम्बे सादीनि पूर्ववत्।
बोधनीया स्त्रियां वृद्धिसंज्ञके भेपजान्तरे ॥ ४२९ ॥
त्रि तु बोधयितव्ये च बोद्धव्ये चाप्यथ द्वयोः।
भयानको वराहेऽपि व्याघ्रे स्यान्मूषिकान्तरे ॥ ४३० ॥
भट्टारको ना नाट्योक्तौ राज्ञि पूज्ये च पूरुषे।
स्त्री तु भट्टारिका ज्ञेया नाट्योक्तावेव मातरि ॥ ४३१ ॥
भ्रमरेष्टस्तु पुंस्याम्रे नीपे जम्बूटपादपे।
पूर्ववत् स्यात् समासादि भारद्वाजः पुनर्द्वयोः ॥ ४३२ ॥
व्याघ्राटाख्ये पक्षिभेदे ऋपिभेदे तु पुंस्ययम्।
स्त्रियां तु वन्यकार्पास्यां भारद्वाजी द्वयोः पुनः ॥ ४३३ ॥
भरद्वाजस्य वंश्येषु सम्बन्धिनि पुनस्त्रिषु।
भागधेयं तु भाग्ये क्ली दायादे तु पुमानयम् ॥ ४३४ ॥
राजदेयकरे न क्ली भागधेयी द्वयोः पुनः।
जाते भागवतो व्रात्याद् वैश्या क्षत्रियपूर्विका ॥ ४३५ ॥
या तस्यां त्रिस्तु भगवत्सम्बन्धिनि पुमान् पुनः।
भारस्य वहने भारवाहः क्लीबं तु वाजिनः ॥ ४३६ ॥
रेचिताख्यगतौ त्रिस्तु तद्वति स्याच्च वोढरि।
भारस्य भासयन्तस्तु भास्करे पुंस्यथ त्रिषु ॥ ४३७ ॥

---

१. 'ये' ग. पाठः.

---

‡ 'बिसखण्डम्' इति स्यात्। 'रक्ते तु पद्मे कण्डारं बिसखण्डम्' (पृ. १५७. श्लो. ३९) इति वैजयन्ती।

विज्ञेयो भासयितरि स्त्र्यर्थे तत्रापि ङीप्यथ ।
भासयन्ती भिन्नकुम्भः पुनस्त्रिर्दास्यमोचिते ॥ ४३८ ॥

पूर्ववत् स्यात् समासादि भीरुचेताः पुनर्द्वयोः ।
मृगे पूर्ववदत्रापि भूतकेशी पुनः स्त्रियाम् ॥ ४३९ ॥

(शिते!) शेफालिकायां स्याद् गोलोम्यां तु पुमानयम् ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि ज्ञेयं भूरिफला पुनः ॥ ४४० ॥

अन्यास्मिन् पुष्पवल्लेः स्त्री स्थावरे सप्तलाह्वये ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि भृङ्गराजः पुनः पुमान् ॥ ४४१ ॥

वास्तुदेवविशेषे स्याद् यो दक्षिणपदावलेः ।
वास्तुनः सप्तमपदे प्राक्त आरभ्य वर्तते ॥ ४४२ ॥

स्थावरे ‡म!र्कराख्ये च द्वे तु धूम्याटभृङ्गयोः ।
द्वयोस्तु भृज्जकण्ठः स्यान्मर्त्यजात्यन्तरे द्विजात् ॥ ४४३ ॥

वैश्यायां जनिते जाते व्रात्याच्च द्विजयोषिति ।
भोजनीयं तु सामुद्रलवणे क्ली त्रिषु त्वदः ॥ ४४४ ॥

भोक्तव्यादौ महादेवः पुनर्ना परमेश्वरे ।
पार्वत्यां तु महादेवी स्त्रियां राज्ञश्च योषिति ॥ ४४५ ॥

ज्ञेया कृताभिषेकायां समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
महानटस्तु ना भर्गे समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ४४६ ॥

महाव्रतस्तु शम्भौ ना क्ली त्वेकाहमखान्तरे ।
व्रते तु महति क्लीबे पुंसि चार्थादि पूर्ववत् ॥ ४४७ ॥

महेश्वरस्तु ना मृत्युञ्जये स्याद् गुल्गुलावपि ।
महेश्वरी तु स्त्री ब्रह्मरीतिसंज्ञकलोहके ॥ ४४८ ॥

महावीरो महादेवे पावके गरुडे च ना ।
सोमवंशसमुद्भूते बृहद्रथसुते नृपे ॥ ४४९ ॥

‡ 'मार्कवे भृङ्गराजः स्यात्' (पृ. ५३. श्लो. १०७) इति तु वैजयन्ती ।

प्रवर्ग्यपात्रे सुभटे वीरे वज्रेऽप्यथ त्रिपु।
प्रवरे द्वे तु हंसे च श्वेताश्वे[1] च खगेऽपि च ॥ ४५० ॥
अत्रापि पूर्ववत् सादि महासेनस्तु ना गुहे।
अत्रापि पूर्ववत् सादि *महापुत्रः पुनस्त्रिषु ॥ ४५१ ॥
समृद्धे कथितः सद्भिर्हस्त्यारोहाधिपे तु ना।
अत्रापि पूर्ववत् सादि महासर्पः पुनर्द्वयोः ॥ ४५२ ॥
षड्विंशतिप्रभेदानां दर्वीकरफणाभृताम्।
एकभेदे नपि त्वेतत् संसर्पाख्येषु सामसु ॥ ४५३ ॥
दशस्वपि समासादि पूर्ववत्रैवात्र तर्कयेत्।
महापद्मो द्वयोर्दर्वीकरसंज्ञफणाभृताम् ॥ ४५४ ॥
एकभेदेऽथ ना शाटे शोथशत्रुरिति श्रुते।
क्लीबं तु रक्ताब्जे स्यात् समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ४५५ ॥
महाकायो गजे द्वे स्यात् समासाद्यत्र पूर्ववत्।
महाग्रीवो द्वयोरुष्ट्रे समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ४५६ ॥
महामुखो द्वयोर्नक्रे समासाद्यत्र पूर्ववत्।
महाशल्को द्वयोर्मत्स्यभेद एतथालसंज्ञके ॥ ४५७ ॥
स्त्रियां तु स्यान्महाशल्का देविकासंज्ञके भवेत्।
मातुलुङ्गप्रभेदे च समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ४५८ ॥
महावेगः कपौ द्वे स्यात् समासाद्यत्र पूर्ववत्।
महानादो द्वयोः सिंहे गजे चात्रापि पूर्ववत् ॥ ४५९ ॥
महादंष्ट्रो द्वयोर्व्याघ्रभेदे चित्राङ्गसंज्ञके।
अत्रापि पूर्ववत् सादि महापक्षः पुनर्द्वयोः ॥ ४६० ॥

---

1. 'श्वेतख' क. च. पाठः. २. 'भुद्रे क' क. ग. च. पाठः.

---

* 'महामात्रः' इति स्यात्। 'महामात्रः समृद्धे चामात्ये हस्तिपकाधिपे' इति मेदिनी।

कारण्डवाख्यविहगे समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
महारसा तु स्त्री द्रोणपुष्पीसंज्ञौषधौ तथा ॥ ४६१ ॥
नीलीनाम्नि च ना त्विक्षौ खर्जूराख्ये च पादपे ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि माषपर्ण्यां **महासहा** ॥ ४६२ ॥
अम्लानसंज्ञझाटे च स्त्री समासादि पूर्ववत् ।
महाफला स्त्री कूश्माण्डे महाजम्ब्वां च पूर्ववत् ॥ ४६३ ॥
महाश्वेता स्त्रियां क्षीरविदार्यां या तु वल्लिका ।
गिरिकर्णीति विख्याता नीलायां तत्र किं च सा ॥ ४६४ ॥
कण्टकिव्रततीभेदेऽप्यत्राप्यर्थादि पूर्ववत् ।
महाबुसस्तु ना धान्ये हायनाख्ये यंवे च ना ॥ ४६५ ॥
अत्रापि पूर्ववत् सादि **महाकन्दः** पुनर्नपि ।
शुण्ठ्यां पुंशण्डयोस्तु स्याल्लशुनेऽर्थादि पूर्ववत् ॥ ४६६ ॥
महाजानी स्त्रियां पीते घोषसंज्ञे लतान्तरे ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि **महापत्रः** पुनः पुमान् ॥ ४६७ ॥
तालसंज्ञद्रुमेऽत्रापि समासादिकमुन्नयेत् ।
महोदरी तु स्त्री मुस्तभेदे नादेयिकाह्वये ॥ ४६८ ॥
रावणस्य त्वमात्ये ना क्ली तूदररुजान्तरे ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि क्लीबे तु स्यान्**महौषधम्** ॥ ४६९ ॥
शुण्ठ्यामतिविषायां च लशुने चाथ पुन्नपोः ।
औषधे महति स्यात् तु दशत्वपि पलण्डुवु ॥ ४७० ॥
अन्यस्मिन्नेव लशुनादेकत्राथ **महाधनम्** ।
युद्धे क्ली पूर्ववत् सादि पुमांस्तु स्यान्**महालयः** ॥ ४७१ ॥
ईश्वरस्थानभेदे च विहारे परमात्मनि ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि न तु * ना स्यान्**महोदयो** ॥ ४७२ ॥

१. 'जपे च' ङ. पाठः. २. 'नृ' ग. पाठः. ३. 'यः' क. ग. च. पाठः.

* 'नपुं' इति स्यात् । 'महोदयः कान्यकुब्जे' इति मेदिनी ।

कन्याकुब्जाख्यनगरे कन्यायां तु स्त्रियामियम् ।
प्रौढायां किञ्चिदत्रापि समासादिकमुन्नयेत् ॥ ४७३ ॥

महत्तरी तु स्त्री राज्ञो या वृद्धा परिचारिका ।
आशीःस्वस्त्ययनाभिज्ञा तस्यां त्रिस्तु बृहत्तरे ॥ ४७४ ॥

पुमान् * **मधुरिकः** प्रोक्तो जीवकाह्वयभेषजे ।
शालेयाख्ये शीतशिवे स्त्रियां मधुरिका मता ॥ ४७५ ॥

मधूलकस्तु गिरिजे मधूकाख्यतरौ पुमान् ।
मधूकपुष्पविहितसुरायां तु मधूलिका ॥ ४७६ ॥

स्त्री मूर्वायां च कश्चित् तु तां यष्टिमधुकेऽभ्यधात् ।
मधुच्छदस्तु ना वृक्षे विकङ्कत इति श्रुते ॥ ४७७ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि स्त्रियां तु स्यान्**मधुव्रता** ।
इत्याहुः श्वेतगुञ्जायां ना फलाध्यक्षपादपे ॥ ४७८ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि पुल्लिङ्गस्तु **मयूरकः** ।
फणिर्जकविशेषे स्यात् सुगन्धो यस्य चापरम् ॥ ४७९ ॥

मञ्जीरक इति प्राहुर्नामधेयं विचक्षणाः ।
अपामार्गे च नपुं तु स्यात् तुत्थाञ्जनमिति श्रुते ॥ ४८० ॥

अञ्जने **मदमत्तस्तु** धुर्धूरेऽस्त्री पुरे पुमान् ।
मदेन मत्ते त्रि स्त्री तु **मदयन्ती** प्रकीर्तिता ॥ ४८१ ॥

मल्लिकायां त्रिषु त्वेष मदयन्तः प्रयोजके ।
§ मद्रीत्यां (?) **मण्डयन्तस्तु** पुमानादर्श ओदने ॥ ४८२ ॥

त्रिस्तु प्रसाधके वित्तपालेऽप्यर्थनयेऽत्र च ।
स्त्र्यर्थे स्यान्मण्डयन्तीति **मण्डलाग्रः** पुनर्नरि ॥ ४८३ ॥

---

१. 'शाले स्त्रि' क. ङ. च. पाठः. २. 'दू' ग. पाठः. ३. 'प्यशान्' क. ग. च. पाठः. ४. 'ने' क. ग. च. पाठः.

---

* 'मधुरकः शृङ्गह्रस्वाङ्गजीवकाः' इति त्वमरः । § 'मायतेः' इति स्यात् ।

खड्गे खड्गविशेषे तु यादवो(र ? ऽन्व)र्थनामतः ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि मस्तुलुङ्गस्तु पुत्रपोः ॥ ४८४ ॥

निरःस्नेहे नपि त्वेतद् दधिमण्डेऽथ पुंसि सः ।
मर्मरीकोऽनले शूरे द्वे तु श्येनेऽथ सा स्त्रियाम् ॥ ४८५ ॥

मनोजवाग्निजिह्वासु सप्तस्वेकत्र * तत् पुनः ।
पितृधर्मणि पुत्रे द्वे समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ४८६ ॥

मनोहरा तु पिप्पल्यां स्त्री मनोहारिणि त्रिषु ।
मदोत्कटस्तु द्वे पारावतसंज्ञविहङ्गमे ॥ ४८७ ॥

मदोत्कटा तु पार्वत्यां स्त्री चैत्ररथनामनि ।
महेश्वरालये या स्याद् वास्तव्या तत्र तत् पुनः ॥ ४८८ ॥

मदोद्धते त्रिषु मदकलस्तु द्विरदे पुमान् ।
मदोत्कटे समासादि पूर्ववत् स्याद् द्वयोः पुनः ॥ ४८९ ॥

मल्लिकाक्षः सितैर्नेत्रैर्युक्त ज्ञेयस्तुरङ्गमे ।
हंसे च चञ्चुचरणैर्मल्लिकैरुपलक्षिते† ॥ ४९० ॥

मलिम्लुचस्तु पुंस्युक्तोऽधिकमासे मनीषिभिः ।
गृहस्थेऽपञ्चयज्ञे च तस्करे तु त्रिषु स्मृतः ॥ ४९१ ॥

मशके शावके च द्वे चातके रजकेऽपि च ।
मञ्जुघोषाप्सरोभेदे समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ४९२ ॥

मन्दसानस्तु नार्केऽग्नौ चन्द्रे जीवेऽप्यथ द्वयोः ।
हंसे महीपतिस्तु स्यान्नृपे भव्याख्यपादपे ॥ ४९३ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि महानर्मा पुनर्द्वयोः ।
मर्त्यजात्यन्तरे चार्याक्षत्रजे सादि पूर्ववत् ॥ ४९४ ॥

---

१. 'पूर्ववत् स्यात् समासादि' ग. पाठः. २. 'लि' ग. पाठः. ३. 'न्धे' ग. पाठः.

---

* 'सा' इति स्यात् । † 'मल्लिकैरुपलक्षिते' इति स्यात् ।

महापक्षी पुनर्द्वे स्यादुलूके सादि पूर्ववत् ।
मातामहस्तु ना मातुस्ताते मातुस्तु भूम्नि च ॥ ४९५ ॥
पूर्वजातेषु वंश्येषु स्यात् तु मातामही स्त्रियाम् ।
मातुर्जनन्यामथ ना हारे षोडशयष्टिके ॥ ४९६ ॥
भवेन्माणवको द्वे तु बाले तत्र यदा स्त्रियाम् ।
तदा माणविका गर्ह्यपुरुषेऽथ नृलिङ्गकः ॥ ४९७ ॥
मार्जालीयो भवेदङ्गशोधने धातिदेशके ।
ओतौ तु द्वे चारुणि त्रिर्मार्गशीर्षी पुनः स्त्रियाम् ॥ ४९८ ॥
मृगशीर्षभयुक्तायां पौर्णमास्यां पुमान् पुनः ।
तद्युक्तमासे ना तु स्यान्मातुलुङ्गः सुविश्रुते ॥ ४९९ ॥
रुचकादिपदैर्गुल्मे फलार्थं स्त्री त्वमुष्य वै ।
भेदेऽप्यम्लफले मातुलुङ्गी क्ली तु फले तयोः ॥ ५०० ॥
मित्रविन्दा स्त्रियामिष्टिविशेषे यज्वविश्रुते ।
कृष्णप्रधानपत्नीनां सप्तानामेकयोपिति ॥ ५०१ ॥
पुंलिङ्गस्त्वग्निभेदेऽसौ कोहलस्य मुनेः सुते ।
मुमुचानस्तु ना मेघे त्रि तु मोक्तरि केचन ॥ ५०२ ॥
मुमुक्षितरि तु स्मान्ये पुंलिङ्गस्तु मुनिप्रियः ।
श्यामाके पूर्ववत् सादि मुचुकुन्दस्तु कुत्रचित् ॥ ५०३ ॥
पूर्वस्मिन् क्षत्रिये पुष्पवृक्षभेदेऽपि ना पुनः ।
तस्य प्रसूनयोरत्र लिङ्गाद्यं पूर्ववत् स्मरेत् ॥ ५०४ ॥
मृगशीर्षं पुनः क्लीबं नक्षत्रे सोमदेवते ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि द्वयोस्तु स्यान्मृगादनः ॥ ५०५ ॥
तरक्षौ पूर्ववत् सादि मृगाजीवः पुनर्द्वयोः ।
तरक्षौ पूर्ववत् सादि मृदुरोमा शशे द्वयोः ॥ ५०६ ॥

---

१. 'व' ग. पाठः. २. 'ट' क. च. पाठः.

अत्रापि पूर्ववत् सादि क्लीबे मृगशिरो भवेत् ।
मृगशीर्षाख्यनक्षत्रे तत्र जाते त्रिषु स्मृतम् ॥ ५०७ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि मेषशृङ्गस्तु पुन्नपोः ।
विषभेदे स्त्री तु मेषशृङ्गी वृक्षान्तरे स्मृता ॥ ५०८ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि म्लेच्छभोज्यः पुनः पुमान् ।
गोधूमधान्ये लिङ्गं च समासोऽर्थश्च पूर्ववत् ॥ ५०९ ॥

मेघनादस्तु पुल्लिङ्ग इन्द्रजित्तण्डुलीययोः ।
मेघघोषेऽप्ययं तु स्यादाखुजात्यन्तरे द्वयोः ॥ ५१० ॥

द्वे तु मैथुनिकः स्याले स्यात् पाणिग्रहणे पुनः ।
स्त्रीलिङ्गा स्यान्मैथुनिका त्रि तु मैथुनवत्यसौ ॥ ५११ ॥

अथो यवफला वेणौ कुटजाख्यद्रुमे च ना ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि पुमांस्तु स्याद् यथासुखः ॥ ५१२ ॥

चन्द्रेऽत्र पूर्ववत् सादि यवनेष्टस्तु पुंस्ययम् ।
पलाण्डुभेदेषु दशस्वेकभेदेऽत्र पूर्ववत् ॥ ५१३ ॥

युयुधानस्तु कस्मिंश्चिद् राज्ञि पुंसि त्रिषु स्वयम् ।
ज्ञेयः साहसिके योद्धर्यन्येऽन्ये तु युयुत्सके ॥ ५१४ ॥

युगन्धरस्तु नृनपोर्ज्ञेयः स्यन्दनकूबरे ।
पुम्भूम्नि तु क्वचित् साल्वावयवे स्यात् स्त्रियां पुनः ॥ ५१५ ॥

रक्तदन्तीति पार्वत्यां समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
रक्तपुष्पस्तु ना कोविदारेऽप्यसनपादपे ॥ ५१६ ॥

अत्रापि पूर्ववत् साद्यमथ रक्तफला स्त्रियाम् ।
बिम्बीसंज्ञलताजातौ समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ५१७ ॥

रक्तशीर्षस्तु निर्यासे श्रीपिष्टाख्ये पुमानथ ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि रक्तपुष्पी पुनः स्त्रियाम् ॥ ५१८ ॥

---

१. 'न्योन्यस्य यु' ग, 'न्या' च. पाठः.

ब्राह्मणीसंज्ञके कीटभेदे साद्यत्र पूर्ववत्।
वर्धकौ **रथकार**स्त्रिर्मर्त्यजात्यन्तरे द्वयोः ॥ ९१९ ॥
जाते करण्यां माहिष्यात् समासाद्यत्र पूर्ववत्।
रङ्गाजीवश्चित्रकरे त्रिः समासादि पूर्ववत् ॥ ९२० ॥
रत्नगर्भा तु भूमौ स्त्री ना तु वैश्रवणे मतः।
पूर्ववत् स्यात् समासादि द्वयोस्तु स्याद् **रजस्वलः** ॥ ९२१ ॥
महिषे स्यादुदक्यायां स्त्रियामेव रजस्वला।
रजस्वति तु तत् त्रि स्याद् **रजःपूता** तु सा त्रियाम् ॥ ९२२ ॥
†सुरस्यां पूर्ववत् सादि **रक्तदृष्टिः** पुनर्द्वयोः।
पारावते समासादि पूर्ववन्द्गनपोः पुनः ॥ ९२३ ॥
राजादनः फलाध्यक्षसंज्ञके पादपान्तरे।
ना पलाशद्रुमे क्लीं तु प्रियालाह्वयपादपे ॥ ९२४ ॥
पूर्ववत् साद्यथो **राजपुत्री** स्त्री मूषिकान्तरे[1]।
चुच्छुन्दरीति विख्याते मालत्यामपि केचन ॥ ९२५ ॥
तिक्तालाब्वां च लिङ्गादि पूर्ववद् द्वे तु राक्षसे।
भवेद् **रात्रिचर**स्त्रिस्तु रात्रिचारिणि तत्र च ॥ ९२६ ॥
स्त्र्यर्थे रात्रिचरीति स्याद् **रूक्षणीय**स्तु शीशुनि।
ना स्त्री गवीधुकायां स्यात् त्रिस्तु[2] रूक्षयितव्यके ॥ ९२७ ॥
स्याद् रूक्षणहिते चाथ ज्ञेयो **रूक्षस्वरो** द्वयोः।
गर्दभे पूर्ववत् सादि **रौहिणेय**स्तु ना बुधे ॥ ९२८ ॥
बलभद्रे च रोहिण्याश्चापत्ये स्याद् द्वयोरयम्।
लक्ष्मीपुत्रो द्वयोरश्वे लक्ष्म्याः पुत्रे च स त्रि तु ॥ ९२९ ॥

---

१. 'ल' ङ. पाठः. २. 'के' ङ. पाठः. ३. 'तु' क. ग. च. पाठः.

---

† 'सुरभ्याम्' इति स्यात्।

आढ्येऽथ लब्धवर्णस्त्रिः पण्डिते सादि पूर्ववत् ।
लम्बोदरस्तु ना विघ्नराजे लिङ्गादि पूर्ववत् ॥ १३० ॥

लम्बकर्णो द्वयोश्छागे समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
लेलिहानो द्वयोः सर्पे यस्तु लेढा मुहुर्भृशम् ॥ १३१ ॥

तत्र त्रिष्वथ शण्डे स्यात् पद्मरागाह्वये मणौ ।
ज्ञेयं लोहितकं त्रिस्तु रक्तेऽर्थे कोपनादिभिः ॥ १३२ ॥

तत्राप्यर्थो यदा स्त्री स्यात् तदा रूपद्वयं विदुः ।
लोहितिका लोहिनिकेत्यथ द्वे लोहिताक्षवाक् ॥ १३३ ॥

त्रयोदशानामेकस्मिन् राजिलाह्वयभोगिनाम् ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि वर्धमानस्तु पुन्नपोः ॥ १३४ ॥

शरावे स्यात् तु पुल्लिङ्ग एरण्डे नृपवेश्मनाम् ।
विच्छन्दकप्रभेदे चाप्येधमाने पुनस्त्रिषु ॥ १३५ ॥

अथ वह्निमुखं क्लीबं कुसुम्भे सादि पूर्ववत् ।
वरारोहा स्त्रियामुक्ता पण्डितैरुत्तमस्त्रियाम् ॥ १३६ ॥

मल्लिकाया विशेषे च देवमल्लीति विश्रुते ।
महोदरीसमाख्ये च मुस्ताभेदेऽत्र पूर्ववत् ॥ १३७ ॥

वराङ्गना तु स्त्री तालीसमाख्ये स्यात् तृणद्रुमे ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि पुमांस्तु स्याद् वराणकः ॥ १३८ ॥

वात्स्यायने द्वयोस्तु[1] स्यात् तीवरीडोम्बयोः सुते ।
मत्स्यजात्यन्तरेऽथ स्यादगस्त्यस्य वरप्रदा ॥ १३९ ॥

लोपामुद्राख्यभार्यायां स्त्रियां ना तु विरिञ्चने ।
वलीमुखः कपौ द्वे स्याद् दधिभेदे तु नप्यदः ॥ १४० ॥

गाढास्याख्ये वराहे तु वक्रदंष्ट्रो द्वयोर्मतः ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि द्वयोस्तु स्याद् वनप्रियः ॥ १४१ ॥

---

१. 'तु' क. ख. पाठः.

कोकिले पूर्ववत् सादि वंशवर्णः पुनः पुमान्।
चणकाह्वयधान्येऽत्र समासादीनि पूर्ववत्॥ १४२ ॥
वंशपत्रं पुनः क्लीबं हरितालेऽत्र पूर्ववत्।
वलाहकस्तु ना मेघे गिरौ वायौ च शार्ङ्गिणः॥ १४३ ॥
चतुर्णामपि चाश्वानामेकस्मिन् स्याद् द्वयोः पुनः।
दर्वीकरारण्यसर्पाणां भेदे षड्विंशतेः क्वचित्॥ १४४ ॥
कृष्णसर्प इति ख्याते निर्विषद्वादशस्वपि।
एकभेदे स्त्रियां तु स्यादायुधीयजनश्रुते॥ १४५ ॥
अन्तर्लोहेन बद्धान्ते फलके स्याद् वलाहका।
*वर्वरीका सरस्वत्यां स्त्री द्वयोस्तु पतत्रिणि॥ १४६ ॥
उरणे केशसंस्थानभेदे क्ली त्रि तु कश्चन।
ब्रूते वचनकारेऽथ पुमान् वरयिता धवे॥ १४७ ॥
त्रिः स्याद् वरयतेः कर्तर्यथ त्रिर्वनवस्तरि।
वनवासी पुमांस्त्वेष वानप्रस्थेऽथ वै त्रिषु॥ १४८ ॥
वशवर्तनशीले स्याद् वशवर्ती स्त्रियां पुनः।
कस्मिंश्चिदोषधीभेदे विज्ञेया वशवर्तिनी॥ १४९ ॥
वासतेयी तु रात्र्यां स्त्री साधौ तु वसतौ त्रिषु।
वासुदेवस्तु ना विष्णौ द्वयोस्तु स्यात् तुरङ्गमे॥ १५० ॥
वारवाणस्तु नृनपोः कञ्चुके कवचेऽपि च।
वालवायः पुमाञ्छैलविशेषे भेद्यवत् पुनः॥ १५१ ॥
वालैः कार्यस्य वस्त्रस्य यः कर्ता तत्र कीर्तितः।
वाडबेयस्तु वृषभे पुमान् स्यादश्विनोरपि॥ १५२ ॥

---

१. 'तौ' ग. च. पाठः. २. 'षं' क. ग. च. पाठः.

---

* 'बर्बरीकः केशविन्यासकर्मणि। शाकभेदे महाकाले' इति तु हेमचन्द्रः।

द्वे तु विप्रेऽथ ना वानप्रस्थो वैखानसे तथा ।
मधूकवृक्षे वृक्षे च पलाशाख्ये तयोस्तु नप् ॥ ५५३ ॥

प्रसूने वार्ध्राणसस्तु द्वयोः खड्गमृगे तथा ।
कृष्णग्रीवे रक्तशीर्षे श्वेतपक्षे विहङ्गमे ॥ ५५४ ॥

त्रि वि + स्विन्द्रियक्षीणे श्वेते चाज्ञापतौ पुमान् (?) ।
व्याघ्रनखं तु क्लीबं स्याद् व्यालायुधमिति श्रुते ॥ ५५५ ॥

भेषजे नृनपोस्तु स्याद् व्याघ्रस्य नखरेऽथ ना ।
एरण्डे व्याघ्रपुच्छः स्यात् पुच्छे व्याघ्रस्य पुन्नपोः ॥ ५५६ ॥

व्यापादना तु न पुमान् वधे द्रोहस्य चिन्तने ।
वासनीयं तु शण्डे स्यात् कुङ्कुमे भेद्यवत् पुनः ॥ ५५७ ॥

ज्ञेयो वासयितव्यादौ वेश्याचार्ये पुनः पुमान् ।
ज्ञेयो वातसुतोऽत्रापि समासादीनि पूर्ववत् ॥ ५५८ ॥

वारिपिण्डस्तु मण्डूके द्वयोः पाषाणगर्भजे ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि द्वे तु वातप्रमीर्हये ॥ ५५९ ॥

स्याच्च वातमृगे स्त्री तु वात्यायामथ पक्षिणि ।
वातगामी द्वयोर्ज्ञेयो वातयायिनि तु त्रिषु ॥ ५६० ॥

विश्वम्भरा पृथिव्यां स्त्री ना तु विष्णौ हुताशने ।
विश्वरूपो महादेवे वासुदेवे बृहस्पतौ[1] ॥ ५६१ ॥

अश्वे त्वाष्ट्रासुरे चापि ना स्त्री तु सुरभावियम् ।
विश्वरूपा स्त्रियां भूम्नि गायत्र्याह्वयसामनि ॥ ५६२ ॥

त्रिरभ्यासेन गीते (च) * न्युङ्खे वाचंशतेऽनृचि (?) ।
अत्रापि पूर्ववत् सादि ज्ञेयं विष्णुपदं पुनः ॥ ५६३ ॥

---

१. 'तः' क. च. पाठः. २. 'त्य.' ग. पाठः.

---

* 'न्यूङ्खु वाचं प्रमेत्यृचि' इति स्याद् ।

पुण्यस्थानविशेषे चाप्याकाशे च स्त्रियां पुनः।
गङ्गायां स्याद् विष्णुपदी रविसङ्क्रमणेषु तु ॥ ९६४ ॥
वृषवृश्चिककुम्भेषु सिंहे च क्लीनपुंसकम्।
सादि पूर्ववदत्रापि **विष्णुक्रान्ता** पुनः स्त्रियाम् ॥ ९६५ ॥
गिरिकर्ण्यां तृणस्तम्बे सुमुखीति च विश्रुते।
अत्रापि पूर्ववत् सादि **विष्णुगुप्तस्तु** पुंस्ययम् ॥ ९६६ ॥
कौटल्याख्यमहाप्राज्ञे समासाद्यत्र पूर्ववत्।
विष्वक्सेना फलिन्यां स्त्री ना तु नारायणेऽत्र च ॥ ९६७ ॥
पूर्ववत् स्यात् समासादि **विजिज्ञासा** पुनः स्त्रियाम्।
मीमांसने समासादि पूर्ववत् संशये पुनः ॥ ९६८ ॥
विचिकित्सा समासादि पूर्ववत् स्त्री **विचक्षणा**।
कृष्णशिम्ब्यां पण्डिते तु त्रिर्ना तु न **विदारणा** ॥ ९६९ ॥
भेदे विडम्बने चाथ स्त्रियामुक्ता **विभागिनी**¶।
सप्तलासंज्ञके पुष्पवल्लिभेदेऽथ नो पुमान् ॥ ९७० ॥
विभावना साधनायामुपलब्धौ च पूर्ववत्।
विभाजनस्तु पुंल्लिङ्गो देवमारिषसंज्ञके ॥ ९७१ ॥
शाकजातिविशेषस्य भेदे मारिषसंज्ञिनः।
विभागहेतुव्यापारे पुनर्ना न **विभाजना** ॥ ९७२ ॥
अत्रापि पूर्ववत् साद्यमथो **विशसनः** पुमान्।
खङ्गे क्लीबं तु हिंसायां नृनपोस्तु **विशेषकम्** ॥ ९७३ ॥
पुण्ड्रे विशेषयितरि पुनस्त्रिश्च विशेष्टरि।
विजृम्भितं विकसिते त्रिः सजृम्भे च नप् पुनः ॥ ९७४ ॥
जृम्भणेऽथ द्वयोः सर्पे **विषन्धर** इति ध्वनिः।
ना तु मेघे **विकसुकः** परिस्रोतोरये पुमान् ॥ ९७५ ॥

---

१. 'त' ग. पाठः.

¶ 'विभावनी' इति स्यात्। 'सप्तलायां विभावनी' (पृ. ६०. श्लो. १८५) इति वैजयन्ती।

गुणवादिनि तु त्रि स्यात् पुमांस्तु स्याद् विकर्तनः ।
रवौ ना कर्तने तु क्ली तत्प्रयुक्तौ तु नो पुमान् ॥ १७६ ॥

विटकान्ता हरिद्रायां स्त्री समासादि पूर्ववत् ।
विवृत्ताक्षः पुनर्द्वे स्यात् कुक्कुटे सादि पूर्ववत् ॥ १७७ ॥

विभावसुस्तु ना सूर्ये चन्द्रे वह्नौ द्वयोः पुनः ।
शतपत्रेऽथ गन्धर्वभेदे विश्वावसुः पुमान् ॥ १७८ ॥

शर्वर्यां तु स्त्रियामुक्ता विषघाती पुनर्द्वयोः ।
आखुजातिविशेषे स्यात् समासादीनि पूर्ववत् ॥ १७९ ॥

वृश्चिकाली स्त्रियामुष्ट्रधूम* इत्यादिभिः पदैः ।
प्रसिद्ध ओषधीभेदे वृश्चिकालं पुनर्नपि ॥ १८० ॥

वृश्चिकस्य भवेत् पुच्छकण्टके स्त्री तु वेश्मनः ।
द्वारस्याधःस्थ[1]काष्ठस्य वृक[2]वाला च पार्श्वके ॥ १८१ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि वृथाजातस्तु ना द्विजे ।
यज्ञत्यागिनि तत्र त्रिर्निष्फलं जन्म यस्य वै ॥ १८२ ॥

वृषलण्डी पुनः स्त्री स्यात् पिप्पल्यां नृनपोः पुनः ।
वृषलण्डो वृषस्य स्याद् गूढे‡ राजियुते दृढे ॥ १८३ ॥

वृषाकपिस्तु पुंसि स्यादग्नौ सूर्ये हरे हरौ ।
सूक्तस्य विहिसोतोरित्यस्य द्रष्टरि चाप्यृषौ १८४ ॥

स चेन्द्रपुत्रस्तेनापि दृष्टे सूक्तेऽत्र मन्वते ।
द्वयोस्तु वृषदंशे श्रीगौरीस्वाहासु तु स्त्रियाम् ॥ १८५ ॥

वृषाकपायी स्त्रीलिङ्गा पुनः कस्तूरिकाह्वये ।
गन्धद्रव्ये वेधमुख्या ना तु कर्चूरकेऽत्र च ॥ १८६ ॥

---

१. 'के' ङ. पाठः. २. 'पा' क. ग. ङ. पाठः.

---

* 'वृश्चिकाल्यामुष्ट्रधूम्रपुच्छिका' (पृ. ५५. श्लो. १२६) इति तु वैजयन्ती। ‡ 'गूधे' इति स्यात्।

पूर्ववत् स्यात् समासादि **वैजयन्ती** पुनः स्त्रियाम्।
पताकायां च तर्कारीसंज्ञद्रौ केशवस्रजि॥ ९८७॥

वैजयन्तः पुनः पुंसि प्रासादे स्याच्छचीपतेः।
तस्य ध्वजे च देवे च देवदेवसुते गुहे॥ ९८८॥

इमं पठन्ति द्वे तु स्याद् वैश्यायां शूद्रसम्भवे।
वैदेहको मर्त्यजातिभेदे वणिजि चाप्यथ॥ ९८९॥

स्त्रियां **वैषयिकी** या स्त्री गता वेश्यात्वमात्मनः।
भोगाय तत्र विषयभवार्दा तु त्रिषु स्मृता॥ ९९०॥

वैहायसं तु धानुष्कस्थितिभेदे नपुंसकम्।
प्रत्यालीढाह्वये त्रिस्तु सम्बन्धिनि विहायसः॥ ९९१॥

वैखानसस्तु ना वानप्रस्थेऽप्यृषिषु केषुचित्।
सामभेदे पुनः क्ली स्याच्छतमानं तु पुन्नपोः॥ ९९२॥

शतोन्मिते तण्डुलानां व्रीहेः कर्षद्वये परे।
आढके त्वाह कश्चिद् वै **शतपत्रं** तु पङ्कजे॥ ९९३॥

क्ली दार्वाघाटशकुनौ पुनर्द्वे अजयः पुनः।
मयूरे सारसेऽप्याह समासाद्यत्र पूर्ववत्॥ ९९४॥

शतवीर्या स्त्रियां श्वेतदूर्वायां सादि पूर्ववत्।
शतह्रदा तडिद्भेदे तडित्यप्यत्र पूर्ववत्॥ ९९५॥

शतानन्दस्तु ना विष्णौ विरिञ्चे गोमये‡ तथा।
अत्रापि पूर्ववत् तर्थ्यौ समासार्थौ सलिङ्गकौ॥ ९९६॥

शतावर्ता तु तडिति स्त्रियां विष्णौ तु पुंस्ययम्।
अत्रापि पूर्ववत् सादि ज्ञेया **शतमुखी** स्त्रियाम्॥ ९९७॥

---

१. 'क' क. ग. घ. पाठः. २. 'ता' ङ. पाठः.

---

‡ 'गौतमे' इति स्यात्।

पार्वत्यां पूर्ववत् सादि नक्रे शङ्कुमुखो द्वयोः ।
अर्थलिङ्गसमासास्तु ज्ञेयाः पूर्ववदत्र च ॥ ९९८ ॥
शङ्कुकर्णस्तु पुंसि स्यात् पुराणप्रथिते मुनौ ।
विज्ञेयस्तु द्वयोरुष्ट्रे गर्दभेऽपि स्त्रियां पुनः ॥ ९९९ ॥
शङ्कुकर्णी प्रतोल्यां स्यात् परिघे लोहकीलिनि ।
शङ्खपालः पुनर्द्रे स्याद् दर्वीकरफणाभृताम् ॥ १००० ॥
षड्विंशतेरेकभेदे समासाद्यत्र पूर्ववत् ।
शशशरीकस्तु पुष्पाल्ये द्वयोर्लोबाख्यपक्षिणि ॥ १००१ ॥
क्रिमौ च भेद्यलिङ्गस्तु विकलेन्द्रियजन्तुषु ।
शरीरजो ना मदने द्वे पुत्रे सादि पूर्ववत् ॥ १००२ ॥
शयानकस्तु ना शैले द्वयोस्त्वजगरे तथा ।
कृकलासे शतधृतिः पुनः पुंसि विरिञ्चने ॥ १००३ ॥
पूर्ववत् स्यात् समासाद्यमथो शतभिषक् पुमान् ।
(गुदे?) दैवतनक्षत्रे तद्युक्ते काल एव च ॥ १००४ ॥
जाते तु तत्र त्रिलिङ्गसमासाद्यत्र पूर्ववत् ।
शतपर्वा तु ना वेणौ स्त्री दूर्वावचयोरपि ॥ १००५ ॥
कलम्ब्यां च विसे तु क्ली स्थौणेयाख्ये च भेषजे ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि शतमूर्धा पुनः पुमान् ॥ १००६ ॥
वल्मीके पूर्ववत् सादि पुमांस्तु स्याच्छिवाप्रियः ।
वसुभट्ट इति ख्याते स्थावरे सादि पूर्ववत् ॥ १००७ ॥
शिशुप्रियं तु कल्हारे सौगन्धिकमिति श्रुते ।
क्ली पूर्ववत् समासादि ना तु खड्गे शिवङ्करः ॥ १००८ ॥
शिवकारिणि तु त्रि स्याच्छिपिविष्टः पुनः पुमान् ।
ईश्वरे खलतौ तु त्रिर्दुश्चर्मणि च निर्धने ॥ १००९ ॥

---

१. 'ग्र' ङ. च. पाठः.

रश्मिभिर्वेष्टिते चाथ पुलिङ्गः स्याच्छिलीमुखः ।
शरे मधुकरे तु द्वे शिंशुमारः पुनः पुमान् ॥ ६१० ॥

तारामयाच्युते द्वे तु जलजन्त्वन्तरेऽथ सः ।
शिंशुमारो जलकपौ द्वे समासादि पूर्ववत् ॥ ६११ ॥

शिश्विदानः पुनर्द्वे स्यात् कृकलासे त्रिपु त्वयम् ।
कृष्णकर्मणि विज्ञेयः शिल्पाचार्या पुनः स्त्रियाम् ॥ ६१२ ॥

ज्ञेया वपनशालायां समासादीनि पूर्ववत् ।
शिरोरुहा तु स्त्री काकनासासंज्ञलतान्तरे ॥ ६१३ ॥

केशे तु ना सुवर्णे तु क्लीबलिङ्गं शिलोद्भवम् ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि श्रीवत्साङ्कः पुनः पुमान् ॥ ६१४ ॥

वासुदेवे वृक्षे तु द्वे समासादीनि पूर्ववत् ।
सैन्धवे क्ली शीत[1]शिवं ना तु शालेयसंज्ञके ॥ ६१५ ॥

भेषजे शीतकुम्भस्तु करवीरे नृलिङ्गकः ।
क्ली तु तत्प्रसवेऽत्रापि समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६१६ ॥

शीतपङ्कस्तु ना शीधौ समासादीनि पूर्ववत् ।
शुक्लपत्रस्तु ना कुन्दे तथा कुरवकेऽपि च ॥ ६१७ ॥

पूर्ववत् स्यात् समासादि शुकपत्रः‡ पुनर्द्वयोः ।
एकस्मिन् निर्विषाणां स्याद् द्वादशानां फणाभृताम् ॥ ६१८ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि शुक्ल[2]पुष्पः पुनः पुमान् ।
(कुन्दे कुरवके चापि समासाद्यत्र पूर्ववत्)* ॥ ६१९ ॥

शुक्लापाङ्गो मयूरे द्वे समासादीनि पूर्ववत् ।
शुकनासस्तु ना टुण्टुवृक्षेऽगस्त्याख्यपादपे ॥ ६२० ॥

---

१. 'शि' ङ. पाठः. २. 'क' क. पाठः.

---

‡ 'अजगरः शुकपोत्रो वलाहकः' (पृ. १४९. श्लो. १७) इति तु वैजयन्ती । * 'कुन्दे माध्यः शुक्लपुष्पः' (पृ. ६०. श्लो. १९१) इति, 'शुक्लपुष्पः कुरवकः' (पृ. ५०. श्लो. ६१) इति च वैजयन्ती ।

अत्रापि पूर्ववत् सादि श्रुतकर्मा शनैश्चरे ।
पुमानर्थसमासादि पूर्ववत् तर्कयेदिह ॥ ६२१ ॥
शूर्पकर्णस्तु मातङ्गे द्वे समासादि पूर्ववत् ।
श्रोत्रकान्ता पुनः स्त्री स्याद् वृद्धिसंज्ञकभेषजे ॥ ६२२ ॥
अत्रापि पूर्ववत् साद्यमथो षोडशिका न ना ।
पलमाने द्वये त्वस्य पुन्नपुंसकयोर्भवेत् ॥ ६२३ ॥
समाहारस्तु संक्षेपेऽप्येकत्र करणे च ना ।
समानाहारकादौ तु लिङ्गाद्यं पूर्ववत् स्मरेत् ॥ ६२४ ॥
समाघातस्तु ना युद्धे वधेऽप्यर्थादि पूर्ववत् ।
समाह्वयस्तु ना प्राणिद्यूते नाम्नि च यादवः ॥ ६२५ ॥
युद्धेऽप्याह समासादि पूर्ववन्ना सनातनः ।
विष्णौ विरिञ्चे च त्रिस्तु ज्ञातव्योऽयं सनातने ॥ ६२६ ॥
समापना तु न पुमान् वधे चाप्यवसायने ।
क्लीबलिङ्गं समाप्तौ स्यादथ पुंसि समीरणः ॥ ६२७ ॥
वायौ फणिर्जकाख्ये च स्तम्बेऽप्याहरणे त्वना ।
सरीसृपस्तु द्वे सर्पे तथैवोदरसर्पिषु ॥ ६२८ ॥
संवर्तकस्तु वडवानले ना क्ली तु सीरिणः ।
सीरे संवर्तिका तु स्त्री पद्मिन्या नवपल्लवे ॥ ६२९ ॥
वेष्टितेऽथ द्वादशाहश्राद्धे सम्प्रेषणी स्त्रियाम् ।
सम्यक् तु प्रेषणे क्लीबं तत्प्रयुक्तौ पुनर्न ना ॥ ६३० ॥
सम्प्रेषणा वितर्के तु न ना सम्भावना तथा ।
उत्पादने च सम्माने पात्रस्यान्तश्च मापने(?) ॥ ६३१ ॥
तत्प्रयुक्तौ[२] च विज्ञेयः पुनः सङ्कुसुकः[३] पुमान् ।
श्रद्धाम्नौ[४](?) त्रि तु सङ्कीर्णे व्यक्ताव्यक्तेऽपि चास्थिरे ॥ ६३२ ॥

---

१. 'कन्दा पु' ग. पाठः. २. 'क्ते' क. ग. च. पाठः. ३. 'हु' क. ग. ष. पाठः. ४. 'नौ' क. च. पाठः.

तथापवादशीले[1]ऽथ स्यात् तु सञ्चारिका स्त्रियाम्।
या स्त्री नियुक्ता भूपस्य कथायां द्रविणादिषु ॥ १३३ ॥
महाकार्ये च तस्यां स्याद् दूत्यां च त्रिषु तु स्मृतः।
सञ्चारकः सञ्चरितर्यथ सञ्चारितो द्वयोः ॥ १३४ ॥
दासे सङ्क्रमिते तु त्रिरथ सङ्घातिका स्त्रियाम्।
भरणी सङ्घातकस्तु सङ्घातयितरि त्रिषु ॥ १३५ ॥
संहन्तरि च भूपाले पुनः संयद्वरः पुमान्।
नपुंसकं तु सङ्ग्रामे त्रि तु स्यादभयप्रदे ॥ १३६ ॥
कश्चित् त्वनूप इत्याह स्यात् तु संवासनं[2] नपि।
इत्याहुः कर्मशालायामना तु सहवासने ॥ १३७ ॥
स्त्रियां तु सुखशालायां विद्यात् संवेशनीपदम्।
संवेशनं तु शयने क्लीबं संवेशना न ना ॥ १३८ ॥
सम्मार्जनी स्त्री शोधन्यां स्त्रियां सम्मार्जना पुनः।
संशोधनायां सम्मृष्टौ तथा सङ्कुचितः पुनः ॥ १३९ ॥
हंसे द्वयोरल्पीभूते पुनस्त्रिरथ पावके।
संस्पर्शनो ना चित्ते क्ली क्ली तु सन्निहितं रवेः ॥ १४० ॥
ग्रहणे त्रिः समीपस्थे न तु पुंसि समर्थना।
स्यात् सम्प्रधारणायां च समर्थी[3]करणेऽपि च ॥ १४१ ॥
आक्षिप्तस्य पुनश्चापि स्थापनायामथो नपि।
एलालवङ्गत्वक्पत्रनागकेसरसिल्हकाः ॥ १४२ ॥
तक्कोलागरुकर्पूराः सर्वगन्धमिहाष्टके।
पूर्वत्रेव समासादि सर्वभक्षा पुनः स्त्रियाम् ॥ १४३ ॥
अजायामर्थलिङ्गादि पूर्ववत् स्त्री स्वयंवरा।
पतिंवरायां ना तु स्यात् स्वयंवरणकर्मणि ॥ १४४ ॥

---

१. 'कस्तु' क. च. पाठः. २. 'वननं' ङ. पाठः. ३. 'र्थ' ङ., 'र्थे' ग. पाठः.

अथानीहादिधानुष्कस्थितिभेदेषु पञ्चसु ।
एकस्मिन् स्यात् **समपदं** समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६४५ ॥

सहदेवा स्त्रियां स(त्त्व?त्त्वे) दण्डोत्पल इति श्रुते ।
धर्मपुत्रकनिष्ठे तु ना समासादि पूर्ववत् ॥ ६४६ ॥

समूहनं तु क्लीबं स्यात् संहतीकरणे तथा ।
शरस्य योजने मौर्व्यां स्त्रियां तु स्यात् समूहनी ॥ ६४७ ॥

सम्मार्जन्यामना ण्यन्तसमूह्यर्थे समूहना ।
स्त्रीपुंसयोः **सहचरी** पीतझिण्ट्याख्यझाटके ॥ ६४८ ॥

सहचारिणि तु त्रिः स्यात् **सहसानः** पुनर्द्वयोः ।
मयूरे यजमाने तु त्रिर्द्वेढेऽथ **सकृत्प्रजः** ॥ ६४९ ॥

द्वे सिंहकाकयोर्न्याये पुनः क्लीबं **समञ्जसम्** ।
अजयस्तु त्रिरभ्यस्तेऽप्युचितेऽप्याह ना पुनः ॥ ६५० ॥

स्वप्ने निशात्ययोद्भूते **सद्यःपाको**ऽत्र पूर्ववत् ।
सर्पदंष्ट्री पुनः स्त्रीत्वे वृश्चिकालीति विश्रुते ॥ ६५१ ॥

जानीयादोषधीभेदे समासादीनि पूर्ववत् ।
सर्पराजः पुनः पुंस्त्वे वासुकौ द्वे तु भोगिनाम् ॥ ६५२ ॥

त्रयोदशानां राजीलनाम्नामन्यतमेऽथ ना ।
उदुम्बरद्रुमे नालिकेरे च स्यात् **सदाफलः** ॥ ६५३ ॥

अत्रापि पूर्ववत् सादि पुमांस्तु स्यात् **सदागतिः** ।
वायौ सूर्ये च सादीनि पूर्ववद् ब्रुवते पुनः ॥ ६५४ ॥

सहसानुर्मयूरे च सर्पे चेत्यपरे द्वयोः ।
स्तब्धरोमा पुनर्द्वे स्याद् वराहे सादि पूर्ववत् ॥ ६५५ ॥

सञ्चारी द्वयोर्मत्स्ये समासादीनि पूर्ववत् ।
समवर्ती तु ना वैवस्वते सादीनि पूर्ववत् ॥ ६५६ ॥

सहरक्षा दवाग्नौ ना दैत्यानामपि पावके।
सरक्षसि पुनस्त्रिः स्यात् **सार्वभौमः** पुनः पुमान् ॥ ६५७ ॥
चक्रवर्तिनि कौबेरदिग्गजे विदिते पुनः।
वाच्यलिङ्गाः सार्वभौमा अथ **सालावृको** द्वयोः ॥ ६५८ ॥
श्ववृकक्रोष्टुषु ज्ञेयः **सारमेयः** पुनर्द्वयोः।
शुनके मूषिकायां च समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६५९ ॥
सारस्वतः पुनः पुंसि बैल्वे दण्डे नपि त्वदः।
सत्रयागविशेषेषु सम्बन्धिनि पुनस्त्रिषु ॥ ६६० ॥
स्यात् सरस्वत्सरस्वत्योरथ **सांयात्रिकं** नपि।
प्रभाते पोतवणिजि ना (तु ? थ) **साम्वँत्सर**स्त्रिषु ॥ ६६१ ॥
संवत्सरभवादौ स्याद् विज्ञेयः फलपर्वणोः।
विद्याज्ज्यौतिषिके चैनं कृष्णशालौ पुनः पुमान् ॥ ६६२ ॥
स्त्री तु साम्वँत्सरी श्राद्धे कर्तव्ये वत्सरात्यये।
स्त्री तु **स्वादुरसा** द्राक्षाकाकोलीमदिरासु च ॥ ६६३ ॥
स्वादौ तु स्याद् रसे पुंसि बहुव्रीहौ तु भेद्यवत्।
साधारणं तु सामान्ये त्रिस्तत्रापि यदा स्त्रियाम् ॥ ६६४ ॥
साधारणा साधारणी चेति रूपद्वयं भवेत्।
कवाटबन्धमोक्षार्थकुञ्चिकायां पुनः स्त्रियाम् ॥ ६६५ ॥
साधारणी **स्वादुगन्धा** पुनः स्त्री मधुशिग्रुके।
पूर्ववत् स्यात् समासादि **स्थालीविल**स्तु तण्डुले ॥ ६६६ ॥
पुमान् स्थालीबिलार्हे त्रिः **सितापाङ्गः** पुनर्द्वयोः।
मयूरे पूर्ववत् साद्यमथो पुंसि **सितासितः** ॥ ६६७ ॥
बलभद्रे पुमान् सादि पूर्ववत् स्यात् **सितच्छदः**।
द्वे हंसे पूर्ववत् सादि द्वयोस्तु स्यात् **सितायुधः** ॥ ६६८ ॥

---

१. 'माक्षिका' क. ग. च. पाठः.

एत्थालाह्वये मत्स्यभेदे समासादीनि पूर्ववत् ।
स्थिरजिह्वस्तु मत्स्ये द्वे समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६६९ ॥

स्थिरदंष्ट्रस्तु ना विष्णौ वराहाकृतिधारिणि ।
भुजङ्गमे तु द्वे अत्र समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६७० ॥

सिंहपुच्छी पुनः स्त्रीत्वे पृश्निपर्णीति विश्रुते ।
ज्ञेया स्यादोषधिभेदे माषपर्ण्यां तु यादवः ॥ ६७१ ॥

अत्रापि पूर्ववत् साद्यमथो सिंहमलं नपि ।
†नीलिकासंज्ञलोहे स्यात् समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६७२ ॥

अथ सिद्धरसः पुंसि पारदे भेद्यवत् पुनः ।
रससिद्धे समासार्थलिङ्गान्यत्रापि पूर्ववत् ॥ ६७३ ॥

अथ सिन्धूद्भवं क्लीबे सैन्धवे सादि पूर्ववत् ।
सुब्रह्मण्यस्तु ना स्कन्दे ऋत्विग्भेदे तु नृस्त्रियोः ॥ ६७४ ॥

निगदाख्ययजुर्वेदविशेषे तु स्त्रियामियम् ।
सुब्रह्मण्यात्र सादीनि पूर्ववत् स्यात् सुदर्शनः ॥ ६७५ ॥

पुनः पुंसीक्ष्वाकुवंशप्रभवे क्षत्रियान्तरे ।
शङ्खगस्य सुते विष्णुचक्रे चान्यस्तु तत्रपि ॥ ६७६ ॥

तदप्रमाणमासानां कृतिभिर्हि विरुध्यते ।
क्लीबमेवामरावत्यां स्त्रियां तु स्यात् सुदर्शना ॥ ६७७ ॥

दध्यालीसंज्ञके वल्लीजातिभेदे द्वयोः पुनः ।
गृध्राह्वये पक्षिभेदे समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६७८ ॥

सुचरित्रा पुनः स्त्रीत्वे कुस्तुम्बुर्यामिहापि च ।
पूर्ववत् स्यात् समासादि सुप्रतीकः पुनः पुमान् ॥ ६७९ ॥

ईशानदिग्गजेऽत्रापि पूर्ववत् साद्यथो नपि ।
सुविदत्रं कुटुम्बे च धनलाङ्गलयोरपि ॥ ६८० ॥

---

† 'नीलिकायां तु सरटी निष्ठुरं दारुकण्टकम् । गुरुज्येष्ठं सिंहमलं पञ्चलोहाम्यलोहके' (पृ. ४३. श्लो. २७. २८) इति तु वैजयन्ती ।

शुद्धज्ञाने सुविद्ये त्रिः सुनिषण्णं पुनर्नपि ।
स्वस्तिकादिपदैः ख्याते शाकभेदेऽत्र पूर्ववत् ॥ ६८१ ॥

सुखोदयस्तु ना मद्यभेदे माध्वीकसंज्ञके ।
अपक्वेक्षुरसैः सिद्धे समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६८२ ॥

सुराष्ट्रजा पुनः स्त्रीत्व आढकीसंज्ञभेषजे ।
सौराष्ट्रमृद्विशेषस्तत् समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६८३ ॥

स्त्रियां तु स्यात् सुलवणा गवीथुरिति विश्रुते ।
क्षुद्रधान्यान्तरेऽत्रापि समासादीनि पूर्ववत् ॥ ६८४ ॥

स्थूलनासः पुनर्द्वे स्याद् वराहे सादि पूर्ववत् ।
क्लीबं त्वासनभेदे स्यात् सूचीमुखमिति ध्वनिः ॥ ६८५ ॥

ऊर्ध्वज्ञोर्जानुनोर्बाहू प्रसार्य करयोस्तलौ ।
संहत्य च स्थितिः स स्यात् समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ६८६ ॥

स्पृहायामं (?) पुनः क्लीबे स्यादहस्तु तृणेषु च ।
नर्मदायां पुनः सोमभवा स्त्री सादि पूर्ववत् ॥ ६८७ ॥

सोमयोनिर्द्वयोर्विप्रे सुरे चार्थादि पूर्ववत् ।
सौगन्धिकं तु क्ली पद्मे कल्हारे ध्यामसंज्ञके[1] ॥ ६८८ ॥

गन्धद्रव्ये गन्धकाख्ये धातौ तु स्यात् पुमानसौ ।
सौरभेयस्तु वृषभे ना स्त्री तु सुरभावियम्[2] ॥ ६८९ ॥

सौरभे(यं?यी) प्रसिद्धे तु धातुभेदे नपुंसकम् ।
हरितालं स्त्रियां तु स्याद् दूर्वायां हरितालयसौ ॥ ६९० ॥

हलिप्रिया सुरायां स्त्री कदम्बाख्ये तु पादपे ।
ना पूर्ववत् समासादि हस्तिचारः पुनः पुमान् ॥ ६९१ ॥

शरभाभे गजत्रासहेतौ यन्त्रेऽत्र पूर्ववत् ।
हस्तिकर्णस्तु ना शस्त्रत्राणार्थफलकान्तरे ॥ ६९२ ॥

---

१. 'श्याम पु' क. च. पाठः. २. 'यां तु पु' ग. पाठः.

ज्ञेयः कम्बलभेदे च रोचकाख्येऽत्र पूर्ववत् ।
ना तु हस्तिनखः पुर्या द्वारकूटेऽत्र पूर्ववत् ॥ ६९३ ॥
हर्षयित्नुः पुना रङ्गोपजीविन्यनुवर्तके ।
प्रियंवदे च त्रिः क्ली तु हिरण्येऽथ हिरण्मयम् ॥ ६९४ ॥
पर्वतादुत्तरे वर्षे (त्रेः[1]इवे)ताख्या(त्) क्ली त्रिषु त्वदः ।
सौवर्णे हृद्यगन्धस्तु पुमान् स्यात् सूक्ष्मजीरके ॥ ६९५ ॥
हृद्यस्येव तु यस्य स्याद् गन्धस्तस्मिंस्त्रिषु स्मृतः ।
हेमपुष्पः पुनः पुंसि चम्पकद्रौ स्त्रियां पुनः ॥ ६९६ ॥
पीतायां यूथिकायां स्याद्धेमपुष्प्यत्र पूर्ववत् ।
हेमकुड्यं पुनः क्लीबे द्वीपभेदेऽम्बुधीकृते ॥ ६९७ ॥
खाते भारतवर्षस्य प्रदेशे सगरैः स्थिते ।
अत्रापि पूर्ववत् साद्यमथो हैमवती स्त्रियाम् ॥ ६९८ ॥
पार्वत्यामपि गङ्गायां हरीतक्यां वचान्तरे ।
शुक्ले स्यादोषधीभेदे स्वर्णक्षीरीति विश्रुते ॥ ६९९ ॥
क्ली तु हैमवतं वर्षे भारते भेद्यवत् पुनः ।
हिमवद्गिरिसम्बन्धिमात्रे काण्डमपूर्यत ॥ ७०० ॥

इति चतुरक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

चतुरक्षरकाण्डः समाप्तः ।

---

1. 'श्या' ग. पाठः.

अथ पञ्चाक्षरकाण्डः ।

स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथ पञ्चाक्षरे स्त्रीणामध्यायो वर्ण्यतेऽधुना ।
अङ्गारवल्ली भार्ङ्गीति प्रसिद्धे भेषजान्तरे ॥ १ ॥

करञ्जानां च भेदेषु क्वचिद् भेदेऽर्धजाह्नवी ।
कावेर्यामर्धगङ्गायामथ स्यादुपकुञ्चिका ॥ २ ॥

सूक्ष्मैलायां च कृष्णे च जीरकेऽथोपजिह्विका ।
जिह्वारोगान्तरे वम्रयामप्यथो काचमालिका ॥ ३ ॥

मद्ये च काचशब्दार्थमालिकायां च वर्ण्यते ।
गोरक्षजम्बूर्गोधूमधान्ये गोरक्षतण्डुले ॥ ४ ॥

गोरक्षतण्डुलो नागवलासंज्ञं हि भेषजम् ।
चिलीमलिका त(डन? डिति) * खद्योते कण्ठभूषणे ॥ ५ ॥

अथ नक्षत्रमाला स्याद्धस्तिमस्तकभूषणे ।
स्थासकाख्ये तथा सप्तविंशत्या मौक्तिकैः कृते ॥ ६ ॥

एकयष्टौ हारभेदे नक्षत्राणां तथावलौ ।
अथ स्यान्मालिकायां च नवायां नवमालिका ॥ ७ ॥

पुष्पवल्लीविशेषे च सप्तलानाम्न्यथो भुवि ।
नरेन्द्रपत्नी पत्न्यां च राज्ञोऽथ मातृषायणी ॥ ८ ॥

शोफ[1]ध्न्यामात्मगुप्तायां शोफ[2]घ्नी स्यात् पुनर्नवा[3] ।
अत्र स्यात् पुरुषगतिः सेतुषानाम्नि[4] सामनि ॥ ९ ॥

---

१. 'र्णे' ग. पाठः. २. 'धन्वामा' ग. पाठः. ३. 'धनी स्या' ग. पाठः. ४. 'म' क. ग. च. पाठः.

---

* 'चिलमीलिका तु कण्ठीभेदे खद्योतविद्युतोः' इति तु मेदिनी । 'चिलिमीलिकातसी स्यात् खद्योते कण्ठभूषणे चापि' (पृ. २७२. श्लो. १२) इति वैजयन्ती च ।

महमस्मीत्यृगुत्पन्ने पुरुषस्य गतावपि ।
अथ योजनगन्धा स्याज्ज्ञानक्यां व्यासमातरि ॥ १० ॥
कस्तूर्यां चाथ कथिता कविभिर्वरवर्णिनी ।
वरस्त्रियां हरिद्रायामथ स्याच्छकुलादनी ॥ ११ ॥
रोहिण्यां तोयपिप्पल्यां रोहिणी कटुरोहिणी ।
इति प्रसिद्धं भैषज्यं स्याच्छ्वेतसुरसा त्वियम् ॥ १२ ॥
(भवेत् सु)गन्धौ तुलसीसंज्ञके च कठिञ्जरे ।
सितशेफालिकायामप्यथो दूर्त्यां शिरःस्रजि ॥ १३ ॥
भवेत् सुरतताली‌ति शब्दोऽध्यायोऽप्यपूर्ययम् ॥ १३½ ॥

इति पञ्चाक्षरकाण्डे स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथ पञ्चाक्षरकाण्डे पुल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ पञ्चाक्षरनरा अभिनिष्ठान इत्यमुम् ।
विद्याद् विसर्जनीये च वर्णमात्रेऽप्यथोभयोः ॥ १ ॥
उत्साहेऽध्यवसायः *स्या+++++++रः ।
सव्वँत्सर इति ह्येके तद्भेद इति चापरे ॥ २ ॥
अस्थिसङ्घात इत्येष समूहेऽस्थ्नां लतान्तरे ।
अस्थिमानिति विख्यातेऽप्यथ स्यादाशुशुक्षणिः ॥ ३ ॥
पावके भास्करे च स्यादथोपवसथध्वनिः ।
ग्रामोपवासयोः कव्यवाहनस्त्वग्निमात्रके ॥ ४ ॥

---

* 'स्यान्निश्चयेऽथानुवत्सरः' इति पाठः स्यात् ।

पितॄणामपि वह्नौ स्यादथ स्यात् करपल्लवः ।
बाहौ किसलयाकारपाणौ चाथ महेश्वरे ॥ ५ ॥

खण्डे च परशौ खण्डपरशुः स्यात् तु केतके ।
आम्रे चामरपुष्पः स्यात् काशे च ज्योतिषांपतिः ॥ ६ ॥

अर्के चन्द्रेऽप्यथ तुलापुरुषः स्याद् व्रतान्तरे ।
पिण्याकाचामतक्राम्बुसक्तूनां भोजनात् क्रमात् ॥ ७ ॥

एकैकस्य त्र्यहं यत् स्यात् तुलायाः पुरुषे तथा ।
दशनोच्छिष्ट उच्छ्वासे चुम्बने दशनच्छदे ॥ ८ ॥

भ्रातुर्मृतस्य जायायां संसक्ते दिधिषूपतिः ।
पुनर्भ्वश्च धवेऽथ स्याद् वरुणस्य फले तथा ॥ ९ ॥

धूलीकदम्बोऽपि तरुविशेषे नीपसंज्ञके ।
स्यान्नागवारिकस्त्वेष गणस्थे हस्तिपालके ॥ १० ॥

परिवत्सरशब्दस्तु कैश्चित् सम्वँत्सरे मतः ।
अन्यैस्तु तद्विशेषेऽथ तक्रेऽपि परमे रसे ॥ ११ ॥

विज्ञेयः परमरसः स्यात् तु पर्यनुयोगवाक् ।
अनुयोगेऽप्युपालम्भेऽप्यथ वह्नौ पुरन्दरे ॥ १२ ॥

प्राचीनबर्हिः शम्भौ तु शक्रे स्यान्मेघवाहनः ।
यक्षकर्दम इत्येष यक्षाणामपि कर्दमे ॥ १३ ॥

कर्पूरागरुकस्तूरीतक्कोलैः साधितेऽपि च ।
गन्धयुक्तिविशेषेऽन्ये कुङ्कुमं चात्र युञ्जते ॥ १४ ॥

उत्कण्ठे रणरणको वियोगे त्वाह सज्जनः ।
मदनेऽमरदत्तोऽमुमाचष्टे शब्दवित्तमः ॥ १५ ॥

शीतचम्पकशब्दोऽयं दीपदर्पणयोर्मतः[1] ।
अथ स्यात् सर्वसन्नाहः सन्नद्धौ सर्ववर्मिणाम् ॥ १६ ॥

---

१. 'योः स्मृतः' ग. पाठः.

सर्वात्मन्यप्यथ स्वादुकण्टकः स्याद् विकङ्कते ।
कोल्यां च गोक्षुरे चापि स्यादथो हव्यवाहनः ॥ १७ ॥
भवेदाहवनीयाग्नौ देवाग्नावग्निमात्रके ।
हिङ्गुनिर्यासशब्दोऽयं निम्बे हिङ्गुरसेऽपि च ॥ १८ ॥
हिरण्यबाहुः शोणाख्यनदे विषमलोचने ॥ १८½ ॥

इति पञ्चाक्षरकाण्डे पुल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ पञ्चाक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथ पञ्चाक्षरनपामध्यायो रचयिष्यते ।
अनुनार्थनशब्दोऽयं याच्ञादिषु चतुर्ष्वपि ॥ १ ॥
अथातिसर्जनं दाने (वधे)* चाथापवर्जनम् ।
परित्यागे च दाने चाप्यथावहननध्वनिः ॥ २ ॥
मुसले चावघाते चाप्यथावतरणध्वनिः ।
अवतीर्णौ च भूतादिग्रहे निवसनाञ्चले ॥ ३ ॥
अभिसन्धानशब्दोऽयं शख्येऽप्यभिसन्धिके ।
उपसर्जनमित्येतद् यत् स्यात् प्रथमयोदितम् ॥ ४ ॥
समासशास्त्रे तत्र स्यादप्रधानेऽपि तत् तथा ।
उपसृष्टौ तथाह्याह निदाने षोडशिस्तवे ॥ ५ ॥
स्यादुपस्पर्शनं स्पर्शे स्नानाचमनयोरपि ।
उपवर्तनमित्येतदश्वानां लुठने क्षितौ ॥ ६ ॥

---

१. 'वर्णयि' ग. पाठः. २. 'थितश' ग. पाठः.

---

* 'अथातिसर्जनं दाने वधेऽपि च नपुंसकम्' इति मेदिनी ।

राष्ट्रेऽप्यथोपयमनं विवाहे स्वीकृतावपि।
कालानुसार्यं शैलेये जावकाख्ये विलेपने ॥ ७ ॥

केशवायुधमित्येतत् केशवस्यायुधे तथा।
रथचक्रेऽप्यथ ज्ञेयं **ग्रामणीकुलमित्यदः** ॥ ८ ॥

क्षुद्रद्वीपा हि बहवः सगरैः सागरीकृते।
भागे भारतवर्षस्य तेषामन्यतमे तथा ॥ ९ ॥

ग्रामण्यां च कुलेऽथ स्याद् **गुणसामान्यमित्यदः**।
साङ्ख्यतत्त्वे प्रधानाख्ये गुणशब्दार्थवस्तुनः ॥ १० ॥

समानत्वेऽप्यथो पत्रे तमालाख्यमहीरुहः।
तमालपत्रं भस्मादिरचिते च विशेषके ॥ ११ ॥

दुग्धाग्रे **दुग्धतालीयं** स्यात् फेनेऽपि च दुग्धजे।
धनधारणमित्येतत् स्वापतेयस्य धारणे ॥ १२ ॥

व्यवहारप्रवृत्तानां लेख्यभेदेऽप्यथो भवेत्।
नगभूषणमित्येतन्[1]नगानां भूषणेऽपि च ॥ १३ ॥

हरितालेऽप्यथ ज्ञेयं नियमे **परिभाषणम्**।
निन्दात्मकेऽप्युपालम्भे स्यादालापेऽप्यथो भवेत् ॥ १४ ॥

परिवेषणशब्दोऽयं भोजनायां च वेष्टने।
पादबन्धनशब्दस्तु बन्धने पादवस्तुनः ॥ १५ ॥

स्याच्च जीवधनाभिख्ये गोमहिष्यादिवस्तुनि।
मणिसोपानशब्दोऽयं सोपाने मणिनिर्मिते ॥ १६ ॥

चाटुकार इति ख्यातेऽप्येकवल्लया समे कृते।
सौवर्णै[2]र्गुडकैर्विद्यादलङ्कारान्तरेऽ(थ?पि) तत् ॥ १७ ॥

---

१. 'भा' ग. च. पाठः. २. 'र्णैः कलशैर्वै' ङ. पाठः.

मुखभूषणमित्येतत् स्याल्लोहे वङ्गसंज्ञके ।
मुखस्य भूषणे चाथ रसकेसरमित्यदः ॥ १८ ॥
वेधके वकुले नागपुष्पेऽथ वरचन्दनम् ।
देवदारुणि कालेयेऽप्यथो (या)तिभयप्रदा ॥ १९ ॥
* + + + + + + + स्याद् वीराशंसनमित्यदः ।
आशंसने च वीरस्य समुद्धरणवाक् पुनः ॥ २० ॥
वान्तान्नेऽप्युन्नये चेत्यथमध्यायो गतवानयम् ॥ २०½ ॥

इति पञ्चाक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथ पञ्चाक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथाभिधेयलिङ्गा ये शब्दाः पञ्चाक्षराः स्मृताः ।
तेषां समेषामध्यायः स्पष्टं प्रस्तूयतेऽधुना ॥ १ ॥
अनेलमूकः स्यादन्धे वक्तुं श्रोतुमशिक्षिते ।
श्रुतिवर्जित इत्येके शठे चार्थौदनादिषु ॥ २ ॥
सुसंस्कृतेषु पर्याप्ते प्रमितप्राप्तयोरपि ।
उपसम्पन्नशब्दोऽयं तथाथोद्यनीयवाक् ॥ ३ ॥
यागान्तकर्मभेदेऽपि तद्योगादहरादिषु ।
कथाप्रसङ्गस्तु विषवैद्ये वाताधिकेऽपि च ॥ ४ ॥
अथ प्रवचनीयं स्यात् प्रवक्तव्ये प्रवक्तरि ।
स्यात् पर्यवसितं लब्धे विरतिं प्राप्तवत्यपि ॥ ५ ॥

---

१. 'द' क. ग. पाठः. २. 'त' ग. पाठः.

---

* 'तस्यामाजेः पृथिव्याम्' इति स्यात् । 'वीराशंसनमाजेर्भूः' (पृ. १२१. श्लो. २०६) इति वैजयन्ती ।

बहुलीकृतमित्येतन्नीते बहुलतामपि ।
पूतधान्येऽप्यथो शौन्यांद(सि?नि)कस्तस्करे तथा ॥ ६ ॥
औत्थितंताशनिके चायमित्यध्यायः समाप्तवान् ॥ ६३ ॥

इति पञ्चाक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथ पञ्चाक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

अथ पञ्चाक्षराः शब्दा नानालिङ्गाश्च ये मताः ।
तेषां समेषामध्यायः स्फुटः प्रस्तूयतेऽधुना ॥ १ ॥
अथापराजितः पुंसि हरे विष्णौ स्त्रियां पुनः ।
ब्रह्मणो ब्रह्मलोकस्थपुरे छान्दोग्यकीर्तिते ॥ २ ॥
विद्यादसनपर्याख्यक्षुद्रवृक्षे लतान्तरे ।
गिरिकर्णीसमाख्ये स्यादीशानदिशि च त्रि तु ॥ ३ ॥
अजिते राजितं यस्मादपेतं तत्र यस्य च ।
गर्हितं राजितं तत्र राजिते गर्हितेऽथ नप् ॥ ४ ॥
गर्हिते राजने स्यादित्यथ स्यादमृतोद्भवम् ।
लशुने क्ली त्रिषु त्वेतत् सर्वस्मिन् स्यात् सुधोद्भवे ॥ ५ ॥
अष्टमङ्गलशब्दो द्वे घोटभेदेऽस्य लक्षणम् ।
†पुच्छोरःखुरकेशास्यैः सितैः स्यादष्टमङ्गलः ॥ ६ ॥
इति तक्षागमख्याते पूर्णकुम्भादिके नपुम् ।
द्विगौ तु प्राप्तलिङ्गं स्यात् समासेऽथावरोहकः ॥ ७ ॥

---

१. 'भ्यांसदितस्त' ग. पाठः. २. 'श्थि' क. पाठः.

---

† 'पुच्छोरःखुरकोशास्यैः सितैः स्यादष्टमङ्गलः' (पृ. १११. श्लो. १३) इति तु वैजयन्ती ।

कृष्णशाली पुमांस्त्रिस्तु यत्रकाप्यवरोदरि ।
अथाप्रतिरथो ज्ञेय ऋषिभेदे नृलिङ्गकः ॥ ८ ॥

'आशुश्शिशान'इत्यादिसूक्ते तु स्यान्नपुंसकम् ।
यस्य प्रतिरथो नास्ति तत्र त्रिष्वेष कीर्तितः ॥ ९ ॥

स्त्री त्ववक्षेपणी घोट(रु : कु)*शायां भर्त्सने पुनः ।
क्लीबेऽवक्षेपणं क्लीबं त्ववदारणमित्यदः ॥ १० ॥

खनित्रे भेदने तु स्यात् स्त्री च नप् चावदारणा ।
अथाधिकरणं द्रव्य आधारेऽधिकृतौ च नप् ॥ ११ ॥

अधिके तु रणे न स्त्री बहुव्रीहौ तु भेद्यवत् ।
अधिरोहणमारोहे क्ली स्त्रियां त्वधिरोहणी ॥ १२ ॥

निःश्रेण्यामथ पाठाख्यलताजात्यन्तरे स्त्रियाम् ।
अविद्धकर्णी त्रिषु तु यस्य विद्धौ न कर्णकौ ॥ १३ ॥

अपेतो वारणो यस्मात् तस्मिंस्त्रिष्वपवारणः ।
न नापवारणान्तर्धौ स्त्रीलिङ्गे त्वभिसारिका ॥ १४ ॥

कान्तार्थिनी स्त्री या याति सङ्केतं तत्र सा त्रिषु ।
अभिगन्तरि पुल्लिङ्गे त्वङ्गनाप्रिय इत्ययम् ॥ १५ ॥

आम्रवृक्षेऽङ्गनानां तु प्रिये त्रिर्यस्य चाङ्गनाः ।
प्रियास्तत्राब्धिमण्डूकी पुनः स्त्री शुक्तिसंज्ञके ॥ १६ ॥

सामुद्रजन्तौ सामुद्रदर्दुरे तु द्वयोरसौ ।
स्त्री त्वधिश्रयणी चुल्यां चुल्यामारोपणे पुनः ॥ १७ ॥

क्लीबेऽधिश्रयणं पक्तुं स्थाल्यादेरथ नो पुमान् ।
संस्कारे गन्धमाल्याद्यैः पटादेरधिवासना ॥ १८ ॥
निवासनेऽप्यथारिष्टनेमिर्विष्णौ पुमांस्त्रि तु ।
अरिष्टा यस्य नेमिः स्यात् तत्राग्रेदिधिषूः पुनः ॥ १९ ॥

---

* 'वल्गावक्षेपणी कुशा' (पृ. ११३. श्लो. ११४) इति वैजयन्ती ।

या ज्येष्ठायामनूढायामूढा तस्यां स्त्रियां स्त्रियाम्।
ना तु भ्रातुः प्रमीतस्य जायया रमतेऽनुजः॥ २०॥

यस्तस्मिन्नमुमेवास्मिन्नर्थे ह्रस्वान्तमप्यवक्।
अग्रेदिधिपुरित्येष पठितोऽर्थान्तरे परैः॥ २१॥

यथा पुनर्भूर्द्विर्व्यूढा सैव यस्य कुटुम्बिनी।
स स्याद् द्विजोऽग्रेदिधिपुरित्यथान्तावसायिवाक्॥ २२॥

द्वयोर्निषाद्यां चण्डालाज्जाते जात्यन्तरे नृणाम्।
सिंहस्तु नापिते प्राह चण्डाले प्राह शाश्वतः॥ २३॥

अथासुतीवलः पुंसि विज्ञेयः सोमयाजिनि।
भेद्यलिङ्गस्तु विज्ञेयः कल्यापाले मनीषिभिः॥ २४॥

अथाशितो येन भवेत् करणेनौदनादिना।
स्यादाशितम्भवं तत्र त्रिर्भावे त्वाशितस्य हि॥ २५॥

अबाधितानां भावोक्तकृत + + + + + + (?)।
इदं चोदाहरच्छण्डं स्वशास्त्रे शाकटायनः॥ २६॥

वैजयन्त्यां तु पुंस्युक्तं तन्मूलं चिन्त्यतां बुधैः।
स्यादाग्रहायणी स्त्रीत्वे मृगशीर्षाख्यतारके॥ २७॥

तद्युक्ते कालमात्रे च पौर्णमास्यामपि क्वचित्।
मार्गशीर्षीति यस्य स्यात् समाख्या भेद्यवत् पुनः॥ २८॥

कालयोरेतयोर्जाते भवे चा* + + + + +।
(आप)न्नसत्त्वा तु स्त्रीत्वे गर्भिण्यामथ स त्रिषु॥ २९॥

प्राप्तसत्त्वे विपन्नं च सत्त्वं यस्यास्ति तत्र च।
पुंस्याग्निमारुतोऽगस्त्यमुनौ त्रिषु तु देवता॥ ३०॥

---

१. 'न्या' ग. पाठः.

---

* 'चार्थादि पूर्ववत्' इति स्यात्।

यस्यामामेरुतौ तत्र द्वे तु स्यादीश्वरप्रियः ।
तित्तिर्याख्ये पक्षिभेदे त्रिषु त्वीश्वरवल्लभे ॥ ३१ ॥

अथोपकारिका स्त्रीत्वे राजावासेऽथ सा त्रिषु ।
उपकारक इत्येष उपकर्तर्यथ द्रुमे ॥ ३२ ॥

उल्लेखनीयं कतकसंज्ञेऽथो भेद्यलिङ्गकम् ।
उल्लेखितव्येऽथ ब्रह्मचारिभेदे नृलिङ्गकः ॥ ३३ ॥

उपकुर्वाण इत्येष त्रि तु स्यादुपकर्तरि ।
स्यात् पुनर्हरिमन्थाख्यमुद्गजात्यन्तरे पुमान् ॥ ३४ ॥

ऊर्ध्वरूपक इत्येष यस्योर्ध्वं रूपमस्ति हि ।
तत्र त्रिः परवल्लिङ्गं षष्ठीतत्पुरुषादिषु ॥ ३५ ॥

बलभद्रे कुबेरे चाप्येककुण्डल इत्ययम् ।
पुंसि त्रिषु तु यस्यैकं कुण्डलं तत्र नर् पुनः ॥ ३६ ॥

औपरिष्टकमित्येतत् कामशास्त्रेषु विश्रुते ।
क्रियाभेदे त्रिषु त्वेतदूर्ध्वजे प्राह सज्जनः ॥ ३७ ॥

कमलच्छदशब्दोऽयं कमलस्यच्छदे पुमान् ।
द्वे कङ्काख्यखगेऽथो ना नारदे कलहप्रियः ॥ ३८ ॥

त्रिलिङ्गस्तु प्रियो यस्य कलहस्तत्र वस्तुनि ।
स्यात् कण्टकिफलः[२] पुंसि पनसे गोक्षुरेऽपि च ॥ ३९ ॥

त्रि तु स्यात् तत्र यस्यापि फलं कण्टकवद् भवेत् ।
कलशोदक इत्येष पुमानम्लानसंज्ञिनः ॥ ४० ॥

स्तम्बस्य भेदे स्याच्छोणपुष्पे झाटाकृतावथ ।
कलशस्थजले क्लीबमथ ना कर्णपूरणः ॥ ४१ ॥

गुस्तके क्ली तु कर्णस्य पूर्तौ पूरयतेः पुनः ।
अर्थे न ना भवेत् कर्णपूरणाथो नृलिङ्गकः ॥ ४२ ॥

---

१. 'मा' क. च. पाठः. २. 'की' ग. पाठः.

कृतवेधनशब्दोऽयं कोशातक्याह्वयस्य हि ।
लताजातिप्रभेदस्य भेदे पृथुफले तथा ॥ ४३ ॥

अन्यस्मिन्नपि च स्वल्पफलभेदे त्रिषु त्वयम् ।
कृतो यस्य व्यधस्तत्र येन वात्राप्यथ स्त्रियाम् ॥ ४४ ॥

स्यात् **केशवानुजा** दुर्गादेव्यां त्रिषु तु केशवः ।
यस्यानुजस्तत्र ये तु कनिष्ठाः केशवस्य हि ॥ ४५ ॥

तत्र द्वयोरथ पुमान् **केशवप्रिय** इत्ययम् ।
वेङ्कटाख्यगिरौ त्रिस्तु केशवो यस्य वल्लभः ॥ ४६ ॥

वल्लभे केशवस्यापि स्यात् तु द्वे **गद्गदस्वरः** ।
महिषे त्रि तु यस्यास्ति तत्र स्याद् गद्गदः स्वरः ॥ ४७ ॥

गन्धमादनशब्दस्तु नृनपोः पर्वतान्तरे ।
रामायणप्रसिद्धे च क्वचित् स्यात् कपिकुञ्जरे ॥ ४८ ॥

द्वयोस्तु **गात्रसङ्कोची** जाहकाख्येषु जन्तुषु ।
गात्रं सङ्कोचयेद् यश्च तच्छीलस्तत्र स त्रिषु ॥ ४९ ॥

द्वयोस्तु **गृहबलिभुग्** वायसे चटकेऽपि च ।
चन्द्रिकाप्रिय इत्येष चकोराख्यखगे द्वयोः ॥ ५० ॥

यस्येष्टा चन्द्रिका तत्र त्रिरथो **चतुरङ्गुलः** ।
पुमानारग्वधे मानविशेषे †शरसंज्ञके ॥ ५१ ॥

त्रिस्तु तद्वत्यथ स्त्री स्यात् पादपे **जघनेफला** ।
काकोदुम्बरिकासंज्ञे पनसे तु पुमानथ ॥ ५२ ॥

पुनर्नवायां स्त्री **जीवबोधनी** नपुंस्त्रियोः पुनः ।
जीवस्य ज्ञापने जीवबोधनावगतौ पुनः ॥ ५३ ॥

क्लीबे यवनिकायां तु स्यात् **तिरस्कारिणी**[1] स्त्रियाम् ।
क्ली छादनेऽथ ना **दन्तधावनः** खदिरद्रुमे ॥ ५४ ॥

---

१. 'र' ग. पाठः.

---

† 'सम' इति स्यात् । तथा च वैजयन्ती । 'अङ्गुलोऽस्त्री यवा अष्टौ समस्तु चतुरङ्गुलः' (पृ. ३९. श्लो. ५२) इति ।

अरिमेदे करञ्जे च क्ली तु दन्तस्य शोधने ।
दन्तकाष्ठेऽप्यथो हस्तिवातिङ्गिन इति श्रुते ॥ ९५ ॥
वातिङ्गिनप्रभेदे स्यात् स्त्रीलिङ्गा दद्रुनाशनी ।
दद्रूणांस्तु नाशने दद्रुनाशना स्त्रीनपोरथ ॥ ९६ ॥
ना देहमर्दनो व्याधौ क्ली तु देहस्य मर्दने ।
देवदुन्दुभिशब्दोऽयं पुलिङ्गः स्यात् पुरन्दरे ॥ ९७ ॥
स्त्री तु तीक्ष्णार्जके कृष्णवचायां चाथ ना हरे ।
नन्दिवर्धनशब्दोऽयं सोमवंशसमुद्भवे ॥ ९८ ॥
नृपभेदे पञ्चदश्यां (त्रि) तु हर्षस्य वर्धके ।
वृद्धौ नन्देः क्ली (पुमांस्तु) मयूरे नर्तनप्रियः ॥ ९९ ॥
त्रिस्तु नृत्तप्रियेऽथ द्वे वर्ण्यते नखरायुधः ।
मार्जारे भेद्यवत् तु स्याद् यस्य स्यान्नखमायुधम् ॥ ६० ॥
नक्षत्रनेमिस्तु स्त्री स्याद् रेवत्यां नेन्दुशार्ङ्गिणोः ।
स्त्रीनपुंसकयोर्दाने ज्ञापने प्रतिपादना ॥ ६१ ॥
वधे विकीर्णीकरणे[1] स्त्रीनपोः प्रविसारणा ।
स्त्रीनपुंसकयोर्भेदे युद्धे क्ली प्रविदारणा ॥ ६२ ॥
अथ पञ्चसुगन्धं क्ली समाहारद्विगौ कृते ।
पूगकर्पूरतक्कोलजातीफललवङ्गके ॥ ६३ ॥
यस्य पञ्च सुगन्धाः स्युस्तत्र स्याद् वाच्यलिङ्गकम् ।
परिचारकशब्दोऽयं दासे द्वे भेद्यवत् पुनः ॥ ६४ ॥
शुश्रूषकजनेऽथ स्त्री नियुक्तायां नृपास्त्रियाम् ।
स्रग्भूषणादिष्वर्थेषु विज्ञेया परिचारिका ॥ ६५ ॥
परित्यागे वधे च स्त्रीनपोः स्यात् परिवर्जना ।
शत्रौ ना प्रत्यवस्थानः परिस्पर्धिजने त्रिषु ॥ ६६ ॥

---

१. 'र्णे' क. पाठः.

(उपान)हि स्त्रियां **पादरक्षणी** वल्यङ्घ्रिरक्षणे ।
स्त्री तु मङ्गलवाद्यस्य निर्घोषे **प्रियवादिका** ॥ ६७ ॥
प्रियस्य वक्तरि त्रि स्यादथ स्त्री **पीततण्डुला** ।
कङ्गुधान्ये त्रिषु पुनः पीतो यस्यास्ति तण्डुलः ॥ ६८ ॥
पुष्टिवर्धनशब्दोऽयं चाषाख्यविहगे द्वयोः ।
त्रि तु (वर्धन)के पुष्टेरन्यच्चेदृशमूह्यताम् ॥ ६९ ॥
पुरुषव्याघ्रशब्दोऽयं गृध्राख्यविहगे द्वयोः ।
पुमांस्तु पुरुषश्रेष्ठे पुमांस्तु **पृथिवीपतिः** ॥ ७० ॥
यमे भौमे त्रि तु क्ष्मापे तालीसंज्ञे तु पादपे ।
स्त्रियां स्यात् **फलपाकान्ता** त्रि तु व्रीहियवादिषु ॥ ७१ ॥
मुद्गमाषतिलाद्येषु फलपाकविनाशिषु ।
अथ चापप्रभेदे स्यान्नब्लिङ्गं **विम्बिसारकम्** ॥ ७२ ॥
बाणभेदे तु विज्ञेयो ना द्वापञ्चाशदङ्गुले ।
नाट्योक्तौ युवराजे स्यात् पुल्लिङ्गो **भर्तृदारकः** ॥ ७३ ॥
राजपुत्र्यां तु नाट्योक्तौ स्त्रीलिङ्गा भर्तृदारिका ।
टुण्डुवृक्षे तु **मण्डूकपर्णः** पुंसि स्त्रियां पुनः ॥ ७४ ॥
मण्डूकपर्णी भण्डीरीसंज्ञवल्ल्यां द्वयोः पुनः ।
महाशकुन उलूके महत्यपि विहङ्गमे ॥ ७५ ॥
*अजोपचारकुशले पुंसि स्यान्**मलहारकः** ।
मलस्य हर्तरि त्रि स्यादथ ना **मधुरस्वनः** ॥ ७६ ॥
शङ्खे त्रिषु तु यस्यास्ति तत्रार्थे मधुरः स्वनः ।
निर्यूहेऽपाश्रये च क्ली **मत्तवारण**मित्यदः ॥ ७७ ॥
ना तु मत्तगजे ना तु चतुष्कीसंज्ञके कृते ।
वाससा विद्धि **मशकहरीं** मशककुन्धये ॥ ७८ ॥

---

* 'गजोपचारकुशलो वाहिको मलहारकः' (पृ. १११. श्लो. ८७) इति तु वैजयन्ती ।

मशकं क्षिपतेऽन्यो यस्तत्र त्रि स्यादथ त्रिपु ।
तत्र **मन्दविसर्पी** स्याद् यः शनैस्सृप्तिशीलकः ॥ ७९ ॥
†(शिरः)क्रिमौ तु यूकाख्ये स्त्रियां मन्दविसर्पिणी ।
स्त्रियां तु **मलवद्वासा** उदक्यायां त्रिपु त्वसौ ॥ ८० ॥
मलिनं यस्य वस्त्रं स्यात् तत्र तत्पुरुषे तु नप् ।
ना तु **मातुलपुत्रः** स्याद् धुर्धूरस्य फले तथा ॥ ८१ ॥
मातुलस्य त्वपत्ये द्वे ना तु स्यान्मुनिसेवितः ।
नीवारे यस्तु मुनिभिः सेवितस्तत्र स त्रिपु ॥ ८२ ॥
मुखमण्डनशब्दोऽयं तिलकाख्यतरौ पुमान् ।
मुखस्य भूषणे क्लीबं वर्ण्यते येन वस्तुना ॥ ८३ ॥
मुखं तत्र त्रिपु स्त्री तु विज्ञेया **मुक्तबन्धना** ।
मल्लिकायां बहुव्रीहौ त्वेतत् स्याद् मेयलिङ्गकम् ॥ ८४ ॥
मूर्धाभिषिक्तो ना राज्ञि क्षत्रिये तु द्वयोस्त्रि तु ।
प्रधाने वैजयन्त्यां तु प्रभाविति समीरितम् ॥ ८५ ॥
मूर्धावसिक्तो द्वे विप्रात् क्षत्रियाजे त्रिपु त्वयम् ।
योऽवसिक्तो भवेन्मूर्ध्नि तत्राथ **मृदुकण्टकः** ॥ ८६ ॥
मत्स्ये पाठीनसंज्ञे द्वे त्रि तु यस्यास्ति कण्टकः ।
मृदुस्तत्राथ रुद्रस्य नाम्नि ना भूमिकां गते ॥ ८७ ॥
रङ्गावतारी त्रिपु तु नटेऽथो **रात्रिजागरः** ।
शुनि द्वे त्रि तु जागर्ति रात्रौ योऽत्राथ न स्त्रियाम् ॥ ८८ ॥
अर्वत्या वदने क्लीबलिङ्गं तु स्याद् रसातले ।
वडवामुखशब्दोऽयं पुंलिङ्गस्त्वौर्वपावके ॥ ८९ ॥
वरचन्दनमस्त्री स्याद् देवदारुमहीरुहे ।
कालेये चन्दने चापि वरेऽथो **वामलोचना** ॥ ९० ॥

---

† 'यूकस्तु शिरसि क्रिमिः' (पृ. १५१. श्लो. ३८) इति वैजयन्ती ।

स्त्री स्त्रीभेदे त्रि तु बहुव्रीहौ क्ली कर्मधारये ।
विलेपनीया स्त्रीलिङ्गा चारुभूषणयोषिति ॥ ९१ ॥
क्ली तु (दा?धा)तावथो **वृद्धदारकः** पुंसि भेषजे ।
छगलान्त्रीसमाख्ये त्रिः पुनर्वृद्धस्य भेदके ॥ ९२ ॥
जीर्णभार्येऽप्यथो **वृद्धावस्कन्दी** ना पुरन्दरे ।
यस्तु वृद्धानवस्कन्देत् तच्छीलस्तत्र स त्रिषु ॥ ९३ ॥
गन्धद्रव्ये तु कस्तूर्यामस्त्री स्याच्छितिचन्दनम् ।
शितौ च चन्दने **शूलनाशकं** तु नपुंसकम् ॥ ९४ ॥
सौवर्चलाख्यलवणे त्रि तु शूलस्य नाशके ।
षष्टिहायनशब्दोऽयं गजे स्याद् द्वे स्त्रियां पुनः ॥ ९५ ॥
समाहारद्विगौ षष्टिहायनी भेद्यवत् पुनः ।
बहुव्रीहौ हि तत्रापि स्त्रियां ङीप् षष्टिहायनी ॥ ९६ ॥
वयस्येवात्र ङीबुक्तः शालादौ षष्टिहायना ।
स्त्री **सर्वमङ्गला** शैलतनयायां त्रिषु त्वियम् ॥ ९७ ॥
बहुव्रीहौ तत्पुरुषे परवल्लिङ्गता स्मृता ।
अथ ना **सर्वतोभद्रो** गृहविच्छन्दकान्तरे ॥ ९८ ॥
निम्बवृक्षे च विषमकाव्यालङ्कारभेदके ।
स्त्रियां तु सर्वतोभद्रा काश्मर्याभिख्यपादपे ॥ ९९ ॥
यत् तु सर्वप्रकारे स्याद् भद्रं तत्र त्रिषु स्मृतम् ।
सर्वतोमुखशब्दस्तु क्रतुभेदे विरिञ्चने ॥ १०० ॥
ना नीरे क्ली त्रिषु पुनर्यस्य स्यात् सर्वतो मुखम् ।
अथो **सहस्रवीर्या** स्त्री दूर्वायामपरः पुनः ॥ १०१ ॥
आचष्टे श्वेतदूर्वायां स वै[1] नाम भिषग्धरः ।
आहोर्ध्वकण्टका* + + + + + + + + त्रिषु ॥ १०२ ॥

---

१. 'एवैनां भि' च. पाठः.

---

* 'काभिख्यलताभेदेऽथ स त्रि' इति स्यात्। ऊर्ध्वकण्टकासहस्रवीर्यापदे शतावरीपर्याये दृश्येते।

बहुव्रीहावथान्यत्र समासे पूर्ववत् स्मरेत् ।
रास्नासंज्ञे तु भैषज्ये स्त्रियां स्यात् **सर्पलोचना** ॥ १०३ ॥
यथासमासमन्यत्र लिङ्गार्थाववधारयेत् ।
सहस्रपत्रं कमले क्ली समासान्तरेषु तु ॥ १०४ ॥
प्रतीयात् पूर्ववल्लिङ्गमथ पुंस्यम्लवेतसे[1] ।
सहस्रवेधी क्लीबं तु हिङ्गुनि क्ली तु संयुगे ॥ १०५ ॥
* + + + + + + + + पुल्लिङ्गस्तु रथे त्रिषु‡ ।
सिंहविक्रम इत्येष द्वे विज्ञेयस्तुरङ्गमे ॥ १०६ ॥
समासभेदेष्वन्येषु लिङ्गाद्यर्थोऽत्र पूर्ववत् ।
सिंहकेसरशब्दोऽयं वकुले नाथ पुन्नपोः ॥ १०७ ॥
सटे सिंहस्य पुल्लिङ्गः पुनः स्यात् **सितकुञ्जरः** ।
शक्रे समासभेदेषु त्वर्थो लिङ्गं च पूर्ववत् ॥ १०८ ॥
सुरवल्लभ इत्येष पुन्नागाख्यद्रुमे पुमान् ।
त्रि तु देवप्रियेऽथो ना **सुरभिच्छद** इत्ययम् ॥ १०९ ॥
कपित्थे राजजम्बवाख्यजम्बूभेदे च स स्मृतः ।
वाच्यलिङ्गं तु तत्र स्याद् यस्यास्ति सुरभिश्छदः ॥ ११० ॥
हरिचन्दनमक्ली स्याद् देवानां पादपान्तरे ।
चन्दने ताम्रसारे च पीतचन्दनसंज्ञके ॥ १११ ॥
हरिगन्धज इत्येष ना धान्ये चणकाह्वये ।
पठितोऽमरसिंहेन वैजयन्त्यां त्वपाठि सः ॥ ११२ ॥
कृष्णमुद्गे त्रिषु त्वेष हरिमन्थसमुद्भवे ।
हरिलोचन इत्येष उलूके स्याद् द्वयोरथ ॥ ११३ ॥
सम्भवत्सु समासेषु लिङ्गमर्थश्च पूर्ववत् ।
बाधित्वा परवल्लिङ्गं गङ्गायां **हरशेखरा** ॥ ११४ ॥

---

१. 'म्बु' ग. च. पाठः.

---

* साम्परायिकमित्येतत्' इति पाठः स्यात् । ‡ इतःपरं किञ्चिदिवापेक्षितं भाति ।

त्रियां हरस्य त्वस्त्री स्याच्छेखरेऽथ स्त्रियामियम् ।
हिरण्यवर्णा नद्यां स्याद् बहुव्रीहौ तु भेद्यवत् ॥ ११९ ॥
लिङ्गं समासेऽप्यन्यत्र लिङ्गार्थौ पूर्ववत् स्मरेत् ॥ ११९½ ॥

इति पञ्चाक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ॥

पञ्चाक्षरकाण्डः समाप्तः ।

अथ षडक्षरकाण्डः ।

स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथैक एव शब्दः स्त्री दृष्टोऽस्माभिः षडक्षरे ।
सा ख्यातेऽञ्जनकेशीति स्त्रियां हट्टविलासिनी ॥ १ ॥
भैषज्यभेदे हट्टस्थविलासिन्यां च सा स्मृता ॥ १½ ॥

इति षडक्षरकाण्डे स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथ षडक्षरकाण्डे पुँल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ षट्स्वरपुँल्लिङ्गशब्दाध्यायः प्रदर्श्यते ।
देवानां कवचे शैलभेदेऽप्यमरकङ्कटः ॥ १ ॥
ऋष्यन्तरे कृतोद्वाहद्विजे चौदुम्बरायणः ॥ १½ ॥

इति षडक्षरकाण्डे पुँल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ षडक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथो षडक्षरनपामध्यायः कथ्यतेऽधुना ।
उपसंग्रहणं पादग्रहणेनाभिवादने ॥ १ ॥
उपेत्य संग्रहे चाथ भवेल्लक्ष्मीनिकेतनम् ।
सुगन्धामलकैः स्नाने लक्ष्म्याश्चायतने भवेत् ॥ २ ॥
विशुद्धलवणं तु स्यात् सैन्धवे लवणे शुचौ ॥ २½ ॥

इति षडक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथ षडक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः।

अथो षडक्षराः शब्दा वाच्यलिङ्गाश्च ये स्मृताः[1]।
तेषामयमिहाध्यायो यथादृष्टं प्रणेष्यते ॥ १ ॥

एकायनगतस्तु स्यादेकाग्रेऽप्येकमार्गके† ॥ १[2] ॥

इति षडक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः।

अथ षडक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः।

अथो षडक्षराः शब्दा नानालिङ्गाश्च ये स्मृताः[1]।
तेषामयमिहाध्यायः सम्प्रति प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥

*+ + + + + + + + + + अञ्जलिकारिका।
क्षुद्रजन्तुविशेषे च गजायुर्वेदभाषिते ॥ २ ॥

नमस्कारीसमाख्ये च क्षुद्रवल्ल्यन्तरे त्रि तु।
अञ्जलेः कारके(स्वा ? ऽथा)स्थिसङ्घात इति विश्रुते ॥ ३ ॥

अस्थिसन्नहनः पुंसि वल्लिजात्यन्तरेऽथ नपु्।
अस्थ्नां सन्नहनेऽथ स्यादाग्रहायणिकः पुमान् ॥ ४ ॥

मार्गशीर्षाह्वये मासे यत् तु देय§ + + + +।
+ + + + + हायण्यां तत्र विद्यान्नपुंसकम् ॥ ५ ॥

अत्र त्वाम्नायते सद्भिः पुमानानकदुन्दुभिः।
वसुदेवेऽथ तत् क्लीबमानकस्य च दुन्दुभेः ॥ ६ ॥

---

१. 'म' ग. पाठः. २. 'म' ग. पाठः.

---

† 'मार्गगे' इति स्यात्। * 'लेप्यमय्यां स्त्रियां प्रोक्ता स्त्रियाम्' इति पाठ्यं स्यात्। तथा च वैजयन्ती 'या तु लेप्यमयी नारी सा स्यादञ्जलिकारिका' (पृ. १३७. श्लो. १३) इति। § 'यमृणं भवेत्। मासे चाप्याग्र' इति पाठ्यं भाति। 'संवत्सराग्रहायणीभ्यां ठञ्च' (४. ३. ५०) इति देयार्थे ठञ्विधानात्।

समाहारे (च ! ऽथ) शण्डे च स्त्रियां चोपनिमन्त्रणा ।
श्यैतनौधसयोः साम्नोर्यद् गानं यज्ञकर्मणि ॥ ७ ॥

तत्र स्यादर्थलिङ्गादि तर्कणीयं विचक्षणैः ।
§+ + + + + + + त्वे कोहलायामथ स्मरेत् ॥ ८ ॥

सम्भवस्तु समासेषु लिङ्गान्यर्थाश्च पूर्ववत् ।
तोयप्रसादनः पुंसि कतकाख्यमहीरुहे ॥ ९ ॥

यथासमासमन्यत्र लिङ्गार्थाववधारयेत् ।
दक्षिणाशारतोऽगस्त्यमुनौ पुंसि त्रिषु त्वयम् ॥ १० ॥

सक्तो यो दक्षिणाशायां तत्रान्यत्र तु पूर्ववत् ।
पारावतपदी *+ + + + + + + भेषजे ॥ ११ ॥

पारावतस्य पादे स्यात् पारावतपदं नपि ।
पानीयसम्भवं तु क्ली (रू ? कू)प्याख्यलवणान्तरे ॥ १२ ॥

त्रि तु यत् किञ्चिदन्यत् स्यात् तत्र नीरसमुद्भवम् ।
पुष्पाभिकीर्णकस्तु द्वे स्याद् दर्वीकरसंज्ञिनाम् ॥ १३ ॥

भुजङ्गमानां भेदे च वैकरञ्जाख्यभोगिनाम् ।
भेदे च यस्तु पुष्पैः स्यादभिकीर्णस्त्रि तत्र हि ॥ १४ ॥

+ + + + + + + + + + + र्थश्च पूर्ववत् ।
‡+ + + कीर्णे दीर्त्य(?) पुनः सामान्तरे नपि ॥ १५ ॥

त्रिषु तु स्याद् दिवाकीर्त्ये महतीत्यवधारयेत् ।
अथ स्यात् करुणाभिख्ये मल्लिकाकुसुमः पुमान् ॥ १६ ॥

फलवृक्षे च जानीयाल्लिङ्गमर्थं च पूर्ववत् ।
सम्भवस्तु समासेषु मृत्युसंयमनः पुनः ॥ १७ ॥

---

१. 'कहला' ङ. पाठः.

---

§ 'चण्डकोलाहला स्त्री' इति पूरणीयं स्यात् । 'काहला तु कहाला स्याच्चण्डकोलाहलेति च' (पृ. १४६. श्लो. १२६) इति वैजयन्ती । * 'स्त्री स्याज्जीवन्तीसंज्ञ' इति पाठः स्यात् । 'पारावतपदी पिण्या जीवन्ती' (पृ. ५६. श्लो. १४०) इति वैजयन्ती । ‡ 'महादिवाकी-र्त्यशब्दः पु' इति पाठः स्यात् ।

पुंस्यासनप्रभेदे स्यात् तस्य लक्षणमुच्यते।
भुजवेष्टितजङ्घोरो(श्चूलिकाश्लेषितावनेः) ॥ १८ ॥

पृष्ठतो भुजपाशश्चेन्मृत्युसंयमनो हि सः।
इत्येवमथ लिङ्गार्थसमासान् पूर्ववत् स्मरेत् ॥ १९ ॥

कुङ्कुमे तु विजानीयात् क्लीबे लोहितचन्दनम्।
अस्त्री तु लोहिते विद्याच्चन्दनेऽथ स्त्रियां भवेत् ॥ २० ॥

ऋद्धिसंज्ञकभैषज्यभेदे सर्वजनप्रिया।
सम्भवत्सु समासेषु लिङ्गार्थावपि पूर्ववत् ॥ २१ ॥

अथो नपुंसकं क्षीरे ज्ञेयं सोमरसोद्भवम्।
यत् त्वन्यत् सोमरसजं तत्र स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ॥ २२ ॥

हिरण्यकशिपुः पुंसि प्रह्लादपितरि स्मृतः।
हिरण्यचित्रितकुथे पुनः स्यात् पुन्नपुंसकम् ॥ २३ ॥

हिरण्मयं तु यत् किञ्चित् कशिप्वर्थतया स्मृतम्।
तत्राप्यपूरि चाध्यायः काण्डं चापि ह्यपूर्यत ॥ २४ ॥

इति षडक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः।

इति द्रमिडवात्स्यायनभट्टकृष्णपुरदेवसूनोर्भवस्कन्दशिष्यस्य

केशवस्वामिनः कृतौ नानार्थार्णवसंक्षेपे

राजराजीयसंज्ञे

षडक्षरकाण्डः समाप्तः।

समाप्तश्चायं ग्रन्थः।

शुभं भूयात्।

अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलिः ।

ग्रन्थाङ्कः ३१.

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः ।

संस्कृतग्रन्थप्रकाशनकार्याध्यक्षेण

त. गणपतिशास्त्रिणा

संशोधितः ।

तृतीयः सम्पुटः— ४, ५, ६. काण्डाः ।

स च

अनन्तशयने

महामहिमश्रीमूलकरामवर्मकुलशेखरमहाराजशासनेन

राजकीयमुद्रणयन्त्रालये

मुद्रयित्वा प्रकाशितः ।

कोळम्बाब्दाः १०८९, क्रैस्ताब्दाः १९१३.